

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ

Навчально-методичний посібник

Упорядник: О. А. Дудник

Умань
2023

УДК 159.98(075.8)
О-64

Рецензенти:

Т.Д. Перепелюк, кандидат психологічних наук, професор, доцент кафедри психології Уманського державного педагогічного університету імені П.Тичини

І.О. Вахоцька, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Уманського державного педагогічного університету імені П.Тичини

*Розглянуто та рекомендовано до друку вченою радою
факультету соціальної педагогіки та практичної психології
Уманського державного педагогічного університету імені
Павла Тичини
(протокол № 5 від 5 грудня 2022 року)*

О-64 **Організація** діяльності психологічної служби: навч-метод. посіб. / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини ; упоряд. О. А. Дудник. – Умань : Візаві, 2023. – 267 с.

У навчально-методичному посібнику розглядаються теоретичні основи, соціальні та правові умови розвитку психологічної служби; особливості організації психологічної служби в різних сферах суспільної практики, вимоги до організації діяльності та особистості психолога; рекомендації щодо організації практичних занять з навчальної дисципліни та самостійної роботи здобувачів. Посібник складений у відповідності з основними розділами навчальної дисципліни «Організація діяльності психологічної служби».

Посібник розрахований на здобувачів денної та заочної форми навчання спеціальності : 053 Психологія. Посібник може бути корисним практичним психологам, соціальним педагогам, а також викладачам навчальних дисциплін «Вступ до спеціальності», «Психологічна служба в системі освіти».

УДК 159.98(075.8)

© Дудник О. А., упоряд., 2023

Зміст

Передмова	4
<i>Змістовий модуль 1. Теоретичні основи, соціальні та правові умови розвитку психологічної служби</i>	
Тема 1. Практична психологія та психологічна служба	6
Тема 2. Психологічна служба: історія розвитку	21
Тема 3. Особистість практичного психолога та його професійне зростання	34
Тема 4. Напрями діяльності практичного психолога	52
<i>Змістовий модуль II. Особливості організації психологічної служби в різних сферах діяльності</i>	
Тема 5. Основи організації психологічної служби системи освіти	66
Тема 6. Організаційно-методичне забезпечення діяльності практичного психолога системи освіти	82
Тема 7. Зміст та форми роботи психолога закладів дошкільної освіти	98
Тема 8. Особливості діяльності психолога в закладах загальної середньої освіти	110
Тема 9. Психологічна служба у закладах вищої освіти	128
Тема 10. Діяльність психолога в закладах освіти різного спрямування та спеціальних службах	141
Тема 11. Психологічна служба в соціальній сфері	158
Тема 12. Відомчі психологічні служби	175
Тема 13. Психологічна служба промислових підприємств та організацій малого бізнесу	205
Методичні рекомендації щодо організації практичних занять з навчальної дисципліни	218
Рекомендації для самостійної роботи здобувачів	249
Рекомендована література	262

Передмова

На сучасному етапі розвитку психологічної науки чітко визначилися галузі, способи, дослідження, які орієнтовані як на розробку базових теорій, встановлення наукових фактів, законів, так і спрямовані на вирішення психологічних проблем людини або групи, що ґрунтуються на теоретичних знаннях.

Галуззю професійної діяльності, яка визначає психологічні особливості життєвої ситуації та індивідуальності людини або групи, вносить позитивні зміни у процес взаємодії між ними, здійснює профілактику небажаних форм поведінки є практична психологія.

Організаційною формою практичної психології у тій чи іншій сфері суспільного життя і виробництва є психологічна або соціально-психологічна служба. Психологічні служби, посади практичного психолога стали звичним явищем у багатьох сферах суспільного життя: освіта, соціальна сфера, медицина, Збройні сили та ДСНС України, поліція, бізнес та реклама тощо. Потребу у кваліфікованій психологічній допомозі відчують представники всіх професій та всіх вікових категорій: вирішення проблем у випадках емоційних, особистісних або соціальних криз, проблем у навчальній чи виробничій діяльності, професійній орієнтації, психологічній реабілітації.

За тридцять років існування психологічна служба України пройшла непростий, але важливий шлях свого становлення, успішно долаючи усі виклики життя (економічні, соціальні, політичні).

У сучасних умовах, пов'язаних із війною російської федерації проти України, роль психологічної служби істотно зросла, виникає нагальна потреба у проведенні корекційно-відновлювальної та просвітницької діяльності психолога, інформуванні громадян з питань збереження їхнього соціального благополуччя і психічного здоров'я.

В результаті російської агресії в Україні з'явилося близько 5 мільйонів внутрішньо переміщених осіб (серед яких майже мільйон дітей), тисячі поранених і загиблих. Такі соціальні збурення відобразились і на діяльності працівників психологічної служби системи освіти, ДСНС, МВС, ЗСУ.

Перед психологами постали непрості виклики – надати психологічну допомогу постраждалим людям, методично і практично підтримати колег з інших відомств, громадських організацій, волонтерів. До вже існуючих (традиційних для освітян проблем адаптації дитини до навчання і навчального закладу, просвітницька робота з усіма учасниками освітнього процесу, профілактика девіантної поведінки, корекція поведінки і розвитку дитини) додалися ще й проблеми роботи з психологічною травмою, горем, проблеми емоційного вигорання та ін.

Психологічна служба, практичний психолог стали невід’ємною частиною сьогодення, суттєво впливає на психічне та соціальне здоров’я громадян, покращує та стабілізує їх психоемоційний стан.

Навчально-методичний посібник «Організація діяльності психологічної служби» складений у відповідності з основними розділами навчальної дисципліни.

Посібник укладено з метою створення оптимальних умов для формування систематизованих знань здобувачів про організацію діяльності психологічних служб, про сучасний стан та тенденції розвитку психологічної служби в Україні та за кордоном, про організаційно-методичні, правові та етичні засади діяльності психологів у різних сферах суспільної практики; сприяння становленню професійної компетентності майбутніх практичних психологів через оволодіння знаннями щодо узагальненої характеристики професії практичного психолога, вимог до його особистості, напрямів та видів діяльності.

Змістовий модуль I
Теоретичні основи, соціальні та правові умови
розвитку психологічної служби

Тема 1.

Практична психологія та психологічна служба

План

1. Практична психологія – вид психологічної допомоги населенню.
2. Специфіка і взаємозв'язок наукової, практичної та побутової психології.
3. Структура і завдання практичної психології.
4. Психологічна служба як соціальне явище.
5. Нормативно-правова база психологічної служби.

Література

1. Бочелюк В. І., Зарицька В. В. Психологія: вступ до спеціальності: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2007. 286 с.
2. Дуткевич Т. В., Савицька О. В. Практична психологія: Вступ до спеціальності: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2019. 256 с.
3. Легка Л. М., Семенча Л. Г. Організація діяльності психологічних служб : навч. посіб. Львів: Новий світ – 2000, 2017. 370 с.
4. Митник О. Я. Організація психологічної служби. Київ : Слово, 2017. 122 с.
5. Основи практичної психології : підручник для ВНЗ / за ред. Панок В., Титаренко Т., Чепелєва Н. та ін. К. : Либідь, 2006. 536 с.
6. Приходько Ю. О. Практична психологія: введення у професію: навч. посіб. К.: Каравела, 2012. 247 с.
7. Психологічна служба : підруч. / наук ред В. Г. Панок , А. Г. Обухівська, В. Д. Острова та ін. К.: Ніка-Центр, 2016. 362 с

1. Практична психологія – вид психологічної допомоги населенню.

Поняття практична психологія ще не так давно не існувало для широких кіл наукової громадськості. Та й донині точаться

суперечки про його зміст і специфіку. Багато проблем існує із визначенням понять «практична», «прикладна» й «академічна» психологія. Врешті-решт як називати психолога, що працює психотерапевтом чи консультантом: «практикуючим» чи «практичним»?

Виникнення психології як самостійної галузі науки пов'язують із запровадженням специфічних експериментальних методів дослідження, розробка й застосування яких зумовлювались необхідністю розв'язання практичних завдань. Вважається, що психологія як пояснювальна дисципліна, як один із способів тлумачення явищ навколишнього світу існує стільки, скільки існують філософія, наука взагалі. Оформлення психології у самостійну галузь почалося наприкінці ХІХ ст. у зв'язку з проблемами моделювання процесу трудової діяльності людини та визначення сприятливих та несприятливих її факторів (Г. Мюнстерберг); у зв'язку з необхідністю більш глибокого розуміння механізмів виникнення й розвитку психічних захворювань (М.Бехтерев, І. Павлов); у зв'язку з необхідністю виділення конкретного образу з поля сприйняття (В.Вундт) та ін.

Наше звертання до історії психології показує, що вона стає експериментальною через висунення й розв'язання конкретних практичних проблем. ХХ століття можна вважати століттям бурхливого розвитку психології, передусім її практичних галузей. Його початок ознаменувався виникненням експериментальних ділянок соціальної, інженерної, педагогічної, диференціальної психології. Кінець століття позначений бурхливим розвитком практичної (прикладної) психології, таких її напрямів, як екопсихологія, психологія реклами, психологія управління, психологічна служба системи освіти, юридична психологія та багато інших. Хоча наша країна на деякий час і випала із загальносвітового поступу практичної психології, все ж можна констатувати, що психологічна теорія та психологічний експеримент багато в чому завдячують своїм розвитком психологічній практиці

Відносно психологічної теорії психологічна практика виконує подвійну функцію. З одного боку, вона активно споживає наукові знання у вигляді психологічних законів, закономірностей, теорій та гіпотез, у вигляді результатів конкретних експериментів та

методик. З іншого боку – практичні проблеми та досвід висувають перед наукою необхідність розв'язання експериментальних і теоретичних питань. *Взаємозбагачення та взаємопроникнення наукової та практичної психології – необхідна умова прогресу психології взагалі.*

У багатьох розвинутих країнах розрізняють наукову, академічну психологію і психологію практичну, прикладну (поняття «наукова» й «академічна» застосовуються у даній роботі як тотожні). У нашій психологічній літературі іноді розводять практичну й прикладну психологію (наприклад, Ю. Гільбух). Практична розглядається як психологічна практика, як професійна діяльність із консультування, діагностики, терапії тощо. Прикладна – як науково-методичне забезпечення діяльності практикуючих спеціалістів, як вид науково-методичної праці з трансляції досягнень науки у практичні технології роботи з людьми.

Практична психологія – це галузь професійної діяльності, яка має на меті визначення психологічних особливостей життєвої ситуації та індивідуальності людини або групи, внесення позитивних змін у процес взаємодії між ними і профілактику небажаних форм поведінки для найбільш повного розкриття сутнісних сил людини. Практична психологія є однією з форм духовної практики, спрямованою на оптимізацію індивідуального розвитку людини та збереження її індивідуальності.

Отже, якщо у випадку наукової психології мова йде про дослідження явищ психічного життя людини, то у випадку практичної психології – про діагностично-корекційну та профілактичну роботу з окремим індивідом або групою для збереження їхнього психічного здоров'я та запобігання небажаних явищ у поведінці й розвитку. Досягнення цього відбувається за допомогою специфічних психологічних методів, методик і технологій.

Структура практичної психології багато у чому подібна до структури психології академічної. Разом із тим існують і деякі розбіжності. Головне – в орієнтації не на вивчення, дослідження, а на активне втручання у процеси індивідуальної або групової активності. Скажімо, у науковій психології є така галузь, як соціальна психологія, у практичній – немає. Вона реалізується

через психологію управління, психологію реклами, консультативну психологію, групову психотерапію і т. ін.

Прикладна психологія формувалася на основі запитів різних сфер професійної діяльності людини, в ході розв'язання конкретних практичних проблем. Та й нині її розвиток тісно пов'язаний з розвитком техніки, виробництві суспільних відносин тощо. Найбільш розвиненими зараз її напрямками практичної психології є психологія менеджменту психологія навчання (освіти), політична психологія, психологія соціальних служб та громад, психологія спорту, військова, клінічна, консультативна психологія та ін.

Практична психологія на відміну від наукової ще не має сталої структури, тим більше це стосується української практичної психології. Разом із тим уже сьогодні активно формуються кілька основних напрямів, що, на нашу думку, заслуговують на увагу. Серед них – психологічна служба системи освіти, військова психологія, соціально-психологічна служба для молоді, психологія сім'ї та соціально-психологічної допомоги громаді, юридична психологія, психологія бізнесу, політична психологія, психологія управління.

Реалізацію завдань практичної психології здійснює практичний психолог. Серед професійних психологів виділяють:

психологів – науковців, дослідників;

психологів – практиків (практичних психологів)

Психологи-практики мають справу із запитом людей, які відчують труднощі, інтелектуальні та емоційні проблеми, які прагнуть удосконалити організацію управління різними видами суспільної діяльності людини. У своїх діях вони спираються на накопичені теоретичні знання і в своїй повсякденній діяльності перевіряють обґрунтованість цих знань, виявляють їх слабкі сторони.

Психолог-практик може бути одночасно й теоретиком, науковцем. Тому говорячи про діяльність психологів другої групи доцільніше використовувати термін *практикуючий психолог*, який застосовується щодо особи спеціаліста з відповідною підготовкою, дозволом практикувати в галузі психології та надавати психологічні послуги іншим людям.

Потреба у кваліфікованій психологічній допомозі відчувається зараз багатьма – від урядовців до домогосподарок. Тому існує значна кількість відомчих психологічних служб психологічних і сімейних консультацій, психологів, що працюють у недержавному секторі економіки та надають ватні психологічні послуги.

2. Специфіка і взаємозв'язок наукової практичної та побутової психології

На сучасному рівні розвитку психології у ній достатньо чітко оформились сфери, підходи, дослідження, орієнтовані, по-перше на розробку фундаментальних теорій, здобуття нових психологічних знань; а по-друге, спрямовані на вирішення психологічних проблем людини та соціальних груп на основі теоретичних знань. Одностайності у виділенні цих сфер та їх найменуванні серед психологів немає. Так, В.Панок вважає, що варто відмовитись від поширеною поділу па прикладну, практичну, наукову психологію і, зважаючи на різні рівні науковою пізнання й інтерпретації наукових даних, доцільніше виділяти психологію **наукову (академічну) та практичну (прикладну)**.

Наукова психологія – це галузь науки, що досліджує процеси виникнення, функціонування й розвитку психіки як форми активного відображення навколишньої дійсності. Тобто наукова психологія тлумачиться як галузь науки в цілому, яка застосовує загальнонаукові прийоми пошуку, тлумачення психологічних фактів та явищ. Результатом в науці є встановлений факт, закон, модель процесу.

Практична психологія – як галузь професійної діяльності, що визначає психологічні особливості життєвої позиції людини або групи, вносить позитивні зміни, спрямована на розкриття можливостей людини.

Практична психологія об'єднує як безпосередню практичну діяльність, так і методичне її забезпечення (розробка психологічних технологій).

Не тотожна практична (прикладна) психологія і психологія побутова або повсякденна.

Побутова психологія – це історично закріплений у традиціях та інших сталих формах поведінки досвід управління індивідуальним розвитком і активністю людини, досвід, що функціонує як елемент фольклору, традицій, релігійної практики тощо.

Практична, наукова і побутова психологія мають помітні розбіжності не лише за зовнішніми ознаками, але й з огляду на завдання, методологію, принципи, зміст та форми розвитку, на які вказує В. Г. Панок

Порівняльна таблиця методологічних основ практичної, наукової і побутової психології

Структурний елемент	Наукова психологія	Практична психологія	Побутова психологія
об'єкт	"абстрактна", "середньостатистична" людина	конкретна людина у конкретних життєвих обставинах (індивідуальність)	конкретна людина, індивідуальність
предмет	механізми душевного життя та поведінки	життєва ситуація, життєві плани та життєвий шлях	поведінка, життєва ситуація, життєвий шлях
кінцева мета	Встановлення наукових фактів, законів	вплив на поведінку й розвиток, корекція	корекція поведінки й розвитку .
підхід	аналітично-статистичний	структурно-синтетичний	синтетичний
методи	дослідницькі: спостереження, експеримент	Психологічна технологія, інтуїція	традиції, обряди, інтуїція
вимоги до спеціаліста	знання	знання + життєвий досвід + інтуїція	Життєвий досвід + інтуїція

Тому практична психологія повинна спиратися, з одного боку, на надбання психології наукової, а, з іншого боку, на багатство психології побутової.

Найбільш узагальнено і виразно різниця між всіма трьома гілками психології відображається у характерних для них підходах.

Аналітико-статистичний підхід (характерний для наукової психології) передбачає задачу узагальнення психологічних фактів, абстрагованих від конкретно-часового контексту їх виявлення.

Так, досліджується пам'ять особистості, хоча в конкретних життєвих ситуаціях вона невіддільна від усіх інших психічних явищ (сприймання, мислення, мотивів особистості тощо).

Синтетичний підхід до людини, характерний для побутової психології, будується на розумінні людини як унікальної, неповторної й неподільної за своєю сутністю.

Структурно-синтетичний характер практичної психології виявляється в тому, що вона, здійснюючи в цілому синтетичний підхід до особистості, спирається на певні уявлення про структуру, природу свого об'єкта, які напрацьовані у науковій психології.

У психологічній технології повинні поєднуватися аналітичний і синтетичний підходи до особистості, сума знань та уявлень про елементи і структурні блоки у їхніх взаємозв'язках, з одного боку, і цілісне (синтетичне) бачення об'єкта корекційних впливів – з іншого. Розробка психологічної технології є по суті процесом психологічного проектування, що спрямований на вирішення конкретної ситуації індивідуального розвитку або соціальної взаємодії з використанням знань, досвіду наукової та побутової психології. Застосування психологічної технології у практичній роботі передбачає її адаптацію до конкретних умов роботи з конкретною людиною.

Отже, по-перше, практична психологія повинна використовувати знання інших суміжних галузей науки (педагогіки, етнографії, соціоніки, біоенергетики, соціології тощо) та сфер духовної практики.

По-друге, практична психологія повинна ґрунтуватися на науковій психології, узгоджуючись з її теоретичними положеннями. При цьому варто зауважити, що якщо у науковій психології є такі галузі як соціальна психологія, то у практичній вона реалізується через такі складові як психологія управління, реклами, консультативну психологію тощо.

По-третє, практична психологія повинна використовувати здобутки побутової психології.

3. Структура і завдання прикладної психології

Розвиток практичної психології тісно пов'язаний з розвитком техніки, виробництва та суспільних відносин. І хоча практична

психологія не має на сьогодні чітко усталеної, завершеної структури, можна виділити ряд основних її напрямів.

Основним принципом виділення структурних компонентів практичної психології виступають **сфери соціальної практики**, які є специфічними для діяльності практикуючих психологів.

У структурі практичної психології виділяють такі складові:

I. Політична психологія, основними завданнями якої є

- формування громадської думки засобами психології, ЗМІ;
- передвиборна боротьба (використання різноманітних засобів для виборчої кампанії).
- створення позитивного іміджу політичного лідера.
- соціально-психологічна експертиза проектів, законів, указів, рішень з метою запобігання стихійним масовим заворушенням.

II Практична психологія економіки й бізнесу, основними завданнями якої є :

- соціально-психологічне навчання людей для роботи в нових економічних умовах;
- створення найбільш ефективної структури управління підприємством, навчання прийомам діяльності управлінців;
- застосування психологічних механізмів реклами.

III Практична психологія освіти спрямована на підвищення ефективності процесу навчання і виховання.

Без участі психології неможливе вирішення задачі розвитку здібностей учнів до самостійного пошуку, відбору, застосування знань відповідно до нових потреб і ситуацій у суспільстві.

Гострою залишається проблема контролю знань – екзаменів , колоквіумів, тестів, конкурсів, які ще не дають повної інформації про розвиток учнів, але негативно відбиваються на їх соматичному та нервово-психічному здоров'ї.

До сфери спільних інтересів психологів і педагогів належать:

- вивчення причин низької навчальної компетентності учнів;
- аналіз та експертиза методів, які використовуються в навчальному процесі;
- профорієнтаційна робота та розробка рекомендацій щодо вибору професії (через вивчення нахилів учнів, їх здібностей, розробку індивідуальних програм навчання);

- робота з малими контактними групами у шкільному середовищі;
- профілактика та корекція девіантної поведінки дітей,
- відбір до спеціальних закладів розумово відсталих дітей, дітей з інвалідністю (вимагає особливої відповідальності і проводиться комісіями за участю різних спеціалістів – педагогів, лікарів, психологів);

IV Психологія сім'ї та соціально-психологічного захисту населення передбачає вирішення наступних завдань:

- забезпечення регуляції подружніх стосунків;
- надання допомоги щодо виховання дітей у сім'ї (терапія взаємин);
- діагностико-корекційна робота із соціальним оточенням сім'ї;
- попередження суїцидів, стабілізація емоційного стану, зняття тривожності, активізація механізмів психологічної підтримки та розвиток навичок взаємодопомоги, формування позитивної життєвої перспективи;
- прищеплення нових форм поведінки в оточенні та в сім'ї, які б сприяли реабілітації та збереженню психічного здоров'я особи.

В Україні певний розвиток отримали **соціальні служби для молоді**, в яких також працюють практичні психологи.

При центрах соціальних служб для молоді діють 1250 формувань, серед них:

- служби негайної психологічної допомоги – «Телефони довіри»;
- центри ресоціалізації та реабілітації дітей та молоді;
- клуби дітей-інвалідів;
- консультативно-діагностичні служби для тих, хто вступає в шлюб;
- школи лідерів дитячих громадських організацій;
- соціальні служби «Пошта довіри»;
- клуби «Молода сім'я»;
- служби знайомств;
- молодіжні біржі праці та агентства зайнятості тощо.

V Клінічна психологія

Практична психологія в медицині функціонує сьогодні на досить високому рівні, основними завданнями **клінічної психології** є:

- реабілітація людей, які перенесли захворювання, мають хронічні та невиліковні хвороби (онкозахворювання, СНІД тощо);
- формування здорового способу життя;
- розробка вітчизняних методик, які враховують особливості соціальних умов їх застосування.

VI Військова та спортивна психологія. Центральною проблемою, яка розв'язується в межах цього напрямку, є проблема протиборства та змагальності. Основними завданнями при цьому є:

- забезпечення досягнення мети, поставленої перед індивідом чи групою, чітке виконання розподілених функцій;
- терапія психічних травм, отриманих внаслідок виконання професійних функцій;
- підготовка до дій в екстремальних умовах;
- прогнозування поведінки людини в умовах змагання та бойових дій;
- відбір на посади, поділ кадрів у команді, підрозділі;
- розробка критеріїв і методів відбору спортсменів;
- оптимізація взаємодії людина-техніка;
- розробка діагностичних і дослідницьких методів.

VII Юридична психологія вирішує наступні практичні завдання:

- корекція структури особистості, її окремих рис;
- психологічна реабілітація співробітників правоохоронних органів;
- профвідбір та контроль процесу професійної адаптації;
- аналіз криміногенного стану тощо.

Психодіагностика та психологічна експертиза в юридичній практиці має свої особливості. Досить часто психологічна діагностика здійснюється всупереч волі клієнта, тому гостро виникає потреба у перевірці даних на надійність. Психологічна експертиза здійснюється на основі мінімальної інформації і

передбачає побудову психологічного портрету людини, опис її звичок та поведінки.

Пенітенціарна психологія тісно пов'язана з юридичною і займається проблемами перевиховання, виправлення особистості засудженого, його реадаптацією.

Психологічна служба в установах кримінально-виконавчої системи України забезпечує відповідне супроводження процесу відбування покарання.

Посада психолога в установах виконання покарань введена у 1998 році. За декілька років психологічна служба пройшла етап становлення і сьогодні функціонує як самостійна професійна структура.

4. Психологічна служба як соціальне явище.

Практикуючі психологи зараз гуртуються у численних професійних і громадських організаціях – товариствах, спілках, асоціаціях. Існує велика кількість недержавних установ (фірм, корпорацій), що надають психологічну допомогу і послуги як окремим громадянам, так і установам, у тому числі і промисловим організаціям – кадрові агенції, консалтингові компанії, реабілітаційні та консультаційні центри і кабінети.

Організаційною формою прикладної психології у тій чи іншій сфері суспільного життя і виробництва є психологічна, соціальна або соціально-психологічна служба.

Психологічна служба – це цілісна структурована сукупність закладів, установ, підрозділів і посад, що входять до єдиної субординативної системи (як частина більш загальної системи), основу якої складають фахівці у галузі прикладної (практичної) психології і яка має специфічні та єдині мету, завдання і методи роботи. Зазвичай психологічна служба являє собою сукупність методичних і практичних центрів, спеціалізованих консультативних кабінетів, спеціальних закладів соціально-психологічної реабілітації, включає посади консультантів, радників, аналітиків, психологів, соціальних працівників.

Основною метою діяльності психологічної служби є підвищення ефективності діяльності персоналу та (або) споживачів послуг (клієнтів) засобами прикладної психології і,

одночасно, захист їхнього психічного здоров'я і соціального благополуччя.

Важливо наголосити, що підвищення ефективності діяльності персоналу засобами прикладної психології досягається тільки за умови збереження психічного здоров'я і благополуччя людей, шляхом оптимізації їх діяльності і спілкування, виявлення внутрішніх, особистісних, ресурсів і можливостей на основі гуманістичного підходу з дотриманням усіх етичних норм. Ні в якому випадку психолог не може застосовувати свої знання і методи роботи на шкоду клієнтові або для одержання власного зиску.

Сьогодні в Україні *психологічні служби* функціонують у ряді галузей та державних інституцій: освіта, державна служба з надзвичайних ситуацій, органи внутрішніх справ, пенітенціарна система, медицина, система працевлаштування, соціальна служба для молоді, військо та ін.

Діяльність кожної з психологічних служб вносить свою частку в розвиток психологічної практики і прикладної психології. Разом із тим не можна ототожнювати психологічну службу з конкретним напрямом прикладної психології, оскільки усяка *психологічна служба є синтетичною по відношенню до напрямів прикладної психології*. Вона об'єднує в собі усі чи майже усі напрями прикладної психології. Скажімо, психологічна служба системи освіти спирається не тільки педагогічну чи вікову психологію, а й на клінічну, консультативну, психологію управління, психологію навчання, психотерапію, прикладну психодіагностику та ін.

5. Нормативно-правова база психологічної служби.

Розглянемо законодавчі акти України, що стосуються діяльності окремих складових системи соціально-психологічної служби України.

Найбільш розробленим сектором системи соціально-психологічної служби є психологічна служба в галузі освіти. Її діяльність регламентується, насамперед, законами України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту».

Першим законом встановлено основні принципи освіти. Реалізація цих принципів (особливо гуманізму та демократизму, пріоритетності загальнолюдських цінностей над політичними та класовими; гнучкості і прогностичності; єдності і наступності; безперервності і різноманітності) вимагає обов'язкової участі психологів, і не випадково в статті 8 окремо сказано про шкільну психологічну службу: «У системі освіти діє державна психологічна служба».

Психологічне забезпечення навчально-виховного процесу в закладах освіти здійснюють практичні психологи, які за своїм статусом належать до педагогічних працівників».

В законі «Про повну загальну середню освіти України» зазначено, що система загальної середньої освіти функціонує з метою забезпечення: «всебічного розвитку, навчання, виховання, виявлення обдарувань, соціалізації особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і здобуття освіти упродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності, дбайливого ставлення до родини, своєї країни, довкілля, спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству.»

Як бачимо, принцип гуманізму проголошено найважливішим. Людині як вищій цінності суспільства надаються сприятливі умови для всебічного розкриття її здібностей, таланту, розвитку особистості.

Концепцією середньої загальноосвітньої школи України визначено мету діяльності практичного психолога:

- організація навчально-виховного процесу на основі максимального врахування та розвитку індивідуальних здібностей, нахилів, обдарованості дітей;

- орієнтація виховної діяльності школи на розвиток сутнісних сил особистості, здібностей, талантів, рис, якостей, відносин.

Як система заходів на виконання Закону «Про освіту» Міністерством освіти було заплановано формування цільової комплексної програми з практичної психології, створення Всеукраїнського та обласних постійно діючих міжвідомчих медико-психолого-педагогічних консультацій, створення науково-

методичного центру допомоги дітям і підліткам з відхиленнями у психічному розвитку та поведінці.

У січні 1991 р. на базі Науково-дослідного інституту психології було створено науково-методичний центр психологічної служби освіти України. В загальноосвітніх навчальних закладах активно почали вводитись посади психологів. Цьому сприяло прийняття Тимчасового положення про психологічну службу (1991), Положення про психологічну службу в системі освіти України (1993), яке згодом було доповнено і змінено (1999) і діяло до 2018 року. В **2018 року** (22 травня) наказом Міністерства освіти і науки України № 509 затверджено «Положення про психологічну службу у системі освіти України», що відмінило дію попереднього Положення від 30 грудня 1999 року.

Розглянемо законодавчу основу діяльності практичного психолога в інших сферах суспільної практики. На сьогоднішній день не існує єдиного Положення, яке б всебічно регламентувало діяльність практичного психолога в **сфері бізнесу та економіки**, хоча зафіксовано активізацію діяльності відповідних психологічних служб з 80 років ХХ століття. Кожний психолог, працюючи на підприємстві або в установі при відсутності нормативного документу, розробляє Положення, яке визначає мету, основні види та напрямки діяльності, функції та завдання психологічної служби.

Правовою основою діяльності психологічної служби установ покарання є **Положення про психологічну службу установ покарання**, яке було затверджено відомчим наказом №33 від 17 березня 2000 року.

Цим положенням визначено специфіку діяльності практичного психолога, основні види та напрямки його діяльності з врахуванням специфіки об'єкту впливів. Визначено головні завдання, обов'язки психолога виправної колонії та функції психологічної служби системи виконання покарань.

У цьому положенні визначено, що психологічна служба є складовою частиною соціально-психологічної служби. Комплектування посад проводиться лише з фахівців, які мають базову психологічну або педагогічну освіту. На 600 осіб спецконтингенту штатними нормативами передбачено одну посаду. Психологічна служба установ виконання покарань

підпорядковується регіональним управлінням та відділам соціально-психологічної роботи в області. Загальне керівництво соціально-психологічною службою забезпечує управління виховної та соціально-психологічної роботи департаменту України з питань виконання покарань, до складу якого входить відділ організації психологічної роботи зі спецконтингентом.

Психологічна (соціально-психологічна) служба **у Збройних силах України**. Координує роботу практичних психологів у Збройних силах Головне управління виховної роботи при Міністерстві оборони України. Існують відповідні центри, кафедри при військових вузах.

Діяльність практичного психолога здійснюється на основі відповідного відомчого Положення (2014).

До системи соціально-психологічних служб входять соціальні служби для молоді. Законом України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» з 1992 року створюється мережа **соціальних служб для молоді**.

Основними документами, що регламентують їх діяльність закладають основу нормативно-правової бази системи в цілому, є: Постанова Кабінету Міністрів України №648 від 13.08.1993 року «Про соціальні служби для молоді» та Постанова Кабінету Міністрів України №839 від 17.10.1995 року «Про розвиток мережі соціальних служб для молоді».

Їх продовженням є Постанова Кабінету Міністрів України №63 від 21.01.1998 року «Про подальший розвиток мережі центрів соціальної служби для молоді і підвищення ефективності їх діяльності», яка затвердила план розвитку мережі соціальних служб для молоді.

Наявне законодавство систематично поповнюється новими документами, регламентуючими діяльність психологічних служб різних галузей.

Тема 2.

Психологічна служба: історія розвитку

План

1. Виникнення і розвиток психологічних служб.
2. Заборона прикладної психології в СРСР.
3. Теоретичні передумови розвитку практичної психології в Україні в другій половині ХХ століття.
4. Етапи становлення і розвитку психологічної служби в Україні.
5. Національна система соціальних і психологічних служб України.

Література

1. Бочелюк В. І., Зарицька В. В. Психологія: вступ до спеціальності: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2007. 286 с.
2. Дуткевич Т.В., Савицька О.В. Практична психологія: Вступ до спеціальності: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2019. 256 с.
3. Легка Л.М., Семенча Л.Г. Організація діяльності психологічних служб : навч. посіб. Львів: Новий світ – 2000, 2017. 370 с.
4. Митник О. Я. Організація психологічної служби. Київ: Слово, 2017. 122 с.
5. Основи практичної психології : підручник для ВНЗ / за ред. Панок В., Титаренко Т., Чепелєва Н. та ін. К. : Либідь, 2006. 536 с.
6. Психологічна служба : підруч. / наук ред В.Г.Панок , А.Г.Обухівська, В.Д.Острова та ін. К.: Ніка-Центр, 2016. 362 с

1. Виникнення і розвиток психологічних служб.

З розвитком виробництва, техніки, устаткування, з ускладненням технологій зростають вимоги до знань, кваліфікації робітників. На початку ХХ ст., коли відбувся стрибок у розвитку промислового виробництва на основі широкого запровадження досягнень науки і техніки, як це не парадоксально, проблеми людини не тільки не відійшли на другий план – вони зайняли

центральне місце. Стало очевидним, що управляти складною технікою, розвиненими технологіями не може людина «з вулиці», її потрібно спеціально готувати за заздалегідь визначеними характеристиками. Виникає поняття людського фактору, яке об'єднує «настрої і почуття людей, їх звички, соціальні установки, ціннісні орієнтації, стереотипи індивідуальної і групової поведінки, наслідування, навіювання, здібності, нахили, мотиви, суб'єктивне ставлення особистості до оточуючої дійсності, міжособистісні відносини, психологічний клімат у колективах, психологічні бар'єри та багато інших явищ, що виникають у процесі дій людей і їх спілкування між собою».

Психологія повинна зрозуміти закономірності цих явищ і знайти засоби управління ними з метою активізації людського фактору, як необхідної умови розвитку виробництва.

Внаслідок цього у ХХ столітті психологія зазнає бурхливого розвитку, передусім її практичні галузі. Бурхливого розвитку в перші пореволюційні десятиліття набувають різні прикладні дисципліни – психотехніка, педологія, психологія управління у формі руху за наукову організацію праці, психогігієна, і т.д.; здійснюється пошук нових форм зв'язку психології з практикою, зростає результативність, економічна і соціальна ефективність психологічних розробок.

Одним з напрямів у прикладній психології, що переживав у 20-30-і рр. в радянському союзі бурхливий розвиток, була психотехніка.

Великий вплив на становлення психотехнічного руху мав досвід зарубіжних країн. Бурхливий розвиток цього напрямку прикладної психології відбувався на початку ХХ ст. у Європі і Америці, і перш за все у роботах Г. Мюнстерберга, В. Штерна та ін. З досягненнями зарубіжної психотехніки знайомиться І. М. Шпільрейн в період свого навчання за кордоном. Повернувшись в 20-ті рр. до Росії, він починає реалізовувати тут основні ідеї психотехніки. Зокрема, апелюючи до зарубіжного досвіду, де виправдала себе взаємодія виробничників, медиків і психологів у розв'язанні спільних завдань розвитку виробництва, підвищення якості праці і кваліфікації працівників. У 1922 р. на базі Центрального інституту праці ним створюється перша психотехнічна лабораторія.

Основні напрями психотехнічних розробок: вивчення професій; професійний підбір і профконсультація; раціоналізація підготовки до професійної діяльності і умов праці; психогігієнічні і психотерапевтичні дії; підвищення ефективності пропагандистської роботи і т.д. В 1927 р. було створено товариство психотехніки і прикладної психофізіології. Сформувалася мережа профконсультаційних служб, психотехнічних і психофізіологічних лабораторій на транспорті, виробництві, в армії.

Психотехніка стала однією з перших науково-прикладних дисциплін, що досліджувала конкретну людину у природних умовах її трудової діяльності. В результаті розвитку психотехнічного руху був накопичений різноманітний і багатий досвід взаємодії психології з практикою; як самостійна дисципліна оформляється прикладна психологія, що включає ряд напрямів дослідження; здійснюється спроба осмислення і використання досягнень, накопичених в зарубіжній психотехніці, для вирішення практичних завдань виробництва.

На початку ХХ ст. у російській імперії почав розвиватись педологічний рух, у центрі якого була дитина в її індивідуальній своєрідності.

Звідси випливала вимога глибокого вивчення дитини, виявлення її схильностей та інтересів як відправних моментів розвитку, застосування гуманістичних принципів турботи про дитину та індивідуального підходу до неї у застосуванні методик, засобів і методів. Після 1917р. педологія знаходить сприятливий ґрунт для розвитку: нове суспільство поставило завдання – сформувати нову людину. Серед авторитетних учених, що відгукнулися на заклик держави, були: М. Я. Басов, П. П. Блонський, А. С. Виготський, А. С. Залужний, А. Б. Залкінд, Г. С. Костюк, С. С. Моложавий та ін. Виникає мережа педологічних центрів і установ; у педологічний рух включаються фахівці різних профілів, що займаються вивченням дитини. Таким чином, педологія набуває характеру комплексного знання про людину.

В кінці 1927 – початку 1928 р. в Москві відбувся І-й з'їзд з педології, на якому було ухвалено рішення про створення Педологічного Товариства і спеціального журналу «Педологія».

В період від 20-х до 1936 року відбувається інтенсивний розвиток педології, яка ставила тепер своїм завданням допомогти владі у вихованні нової людини нового суспільства. Розгортається широка мережа педологічних закладів – центральних, обласних, районних і низових.

Саме у педології уперше було поставлено питання про унікальність кожної особистості, про її індивідуальність. Педологи констатують – особистісний підхід не у повній мірі відповідає принципам і закономірностям розвитку індивіда, найбільш повно можна осмислити закономірності розвитку, соціальну ситуацію тільки за умови розгляду людини як окремої індивідуальності з позицій біологічної і соціальної унікальності, тобто на основі індивідуального підходу.

2. Заборона прикладної психології в радянському союзі.

Політичні події в середині 30-х рр. в усьому радянському союзі і в Україні, зокрема, призвели до «розгрому» прикладних галузей психології, і перш за все психотехніки і педології.

Прикладна психологія була винищена організаційно – закриття відповідних кафедр, відділів, інститутів і лабораторій (з бібліотек вилучалися та знищувалися монографії, підручники, енциклопедії, переклади праць зарубіжних психологів і т. ін.). Багато хто з психологів-практиків були знищені фізично через вислання у концтабори, розстріли, вислання за кордон.

На початку 30-х рр. нападки на психотехніку посилюються. Їм ставилося в провину некритичне відношення до «ідеалістичного світогляду Штерна», різні «ухили» в дослідницькій і практичній роботі. 26 січня 1935 р. психотехнічний рух був обезголовлений: цього дня був арештований, а згодом розстріляний за вироком суду його лідер І.М.Шпільрейн, якому було пред'явлено звинувачення в «контрреволюційній пропаганді», згадали широкі міжнародні зв'язки ученого, необережні висновки, що стосуються вищої партійної еліти держави. У газеті «Вісті» в 1936 р. психотехніка звинувачується в «псевдонауковій методології», «неуцтві», звучить заклик покінчити з психотехнічною практикою.

Одночасно з психотехнікою здійснювалася ліквідація педології.

Початком розгрому педології стала постанова ЦК ВКП(б) «Про педологічні викривлення в системі Наркомпросів» (1936). Вона таврувала педологію як «лженауку», класово-ворожу течію, що глумливо відноситься до дітей і тим самим завдає шкоди радянській державі. Указувалося, що педологія спиралася на «закон фаталістичної обумовленості долі дітей біологічними і соціальними чинниками, впливом спадковості і якогось незмінного середовища». Цей закон оцінювався як реакційний, такий, що знаходиться в «волаючій суперечності з марксизмом». Педологія як наука про цілісний розвиток дитини припиняє своє існування.

Гострота критики і санкцій проти педології пояснювалася також тим, що вона не виконала очікуваної від неї місії – наукової підтримки ряду важливих ідеологічних ідей. Так, не відповідали принципу партійності висновки педологів про нижчий рівень розумового розвитку радянських школярів в порівнянні з американськими, про відставання в розумовому і фізичному розвитку дітей з робочого і селянського середовища порівняно з дітьми з сімей інтелігенції, висновок про національні відмінності у вказаних показниках.

Певну роль в долі педології відіграв і той факт, що разом з вченими-педологами педологічний рух включав величезну кількість практикуючих педологів, на жаль, часто слабо підготовлених для поглибленої психологічної роботи з дитиною і що не мають можливості критично і конструктивно оцінити значення тих або інших наукових теоретичних ідей, що висуваються.

Заборона педології негативно позначилася на розвитку різних галузей психологічної науки в радянському союзі: дитячій і педагогічній психології, психології праці і соціальній психології.

Репресії, що настали за цими фактами безпосереднього втручання ідеології і політики в науку, торкнулися багатьох психологів і виразилися не тільки у відлученні їх від наукової діяльності, але і в адміністративних санкціях, включаючи арешти і заслання. В результаті такого «чищення» рядів психологів, що відсікає всі «праві» і «ліві» ухили від «генеральної лінії партії», надзвичайно ускладнилася загальна обстановка, в якій

розвивалась психологічна наука. Щодо психологічної практики, то на ній була поставлена крапка на десятки років.

3. Теоретичні передумови розвитку практичної психології в Україні в другій половині ХХ століття.

Розвиток психології в Україні у другій половині ХХ століття пов'язаний у з такими іменами як Г.С. Костюк, Д.Ф. Ніколенко, О.М. Раєвський, П.Р. Чамата, П.М. Пелех, С.Д. Максименко, Д.Г. Елькін, В.А. Роменець, Г.О. Балл, Ю.І. Машбиць, В.О. Моляко, О.В. Киричук, Ю.З. Гільбух, Н.В. Чепелєва, Т.С. Яценко та ін.

Цей період характеризується двома тенденціями: перша (від 1945 по наш час) – розвиток теоретичних і методологічних основ психологічної науки в цілому та обґрунтування підходів і концепцій, що мали конкретне прикладне значення. Іншими словами ця тенденція відображає напрацювання методологічних підходів, принципів, понять і методів на яких згодом буде ґрунтуватись прикладна (практична) психологія.

Друга тенденція (від початку 80-тих років і по наш час) – запровадження психологічної практики у різні сфери суспільного життя (освіта, медицина, військова справа, правоохоронна діяльність, система соціального захисту, спорт, інженерна діяльність, професійна орієнтація та ін.) з одночасним пошуком і напрацюванням специфічної методології прикладної психології. Точніше – методології прикладних психологічних досліджень.

1945 рік відзначився видатною подією, що кардинально вплинула на розвиток психологічної науки і практики в Україні – це рік заснування Інституту психології. Треба було мати непересічні організаторські здібності, відданість психологічній науці, стратегічне мислення для того, щоб у непростий повоєнний час добитися заснування нового науково-дослідного інституту. Завдяки наполегливості Г.С. Костюка психологічна наука в Україні одержала свій осередок, центр, який здійснював і здійснює зараз координацію науково-дослідної роботи в галузі психологічних наук.

У творчості Г.С. Костюка були сформульовані основні підходи, принципи і механізми упровадження здобутків психологічної науки у психологічну практику, створені підвалини прикладної психології в цілому та, зокрема, – практичної

психології освіти. Найбільш вагомими здобутками вченого відносно практичної психології варто відмітити наступні: учення про індивідуальність особистості та унікальність життєвого шляху людини; ідея системного розгляду чинників і умов розвитку дитини від психофізіологічних, спадкових, до соціально-історичних, культурних; створення засад задачного підходу як умови розвитку і саморозвитку особистості у процесі навчальної діяльності; ідея цілісного підходу до особистості, фактично – індивідуальності; підпорядкованість навчання і виховання дитини завданням її розвитку як особистості, що фактично обґрунтовує можливості корекційно-розвиткової роботи; ідея формування психологічної культури педагога (педолога) та вимоги до формування професійно важливих рис його особистості.

Ґрунтовний внесок у створення теоретичних і методологічних основ практичної психології в Україні було здійснено видатним вітчизняним психологом С. Д. Максименком. Перші фундаментальні роботи вченого у межах педагогічної психології присвячено психологічному обґрунтуванню індивідуального підходу до навчання і виховання. При цьому автор загострює прикладний аспект даної проблеми, відзначаючи, що у багатьох дослідженнях лише розкривається зміст індивідуальних особливостей учнів і не завжди висвітлюється те, як саме їх враховувати у процесі навчання, виховання і розвитку особистості учня.

Проблема прогнозування розвитку особистості тісно пов'язана, на думку С.Д. Максименка, з проблемою життєвого шляху людини, як певної послідовності фаз, що становить його часову структуру. Вчений зазначає, що для того, «щоб зрозуміти значення певного періоду життя, треба порівняти його з цілісною структурою життєвого циклу, врахувати найближчі і найвіддаленіші, найглибші його наслідки для розвитку особистості. Долаючи життєвий шлях, людина розвивається як особистість і суб'єкт діяльності, а разом з тим – як індивідуальність».

В контексті розгляду теоретичних надбань української психологічної науки у другій половині ХХ століття неможливо не відмітити роботи учнів Г. С. Костюка, Г. О. Балла і Ю. І. Машбиця. Серед численних робіт науковців, присвячених різним аспектам

програмованого навчання, діалогічного підходу до формування особистості та її окремих рис і якостей, формування навичок самостійної пізнавальної діяльності та ін. необхідно окремо звернути увагу на теорію учбових задач та учбових ситуацій.

Характеризуючи наукову творчість Н. В. Чепелевої можна виокремити такі важливі напрямки як зміст, форми і методи професійної підготовки практичних психологів; аналіз поняття «психологічна ситуація».

Найбільш важливим з точки зору розвитку практичної психології можна вважати обґрунтування структури, рівнів та змісту підготовки практичних психологів у ВНЗ. Увага звертається на те, що підготовка практичних психологів, на відміну від психологів-дослідників або викладачів, потребує цілеспрямованого формування професійно важливих якостей особистості. Серед таких якостей авторка називає: уміння слухати, гуманістичну спрямованість особистості, розвинений соціальний інтелект і життєвий досвід, високий рівень креативності, емоційну стійкість, розвинену емпатію і т. ін.

Що ж стосується теоретичного аналізу поняття «життєва ситуація особистості», то варто відмітити, що уперше в українській практичній психології життєва ситуація стала предметом всебічного і глибокого розгляду. В процесі аналізу були визначені типи життєвих ситуацій, їх види та специфіка. Ось визначення яке у свій час було сформульовано і дотепер застосовується у підготовці практичних психологів: «Ситуація – це система зовнішніх відносно суб'єкта умов, які спонукають та опосередковують його активність»

4. Етапи становлення і розвитку психологічної служби в Україні.

Аналіз історії становлення практичної психології в нашій країні дозволяє виокремити основні етапи у розвитку психологічних служб України.

1) *доорганізаційний етап* (кінець XIX – початок XX ст.). Особливістю цього етапу є напрацювання методик практичної роботи психолога та розуміння необхідності його постійної практичної роботи у закладах, установах, підприємствах.

2) *організаційний* (20–30 рр. XX ст.). Наприкінці 20-х років починають створюватись відповідні служби у державних установах – лабораторії наукової організації праці на виробництві, педологічні служби в системі освіти, охорони здоров'я, на транспорті, відділення, відділи та інститути у системі вищої освіти, відповідні лабораторії у збройних силах і органах внутрішніх справ. Це створення підтверджено відповідними наказами і постановами уряду, введенням відповідних нормативів, штатних одиниць і т.п.

3) *адміністративна заборона; існування окремих елементів* (30-ті – 80-ті роки). Цей етап обумовлений створенням і всевладдям радянської адміністративної системи яка не передбачала ніяких інших методів роботи з людьми крім адміністративно-ідеологічних. В радянській системі окрема людина розглядалась як гвинтик єдиного державного механізму і, тому, плюралізм думок, індивідуальний підхід і т.п. були не тільки непотрібні, а й шкідливі.

4) *відродження, другий доорганізаційний етап* (1985–1991 рр.). Цей етап пов'язаний з деградацією та руйнуванням радянської адміністративно-політичної системи. Поступово держава втрачає важелі управління суспільними процесами, відкриваються кордони, знову виникає плюралізм суспільної думки. У цей час знову відроджуються ідеї про необхідність психологічного забезпечення суспільних процесів, про індивідуальний підхід до кожної особистості, про врахування і використання внутрішнього потенціалу людини на виробництві та суспільному житті. Знову постає питання про необхідність створення психологічних служб. З'являються проекти та деякі законодавчі акти, що кладуть початок створенню психологічних служб в нових історичних умовах.

5) *другий організаційний етап* (1991 – 2004 рр.). Початок цього етапу ознаменовано здобуттям Україною незалежності та необхідністю створення самостійної держави. У цей період було розпочато створення відомчих психологічних служб та громадських спілок, товариств і комерційних організацій, що надають психологічні послуги. Так, у 1990 році було створено Товариство психологів України, у 1991 році започатковано психологічну службу в системі освіти, у 1993 – психологічну

службу в збройних силах, у 1994 році – створено мережу центрів соціально-психологічної реабілітації населення, що постраждало внаслідок Чорнобильської катастрофи, у 1998 – психологічну службу в органах внутрішніх справ. Зросла кількість вищих навчальних закладів, що здійснюють підготовку психологів, соціальних працівників і соціальних педагогів.

б) *сталий розвиток* (2004 – до тепер.). Самий початок ХХІ століття ознаменований для практичних психологів сталим розвитком психологічних служб. Практично усі відомчі психологічні служби пройшли період юридичного і організаційного оформлення, визначення змісту і основних завдань своєї діяльності, побудови організаційних структур та системи підвищення кваліфікації і атестації спеціалістів.

На перший план висуваються проблеми якості роботи служб, значного підвищення ефективності професійної діяльності практичних працівників, вдосконалення їх методичного забезпечення. Найближчим завданням є налагодження тісної взаємодії між службами, побудова національної системи соціальних і психологічних служб.

5. Національна система соціальних і психологічних служб України.

У 1991 році при Інституті психології імені Г.С.Костюка АПН України створено Центр психологічної служби системи освіти. Він займався теоретичним узагальненням, вивченням зарубіжного досвіду діяльності відповідних служб.

У результаті його діяльності було виявлено недоліки підготовки практичних психологів та відомчого принципу розвитку і формування практичної психології, що ускладнює допомогу конкретній людині; методичну неузгодженість у діяльності відомчих структур практичної психології та порушення прав людини у процесі психодіагностики та психокорекції, необхідність спеціальної підготовки психологів-практиків для різних галузей, поставлено проблему виготовлення психологічного обладнання (н-д, у Німеччині, Чехії, Бельгії, Франції, США, Японії є спеціальні підприємства психологічного приладобудування).

Становлення цієї системи в Україні розпочалося у 1992 році прийняттям Ухвали про створення Концепції державної системи

психологічної служби. У березні 1992 року було підготовлено та подано на адресу Комісії Верховної Ради України з питань науки і народної освіти листи: «Про створення державної системи психологічної служби України» і «Про кадрове забезпечення державної психологічної служби України», які поклали початок роботі з практичного вирішення проблеми створення мережі психологічних та соціально-психологічних служб в Україні.

У 1993 році Інститутом психології ім. Г.С. Костюка АПН України була розроблена і схвалена Кабінетом Міністрів **«Концепція державної системи психологічної служби»**. Ця Концепція сама по собі не є законодавчим актом, проте становить змістову основу для їх розробки.

У її основних положеннях визначено мету і завдання діяльності Національної системи соціально-психологічних служб (НССПС), описано структуру, напрямки діяльності та вимоги до фахівців, які можуть здійснювати роботу в межах системи. Так, зокрема, зазначається, що **Національна система соціально-психологічної служби** – це об'єднання державних органів й організацій, що виконують практичну роботу в галузі соціальної педагогіки, прикладної психології та прикладної соціології.

До Національної системи соціально-психологічної служби входять:

- психологічні та соціально-психологічні служби і підрозділи, які функціонують у різних відомствах (поки що спостерігається певна ізоляція і розрізненість у їх функціонуванні);

- соціально-психологічні служби державної адміністрації;

- територіальні (муніципальні) структури (об'єднання), які надають соціально-психологічні послуги населенню.

НССПС є основою загальнодержавної системи охорони психічного здоров'я населення України, діяльність служби передбачає:

- виконання дорадчих та експертних функцій в усіх державних і територіальних установах;

- забезпечення належних соціально-психологічних умов вільного саморозвитку особистості;

- орієнтацію на розв'язання та профілактику різних типів конфліктів, психологічних перевантажень у професійній діяльності;
- участь у створенні оптимальних соціально-психологічних умов підвищення ефективності праці, навчання і виховання;
- захист й допомогу людині, котра перебуває у кризовій життєвій ситуації;
- реалізацію єдиної політики у психологічному захисті населення в цілому та окремої особистості, зокрема.

У своїй діяльності національна система має активно співпрацювати з неурядовими, громадськими або приватними структурами, що надають соціально-психологічні послуги населенню або проводять навчання в галузі прикладної психології.

Діяльність служби забезпечують **спеціалісти НССПС**: психологи-консультанти, практикуючі психологи, соціологи, соціальні працівники, соціальні педагоги, методисти соціально-психологічних служб.

Основні **функції НССПС**: аналіз і прогнозування суспільних процесів на макро- і мікро- рівні, активний соціально-психологічний вплив, консультативно-методична, просвітницька, реабілітаційна, дорадча функція, профілактика небажаних соціальних процесів, тенденцій і явищ, психогігієна.

Головна **мета НССПС** – забезпечення необхідних соціально-психологічних умов підвищення ефективності діяльності людини в усіх сферах суспільного життя (від політики й управління державою до сімейних стосунків і міжособової взаємодії) і водночас – підтримка розвитку і захист психічного здоров'я особистості кожного громадянина.

Основними **завданнями НССПС** є:

1. Забезпечення психологічного захисту і надання психологічної допомоги громадянам з урахуванням їхніх здібностей, особливостей життя і праці, місця проживання, етнокультурних особливостей.
2. Реабілітація потерпілих від військових дій, техногенних, соціальних та природних катастроф, адаптація людей до соціальних умов у місцях нового поселення.

3. Надання консультативної допомоги органам місцевого і державного управління у розробці та реалізації соціальної політики на основі вивчення стану масової свідомості, прогнозування й активного впливу на соціально-психологічні процеси у суспільстві.

4. Участь у розробці й практичному застосуванні нових технологій і методик навчання, виховання, розвитку і перевиховання дітей та молоді, захист від негативного впливу засобів масової комунікації на людей.

5. Координація прикладних психологічних, соціологічних і педагогічних досліджень, що здійснюються представниками соціальних і психологічних служб, розробка і впровадження пріоритетних науково-методичних і практичних програм щодо роботи з молоддю, сім'єю, в галузях політичної, юридичної, військової, педагогічної та медичної психології, соціології, педагогіки.

6. Здійснення психометричного нагляду: розробка, упровадження і контроль за кваліфікованим використанням психологічних методик і технологій. Контроль за дотриманням професійної етики усіма представниками психологічних і соціальних служб.

7. Участь в атестації спеціалістів відповідно до державних і міжнародних стандартів професійної діяльності.

Органи в структурі Національної системи соціально-психологічної служби працюють на трьох рівнях: центральному, обласному, районному (міському).

На кожному рівні створюються практичні центри, які безпосередньо здійснюють практичну соціально-психологічну діяльність, і органи науково-методичного забезпечення діяльності служби.

Визнається право на створення професійної асоціації, товариства практикуючих психологів та соціальних працівників.

Вищим органом управління Національної системи соціально-психологічної служби є Рада головних психологів відомств і областей, яка визначає напрям та зміст діяльності Національної системи соціально-психологічної служби тощо.

Головною управлінською, методичною та координуючою організацією Національної системи соціально-психологічної

служби є Український науково-методичний центр практичної психології та соціальної роботи.

Сучасний стан розвитку прикладної психології в Україні свідчить, що найбільш актуальними її напрямками є психологічна реабілітація постраждалих від військових дій, внутрішньо переміщених осіб, психологія менеджменту і управління, кадровий менеджмент, прикладна психологія освіти, психологія сім'ї та соціального захисту населення, психологія масових комунікацій, профорієнтація і профвідбір, психологія соціального захисту, психологічна експертиза.

Психологічні і соціальні служби зараз функціонують у різних міністерствах та відомствах. Досвід їх організації і функціонування свідчить, що найбільш оптимальним є подвійне підпорядкування їх працівників, адміністративно вони підпорядковані керівнику відповідного підрозділу або рівня. Професійно, методично, ці спеціалісти підпорядковуються відповідному фахівцю-психологу. У ряді служб законодавчо обмежено навіть адміністративний вплив на працівника служби.

Процес створення Національна система соціально-психологічної служби України триває. Не досягнуто поки що узгодженості між соціально-психологічними та психологічними службами різних установ та відомств. Це створює певну складність у їх діяльності, у моніторингу основних напрямків їх діяльності тощо.

Тема 3.

Особистість практичного психолога та його професійне зростання

План

1. Критерії професійної придатності практичного психолога.
2. Уміння практичного психолога.
3. Кваліфікаційні вимоги до особистості практичного психолога.
4. Професійне становлення особистості практичного психолога.
5. Професійне зростання фахівця психологічної служби.

6. Етичний кодекс та основні етичні принципи роботи психолога.
7. Обов'язки, права та відповідальність практичного психолога.

Література

1. Бочелюк В. І., Зарицька В. В. Психологія: вступ до спеціальності: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2007. 286 с.
2. Демчук О.А. Психологічна служба в системі освіти. Умань: Софія, 2008. 144 с.
3. Дуткевич Т.В., Савицька О.В. Практична психологія: Вступ до спеціальності: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2019. 256 с.
4. Іванова О. В. Психологія: вступ до спеціальності. К. : Центр учбової літератури, 2013. 183 с.
5. Приходько Ю.О. Практична психологія: введення у професію: навч. посіб. К.: Каравела, 2012. 247 с.
6. Савчин М.В. Вступ до спеціальності: психолог, практичний психолог. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2007. 397 с

1. Критерії професійної придатності практичного психолога.

До людини, яка претендує на посаду практичного психолога, висувається система вимог, яка містить два компоненти. Це вимоги як до професійної компетентності фахівця, так і до його особистості. Освітньо-кваліфікаційні вимоги вже розглянуто, на часі висвітлення вимог до особистості практичного психолога.

Особлива увага у дослідженнях проблем підготовки практичного психолога приділяється виявленню компонентів професіоналізму психолога, його спеціальних здібностей та визначенню процедури підготовки психологів.

Д.Б. Богоявленська вважає, що особистість психолога-професіонала повинна відзначатися двома параметрами:

- досконалим володінням теоретичними знаннями і способами роботи;
- здатністю до швидкої адаптації.

Для становлення професіоналізму психолога, як зазначає О. Ф. Бондаренко, необхідно забезпечити системність, науковий універсалізм у професійній та особистісній підготовці .

Враховуючи модель особистості практичного психолога, сконструйовану В. Панком та Н. Чепелевою, при прогнозуванні успішності практичної діяльності психолога слід звернути увагу на ряд складових його особистості .

Визначення професійної придатності особистості здійснюється за такими критеріями:

- фізичний стан. Необхідність його врахування обумовлена, зв'язком між деякими соматичними захворюваннями (виразка, діабет, серцево-судинні захворювання тощо) і рисами характеру людини. Крім того, психолог повинен мати потужну енергетику і засоби її відновлення, інакше робота може негативно вплинути на здоров'я психолога.

- психічне здоров'я належить до надзвичайно важливих вимог, оскільки психологічними спеціальностями часто прагнуть оволодіти акцентуйовані особистості або люди з помітними особистісними проблемами, які переноситимуть на роботу свої власні проблеми. Це робитиме їх діяльність неефективною або й шкідливою та небезпечною;

- інтелект, особливо його вербальний компонент. Досвід засвідчує, що практикуючі спеціалісти з показниками інтелекту нижче середнього, як правило, мають багато ускладнень у роботі, особливо консультаційній. Саме інтелект забезпечує ефективний аналіз рис і якостей особистості, дає змогу долати стереотипи (як особистісні, так і професійні), є центральним механізмом у розумінні поведінки іншої людини. Особливу роль відіграє соціальний інтелект;

- система механізмів особистісної регуляції та емоційної витривалості;

- особливості мотиваційної сфери. Професія практичного психолога мотивується інтересом до інших людей та бажанням надавати допомогу у розв'язанні проблем спілкування, діяльності, життя в цілому. Психологічним механізмом такого інтересу, як стверджують В.Г.Панок і Л.Уманець, є усвідомлення та подолання власних проблем аналогічного плану.

Оснoву мотиваційної сфери повинна складати гуманістична спрямованість особистості. В це поняття вкладається кілька особистісних якостей і рис, в основному мотиваційної і світоглядної природи: альтруїстичні позиції, ролі, установки у міжособистісному спілкуванні, високий рівень мотивації до професії, переважання пізнавальних, альтруїстичних, емпатичних мотивів у роботі з клієнтами, готовність до роботи з клієнтами та націленість на позитивний результат.

Навчаючи людей самотійно вирішувати свої проблеми, психолог піднімає тим самим суспільну свідомість на новий рівень; він використовує свої професійні та особистісні можливості, щоб впливати на зростання самосвідомості конкретної особистості. Реалізувати цю місію може тільки особистісно зріла людина, внутрішньо і професійно підготовлена до вирішення професійних завдань, які стоять перед нею. Особистісна зрілість виявляється у вмінні поєднувати, співвідносити свої індивідуальні особливості, статусні та вікові можливості, власні принципи з вимогами суспільства та оточуючих.

Професійна придатність психолога не зводиться лише до рівня академічної підготовки і академічної успішності. Зміст підготовки психологів, зміст навчання, має накладатися на їх індивідуальні особливості, формувати і розвивати окремі їхні риси, якості особистості. Здатність легко встановлювати контакти з іншими, легкість у спілкуванні, «комунікабельність», уміння слухати та підтримувати розмову, емоційна стабільність, розвинута емпатія – ті риси та якості, які мають бути обов'язковою складовою особистості практичного психолога.

2. Уміння практичного психолога.

Виходячи з аналізу типових задач діяльності фахівця з психології, визначається система вмінь, необхідних йому для вирішення типових задач.

Психолог повинен володіти такими вміннями

1) дослідницькі (гностичні) вміння:

- визначати психологічну проблему в умовах конкретної ситуації, розробляти шляхи подолання проблеми через постановку низки завдань;

- поєднувати теоретичний аналіз проблем з їх оптимальним вирішенням;

- знаходити найбільш ефективні засоби вирішення психологічної задачі;

- з'ясовувати причинно-наслідкові зв'язки і заходи по оптимізації власної професійної діяльності;

2) інтерактивно-комунікативні вміння:

- оволодівати інноваційним стилем професійної діяльності та гуманним ставленням до людини;

- впливати на роботу персоналу з метою досягнення бажаного результату праці і задоволення його потреб;

- реагувати на всі складнощі життя колективу, виділяти і розвивати позитивні складові;

- встановлювати емпатичні зв'язки з клієнтом;

3) діагностичні вміння:

- методично правильно проводити анкетування, тестування, заходи психокорекції та інших впливів на людину;

- використовувати психологічний інструментарій, адекватний задачі і особливостям праці персоналу;

- інтерпретувати результати психодіагностики, виявляти властивості особистості і можливості її продуктивної діяльності;

4) дидактичні вміння:

- продуктивно навчати, забезпечувати розвиток і корекцію діяльності особистості та колективу;

- здійснювати вибір і реалізацію продуктивних моделей, алгоритму і технології діяльності;

- організувати соціально-психологічну роботу і особисто брати участь у проведенні адекватних заходів;

5) проектувальні вміння:

- формувати позитивну «Я-концепцію» у клієнта, самоаналіз і адаптацію до нових реальних умов;

- здійснювати первинну профілактику алкоголізму, наркоманії та інших шкідливих звичок людини;

- проводити психологічну експертизу і корекцію асоціальної поведінки, психологічну реабілітацію людини;

- консультувати керівників і працівників установ з питань використання психології з метою ефективної організації виробничої діяльності.

Практичний психолог, при наявності готовності до контактів, повинен вміти їх підтримувати, зберігати емоційну рівновагу у процесі спілкування, вміти емоційно притягувати до себе людей (висока чутливість полегшує орієнтацію в емоційній сфері клієнта), володіти високою інтелектуальністю, усвідомлювати межі своєї компетентності, мати певний індивідуалізм та спиратись на власні мотиви в процесі прийняття рішень.

3. Кваліфікаційні вимоги до особистості практичного психолога.

Розглядаючи питання про професійно необхідні якості практикуючого психолога, важливо виходити з успішності його професійної діяльності. Саме вони визначатимуть мету, зміст, тривалість, форму його професійної підготовки.

Розуміння невербальних реакцій людини, її емоційних станів, ерудованість, як вміння розуміти і використовувати у своїй роботі різноманітні психологічні концепції, вміння до формулювання різноманітних думок, слів та моделей у своїй культурі та у межах інших культур; конфіденційність психологічної інформації; вміння відрефлексувати зміст своєї професійної діяльності; відкритість для засвоєння нового знання, для сприймання альтернативних поглядів, прагнення до системного підходу у своїй практичній роботі є необхідними для практичного психолога.

Ядром діяльності практикуючого психолога є спілкування, яке розгортається у вигляді комунікації, інтеракції та перцепції.

Ефективність психоконсультування, психотерапії та психокорекції значною мірою визначається вмінням спілкуватися з клієнтом, що передбачає щирий інтерес до людей, їхнього способу життя, емоцій, думок, вміння добирати правильні слова й тон, які забезпечують встановлення необхідного контакту, вміння слухати, терпіння.

Отже, талант спілкування є найнеобхіднішою здатністю для професійної реалізації психолога-практика.

В її структурі виділяють такі складові:

1) уміння повно і правильно сприймати людину (спостережливість);

- 2) уміння розуміти внутрішні властивості і особливості людини (інтуїція);
- 3) уміння співпереживати (емпатія);
- 4) уміння аналізувати власну поведінку (рефлексія);
- 5) вміння керувати собою і процесом спілкування.

У процесі спілкування психолог визначає як зміни в поведінці людини, так і впливи психолога на цю поведінку, здійснює соціальну фасилітацію (від англ. facilitation – полегшення, сприяння) або підтримку, допомогу клієнту. Останнє особливо важливо для психолога-практика. Люди, які мають високі показники у соціальній фасилітації, схильні і мають здібності до роботи в сфері практичної психології.

У процесі спілкування з клієнтом психолог, на думку Р.С. Немова, повинен виявляти такі якості :

1. *Здатність до емпатії, співпереживання, співчуття.* Під цією здатністю розуміють вміння глибоко проникати у внутрішній світ іншої людини – клієнта, розуміти його, бачити те, що відбувається, з його позиції, сприймати світ його очима, визнавати його точку зору правомірною та допустимою. Головним в емпатії є готовність, бажання і здатність людини психологічно відчувати і розуміти іншу людину. Саме завдяки цій якості психолог здатен краще та глибше розуміти клієнта та допомагати йому.

2. *Відкритість.* Як властивість особистості відкритість має кілька проявів.

По-перше, це готовність психолога бути відкритим як особистість для клієнта (правда не настільки, щоб позиції клієнта і психолога помінялися). Міра відкритості повинна визначатися почуттями клієнта: якщо він вважає психолога відкритою людиною і не боїться розкриватися перед ним, то це свідчить про бажаний рівень відвертості психолога.

По-друге, відкритість це прагнення психолога в особистому спілкуванні з клієнтом залишатися самим собою, виявляючи при цьому свої переваги і недоліки. Демонстрація клієнту своїх недоліків психологом відбувається для того, щоб продемонструвати, що сам консультант – це звичайна жива людина, якій, як і всім людям, притаманні недоліки.

По-третє, відкритість виявляється в тому, що психолог показує клієнту готовність обговорювати з ним будь-які питання.

3. Емпатія супроводжує *відкритість*, одне без іншого існувати практично не може. Разом вони дозволяють створити атмосферу партнерства між психологом та клієнтом.

4. *Вияв особистої турботи про клієнта* за допомогою співчуття до нього, а також міміки, пантоміміки, жестів. Тобто такої зовнішньої поведінки психолога, яка демонструє щире зацікавлення, турботу психолога про клієнта. Така турбота однак не повинна бути надмірною. Психологу не рекомендується у спілкуванні з клієнтом бути занадто емоційним.

5. *Доброзичливість*. Емоційно позитивне ставлення до клієнта, особиста зацікавленість і участь у розв'язанні його проблем. Хоча ця особистісна якість корелює практично з усіма перерахованими вище якостями особистості, але вона має і свої індивідуальні прояви. До них, зокрема, відноситься вміння в будь-яких ситуаціях, за будь-якої поведінки клієнта зберігати рівний, доброзичливий стиль спілкування.

6. Особливе місце в практиці психологічної допомоги займає *довіра до клієнта, віра в його здібності і можливості самотійно подолати проблеми*. Довіра виявляється також і в тому, що психолог готовий розділити думку клієнта і прийняти її, відмовившись від своєї власної, якщо вона виявляється необ'єктивною.

7. Вміння вибирати і зберігати оптимальну психологічну дистанцію у спілкуванні з клієнтом. Тобто психолог повинен вміти так спілкуватися з клієнтом, щоб зберігати відкритість і довіру. Разом з тим стосунки психолога і клієнта не повинні бути надміру близькими, інтимними. При цьому у клієнта не повинно виникати відчуття, що консультант психологічно то віддаляється, то наближається.

4. Професійне становлення особистості практичного психолога.

Термін «професійне становлення особистості» (Є.Борисова, Є.Клімов, Т.Кудрявцев, Т.Щербакова та інші) досить широко застосовується у психології. Професійне становлення може бути представлене двояким чином: за схемою процесу (як тимчасова

послідовність ступенів, періодів, стадій зростання особистості фахівця) і за структурою діяльності (як сукупність її способів і засобів, де послідовність їх один за одним має не тимчасову, а цільову детермінацію). Однак уявлення про професійний розвиток психолога не зводиться ані до процесуальних, ані до діяльнісних характеристик. Це є їх інтеграція, сукупність, що пов'язана із особистістю практичного психолога.

Проблеми формування і розвитку професійно важливих рис особистості практичного психолога та його особистісної підготовки тільки починають вивчатися. Розробленими є дослідження процесуальних сторін самосвідомості, самооцінки та Я-концепції особистості педагогів, визначені механізми і психологічні умови їх ефективного функціонування в професійній сфері. Дослідження проблем становлення особистості психолога розглядають основні вимоги до змісту освіти практичних психологів, концепцію професійної підготовки психолога, проте недостатньо об'єктивізовані вимоги до особистості психолога-практика, недостатньо аналізується роль соціальної компетентності, соціальної зрілості майбутніх психологів у професійній діяльності. Саме тому, вказуючи на значення, яке відіграє соціальна компетентність у діяльності психолога, ми зосередимо увагу на проблемі формування соціальної компетентності майбутнього практичного психолога у професійній діяльності, а саме дослідженні факторів і умов, які можуть впливати на її формування протягом навчання здобувача вищої освіти у ЗВО. Адже крім набуття знань, практичних навичок та вмінь, за час навчання здобувачу необхідно здійснити величезну роботу зі становлення власної особистості, формування її професійно важливих якостей.

Найсуттєвіші особистісні утворення, що слід враховувати у процесі професійного відбору абітурієнтів на спеціальність «практична психологія»

1. Спрямованість особистості (пізнавальний, професійний, творчий її компонент).

2. Розвинуте почуття соціальної відповідальності, гуманістична громадянська позиція, соціальна зрілість.

3.Здатність до застосування у професійній діяльності ефективних форм і прийомів спілкування з іншими людьми, комунікативна компетентність.

4.Суспільна активність, професійна організованість, емоційна експресивність, конструктивність, старанність.

5.Прагнення до самовдосконалення й самоактуалізації, адекватна й розвинута самооцінка.

6.Мотивація на досягнення успіху в обраній професії.

7.Високий рівень розвитку довільності психічних процесів (пам'ять, увага, мислення та ін.).

8.Розвинуті загальнолюдські якості (те, що називається вихованістю або високим рівнем особистої культури).

У відповідності із вимогами професії до особистості та зокрема свідомості психолога, система організації підготовки майбутнього психолога має включати такі рівні:

- світоглядний, що має на меті формування професійної свідомості та власне спрямованості особистості майбутніх фахівців. Цей рівень має також забезпечити засвоєння норм, зразків, правил поведінки, стійкої системи цінностей, яка б відповідала професійному етикетові психолога. Іншими словами – забезпечити формування високого рівня соціальної компетентності майбутнього спеціаліста;

- професійний, що спрямований на оволодіння необхідною системою знань, технологіями практичної діяльності майбутнього психолога, формування його психологічної та загальної культури. Іноді це називають професійною компетентністю;

- особистісний, мета якого – формування у студента професійно значущих якостей особистості, гуманістичної спрямованості, «діалогічності» як центрального її компонента, здатності до професійної ідентифікації, децентрація, рефлексивність та ін. Це часто називають особистісною компетентністю або особистісною зрілістю.

У процесі професійної діяльності практичному психологу потрібно формувати інноваційний потенціал власної особистості. Інноваційним потенціалом психолога є сукупність соціокультурних і творчих характеристик його особистості, готовність до удосконалення власної професійної діяльності, що є бажання і

можливості розвивати свої інтереси, уявлення, здатність шукати і знаходити власні шляхи оптимізації процесу психологічної допомоги особистості. Високий рівень розвитку інноваційного потенціалу психолога-практика є однією з найважливіших умов його професійного становлення.

Аналіз досліджень з питання підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності дозволяє зробити висновок, що більшість дослідників так чи інакше підкреслює значущість у діяльності психолога рівня його особистісного розвитку, самореалізації його особистості.

Шляхи активізації даного процесу різні:

- самопізнання як важливий елемент освіти майбутніх практичних психологів у ЗВО (Н.Ф. Шевченко, Т.В. Скрипченко);
- формування спрямованості психолога-студента на оволодіння теоретичними та практичними знаннями, уміннями, і професійно важливими навичками (А.Г. Самойлова, О.П. Саннікова);
- використання активних методів і засобів навчання, різноманітних тренінгів, розв'язування психологічних ситуацій та ін. (С.В. Васьківська, Т. С. Яценко та ін.); формування особистісної позиції у процесі фахової підготовки психолога (Н. І. Пов'якель).

Професійне становлення психолога – складний, неперервний процес проектування і самопроектування особистості професіонала. Одне із важливих положень теорії особистості полягає в тому, що люди поводять себе відповідно до своїх переконань, системи індивідуальних цінностей та завдань власного саморозвитку, життєвої стратегії. З цього можна зробити висновок, що переконання психолога, його світобачення, які належать до його власних якостей і властивостей, є вирішальним фактором ефективності його професійної діяльності. Прийняття студентом соціально-рольових функцій майбутнього практичного психолога суттєво впливає на процес його професійного становлення як майбутнього спеціаліста

5. Професійне зростання фахівця психологічної служби.

Професійне становлення психолога-практика у процесі професійної діяльності вимагає від фахівця складної напруженої творчої роботи над розвитком власної особистості, вибір одних

можливостей і відмова від інших. Важливим чинником у професійному становленні психолога є формування професійних здібностей на основі розвитку його особистісних та професійних утворень

Розглядаючи процес і результати професійного становлення практичних психологів варто розрізняти професійну підготовку фахівця і його професіоналізм. Перше поняття відображає процес оволодіння необхідними знаннями й навичками, а друге – результат цього процесу, його якісну характеристику.

Майстерність – результат професійного становлення суб'єкта, при якому він досягає найбільшого успіху в роботі. Говорити про майстерність можливо тільки за наявності певного рівня сформованості знань, умінь, навичок, професійно важливих якостей, а також – внутрішнього світу особистості, її потреб, ціннісних орієнтацій, уявлень про людей, самого себе, результати власної діяльності. Інтегральним результатом діяльності особистості, що передує її професійній майстерності, є вмільсть суб'єкта діяльності – соціальні, загальнотрудові й спеціальні уміння, що були сформовані в процесі застосування раніше набутих знань, умінь і навичок у нових нестандартних умовах (Л. А. Кондратьєва).

Здатність практичного психолога ефективно виконувати свої функції залежить від певних його якостей. Всі вони у взаємозв'язку характеризуються загальним поняттям – професійна компетентність, або професіоналізм.

Отже, професійна компетентність за Л. Г. Лаптевим характеризується сформованістю у практичного психолога єдиного комплексу знань, навичок, умінь, психологічних особливостей (якостей), професійних позицій і акмеологічних інваріантів (це такі компоненти, що формуються і використовуються в діяльності, та спричиняють оптимальний творчий потенціал і найвищу продуктивність діяльності практичного психолога незалежно від дії зовнішніх умов і факторів).

Так, О. І. Сироватко, запропонувала професіограму практичного психолога, що представлена об'єктивними і суб'єктивними характеристиками його діяльності у системі освіти.

Об'єктивні характеристики містять у собі цілі й завдання діяльності, певні функції (види діяльності), а також вимоги до норм професійної діяльності та її результати.

Суб'єктивні характеристики діяльності психолога – це знання, уміння, навички, професійні позиції, психологічні якості й акмеологічні інваріанти.

Професійні знання становлять основу для формування психолого-педагогічної культури і безпосередньо технології досягнення психологом бажаних результатів своєї роботи. Професійні знання охоплюють відомості про об'єкти дослідження, психологічні технології реалізації функціональних обов'язків, дані про всі детермінанти, що визначають успішність у досягненні бажаних результатів. Повна структура професійної діяльності психолога включає мотиваційно-орієнтаційну ланку, цілісний комплекс професійних дій діагностичного, розвиваючого, терапевтичного, коректувального і консультаційного характеру, а також аналітичний контрольно-оцінний елемент.

Знання, навички й уміння можуть бути представлені як рольові характеристики професійної компетентності психолога. Всі інші компоненти з'являються як її суб'єктні характеристики, указують на відношення психолога до діяльності і на його індивідуальний стиль діяльності. Причому досягнення різних рівнів професійної компетентності визначається, наприклад, існуючими індивідуальними обмеженнями, що є протипоказаннями для виконання психологом професійних функцій.

Якості, що перешкоджають ефективності професійної діяльності:

- психічна й емоційна неврівноваженість;
- агресивність;
- замкнутість, нерішучість;
- відсутність схильності до роботи з людьми;
- не вміння зрозуміти позицію іншої людини;
- ригідність мислення (нездатність змінювати способи рішення задач відповідно до умов середовища, що змінюються,);
- низький інтелектуальний рівень розвитку.

Таким чином, для аналізу професійної діяльності практичного психолога виокремлюють наступні сторони (блоки): професійна

діяльність, професійне спілкування, особистість професіонала і результати його праці.

Модель, алгоритм і технологія діяльності практичного психолога – це ті дефініції його діяльності, без засвоєння яких немає усвідомленого сходження до вершин професіоналізму в даній соціальній сфері.

В цілому професіонал:

- опановує норми професії в мотиваційній й операційних сферах;
- результативно й успішно, з високою продуктивністю здійснює свою трудову діяльність;
- дотримуючись високих стандартів, досягаючи майстерності, володіє розвиненим професійним цілепокладанням;
- самостійно будує сценарій свого професійного життя;
- стійкий до зовнішніх перешкод, прагне до розвитку своєї особистості;
- індивідуальними засобами професії збагачує досвід оригінальним творчим внеском;
- сприяє підвищенню соціального престижу даної професії в суспільстві, інтересу до неї;
- конкурентноздатний у своїй сфері діяльності.

Бачення практичним психологом стратегії досягнення професіоналізму припускає проходження ряду етапів професійної компетентності.

Ці етапи характеризуються такими рівнями професіоналізму, як:

- здатність успішно виконувати професійну діяльність;
- підготовленість до стабільної продуктивної праці;
- професійна майстерність у реалізації функцій й обов'язків;
- творче оволодіння дослідницько-інноваційним стилем професійної діяльності.

Практичний психолог працюючи в будь-якій сфері соціальної практики повинен підвищувати свій професійний рівень.

Так, наприклад, відповідно до п. 3.4 Типового положення атестація практичних психологів навчальних закладів передбачає попереднє (не рідше одного разу на п'ять років) підвищення

кваліфікації в установах, акредитованих в установленому порядку на здійснення підвищення кваліфікації.

Кваліфікаційні категорії практичного психолога

Вища категорія: високий рівень професіоналізму, ініціативи, творчості, володіння ефективними формами психологічного забезпечення навчально-виховного процесу, високі результативність, якість, загальна культура, моральні якості. Стаж на посаді - не менше 8 років, при вченій ступені – 3 роки.

Спеціаліст I категорії: професійна компетентність, добре володіння формами психологічного забезпечення педагогічного процесу, добра результативність та якість роботи, висока культура та моральні якості. Стаж на посаді – не менше 3 років, при вченій ступені – 1 рік.

Спеціаліст II категорії: достатній професіоналізм, використовує сучасні форми роботи, працює продуктивно, відзначається загальною культурою, моральними якостями. Стаж на посаді – 1 рік.

Спеціаліст: професійна компетентність, забезпечує нормативні рівні психологічної підтримки педагогічного процесу, задовольняє загальним етичним та культурним вимогам до педагогічних працівників.

6. Етичний кодекс та основні етичні принципи роботи психолога.

Значні вимоги ставляться до моральної сфери особистості психолога. Систему моральних норм його діяльності регламентує Етичний кодекс психолога.

Етичний кодекс – це збірник моральних правил поведінки, на базі яких будується діяльність і взаємини людей в тій чи іншій сфері діяльності та спілкування.

Етичний кодекс ґрунтується на нормах моралі, а не права. Його порушник не притягується до юридичної відповідальності, але дотримання Етичного кодексу є ознакою професіоналізму. Недотримання – викликає осуд колег, аж до дискваліфікації.

Джерелами норм етичного кодексу є:

філософія, релігія, культура, звичаї, традиції, ідеологія, політика, як сфери або атрибути людської діяльності, що задають

базові принципи моралі для створення і функціонування етичного кодексу.

Етичний кодекс психолога було прийнято 20 грудня 1990 року на першому Установчому з'їзді Товариства психологів України. Прийнятий кодекс є сукупністю етичних норм та правил поведінки психолога, які склалися в психологічному співтоваристві, регулюють його діяльність і сприяють більш ефективному та успішному здійсненню психологами своєї професійної діяльності.

Етичний кодекс психолога складається з 7 розділів:

1. Відповідальність.
2. Компетентність.
3. Захист інтересів клієнта.
4. Конфіденційність.
5. Етичні правила психологічних досліджень.
6. Кваліфікована пропаганда психології.
7. Професійна кооперація.

При Товаристві психологів України створена Комісія з етики, яка стежить за додержанням Етичного кодексу та здійснює роботу, спрямовану на правильне його тлумачення.

До основних принципів роботи психолога відносять:

1. Принцип професійної компетентності.

Відповідно до цього принципу психолог повинен чітко усвідомлювати свої можливості й діяти в межах рівня професійної підготовленості. Цей принцип вимагає від психолога того, щоб він брався за рішення тільки тих питань, з яких він професійно обізнаний, і для рішення яких володіє практичними методами роботи.

2. Принцип ненанесення шкоди людині.

Організація роботи психолога повинна бути такою, щоб ні її процеси, ні її результати не наносили шкоди людині, її здоров'ю, моральному або соціальному стану. Для цього психолог формулює свої рекомендації, організує зберігання, використання й публікацію результатів дослідження тільки таким чином, щоб вони застосовувалися тільки в рамках завдань, поставлених замовником.

3. Принцип об'єктивності.

Неприпустимо упереджене відношення до клієнта, яке б суб'єктивне враження він не справляв своїм виглядом, світоглядом, переконаннями, юридичним або соціальним станом. Психолог повинен займати об'єктивну позицію стосовно клієнта, що не залежить від суб'єктивної думки, або вимог третіх осіб. Психолог у своїй діяльності зобов'язаний керуватися тільки інтересами справи. Важливо вміти розмежовувати сферу особистого й професійного життя, і не переносити свої особисті відносини й проблеми на професійну діяльність. Небажаними так само є тісні відносини між психологом і клієнтом.

4. Принцип поваги до клієнта.

Важливо відчувати внутрішній світ клієнта як свій власний. Приймай людину такою, якою вона є. Будьте таким, яким ви є насправді. Це викликає довіру. У гуманістичній психології мова йде про таку установку терапевта, як «безумовне прийняття», варто мати на увазі що вона ставиться до почуттів клієнта й аж ніяк не припускає схвалення всієї його поведінки. Неприпустиме проголошення вголос негативних оцінок і навішування ярликів.

5. Дотримання професійної конфіденційності.

Психолог повинен зберігати конфіденційність психодіагностичних методик. Це значить, що професійні методики не повинні потрапляти в руки непрофесіоналів. Важливо вести строгий облік отриманої інформації, по-можливості, закодованої, обмежувати до неї доступ замовника й третіх осіб. Відомості, отримані від клієнта на основі довірчих відносин, не можуть бути передані без його згоди ні в які громадські, державні чи інші організації. Це професійна таємниця психолога.

7. Обов'язки, права та відповідальність практичного психолога.

Психолог у будь-якій сфері соціальної практики виконує специфічні функції, що породжує разом з тим особливе співвідношення його прав і обов'язків порівняно з іншими працівниками цієї ж сфери.

Для практичного психолога характерним є пріоритет обов'язків над правами.

Розглянемо права та обов'язки, які необхідні для успішного здійснення психологом своєї професійної діяльності .

Психолог зобов'язаний:

- 1) вивчати психологічні проблеми життя і діяльності клієнтів;
- 2) надавати допомогу у подоланні критичних ситуацій, труднощів, активно сприяти розвитку особистості і вдосконаленню професійної діяльності клієнтів;
- 3) брати участь у відборі кадрів, їх подальшій адаптації та професіоналізації;
- 4) організовувати і проводити консультування, заняття з психологічного просвіти клієнтів;
- 5) вивчати соціально-психологічні процеси в організації;
- 6) організовувати і особисто проводити соціально-психологічну роботу;
- 7) постійно вдосконалювати свою професійну компетентність;
- 8) керуватися у своїй діяльності основними етичними принципами професійної психологічної роботи.

Психолог має право:

- 1) брати участь у всіх сторонах життєдіяльності організації, установи, конкретного клієнта, а також знайомитися з вмістом документації, необхідної для успішного виконання професійних обов'язків;
- 2) брати участь у роботі кваліфікаційних комісій, а також нарад з узгодження проектів, статутів, законів;
- 3) самостійно виробляти концепцію і визначати шляхи виконання своїх професійних обов'язків;
- 4) отримувати конфіденційну інформацію про психологічні властивості, особливості і станах людей, що виступають у якості піддослідних або клієнтів;
- 5) проводити з клієнтами соціально-психологічні заходи ;
- 6) підтримувати професійні зв'язки з різними позавідомчою організаціями та приватними особами для вирішення психологічних проблем;
- 7) виробляти і давати рекомендації психологічного характеру адміністрації, громадським органам і клієнтам , що звернулися за допомогою;
- 8) розробляти нові методи роботи психолога і отримувати на них авторські права.

Відповідальність практичного психолога:

1. Психолог несе персональну професійну відповідальність за правильність психологічного діагнозу, адекватність використання діагностичних, розвиваючих, корекційних і психопрофілактичних методів та засобів, обґрунтованість рекомендацій.
2. Психолог відповідає за збереження протоколів обстежень, документації служби, оформлення їх у встановленому порядку.

Права практичного психолога можуть бути захищені юридично, соціально і морально.

Юридичний захист передбачає дотримання існуючих законів, інших законодавчих документів, відповідно до яких психолог вибудовує свою професійну діяльність і стосунки з іншими особами.

Соціальний захист прав практичного психолога забезпечується організаціями, діяльність яких стосується сфери діяльності, в якій працює психолог. Також це можуть бути і асоціації та товариства психологів, практичних психологів, ЗМІ.

Моральний захист діяльності практичного психолога полягає у підтримці громадською думкою.

Тема 4.

Напрями діяльності практичного психолога

План

1. Взаємозв'язок видів та напрямів діяльності практичного психолога.
2. Просвітницько-пропагандистська робота практичного психолога.
3. Профілактична робота практичного психолога.
4. Специфіка, мета і завдання, принципи та умови психологічного консультування.
5. Психодіагностична робота практичного психолога.
6. Поняття психокорекції, її мета та завдання.

Література

- 1.Дуткевич Т.В., Савицька О.В. Практична психологія: Вступ до спеціальності: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2019. 256 с.
- 2.Іванова О. В. Психологія: вступ до спеціальності. К. : Центр учбової літератури, 2013. 183 с.
- 3.Легка Л.М., Семенча Л.Г. Організація діяльності психологічних служб : навч. посіб. Львів: Новий світ – 2000, 2017. 370 с.
- 4.Митник О. Я. Організація психологічної служби. К.: Слово, 2017. 122 с.
- 5.Приходько Ю.О. Практична психологія: введення у професію: навч. посіб. К.: Каравела, 2012. 247 с.

1. Взаємозв'язок видів та напрямів діяльності практичного психолога.

Основними видами діяльності практичного психолога є:

- просвітницько-пропагандистська робота;
- пропедевтична і профілактична робота;
- психологічне консультування;
- психодіагностика і прогностика;
- психокорекція, психотерапія та соціально-психологічна реабілітація.

Яким буде конкретне поєднання видів роботи практичного психолога, які з них виявлятимуться як пріоритетні, залежить від специфіки установи, де працює практичний психолог, та розв'язуваної проблеми.

Слід зауважити, що види діяльності практичного психолога становлять цілісну систему, утворену із взаємопов'язаних компонентів, які розрізняються професійними цілями, поставленими психологом у конкретній ситуації. При цьому результат психологічної допомоги включає як передбачувані, заплановані компоненти, так і побічні. Як правило, внаслідок заходів, здійснених практичним психологом, незалежно від виду його діяльності, виявляється багатокomпонентний ефект, що дозволяє клієнту отримати нові знання (просвітницький ефект), відповісти для себе на питання «Як попередити...?»

(профілактичний ефект), «яким я є і можу бути?» (діагностично-прогностичний), «як треба діяти в цій ситуації?» (консультативний), а також виробити у себе нові мотиви, установки, способи поведінки (психокорекційний ефект).

Аналогічно збір інформації про клієнта практичний психолог здійснює не тільки у ситуаціях психодіагностики, а й у всіх видах своєї роботи.

Вирізняючи види діяльності практичного психолога, слід мати на увазі умовність цього поділу та комплексність отримованого ефекту психологічної допомоги.

2. Просвітницько-пропагандистська робота практичного психолога.

Одним з найважливіших видів діяльності практичного психолога, в якій сфері він би не працював, є **просвітницька робота**. Необхідність такого виду роботи викликана тим, що впродовж тривалого періоду штучно стримувалися розвиток і поширення психологічних знань взагалі і психологічної допомоги зокрема.

Просвітницьку роботу З. Кісарчук пропонує розглядати у широкому і вузькому розумінні.

У широкому тлумаченні будь-яка діяльність служби (діагностика й моніторинг умов та рівня розвитку особистості, консультативно-методична робота чи психотерапевтична робота, реабілітаційні заходи тощо) спрямовані на психологічну просвіту людей, оскільки знайомлять їх зі специфікою діяльності практичного психолога, її методами, можливостями.

Вузьке розуміння просвітницької діяльності охоплює цілеспрямовані дії психологів, які пов'язані із поширенням психологічних знань.

Завданнями просвітницької діяльності є:

- поступове усвідомлення громадянами цілей, завдань та можливостей соціально-психологічної служби, розуміння кола проблем, які вони можуть розв'язати за допомогою психолога чи соціального працівника; уявлення про те, до якої саме служби варто звертатися;

- підвищення психологічної компетентності людей з метою розширення їхніх можливостей самостійно розв'язувати проблеми

й конфлікти, які виникають в особистому житті та професійній діяльності;

- підвищення психологічної культури суспільства в цілому, оскільки розв'язання багатьох соціальних проблем, що виникають у суспільстві, неможливе без знання та врахування психологічних чинників (це, зокрема, такі проблеми, як наслідки Чорнобильської аварії, міжнаціональні конфлікти, тощо);

- психологічних знань потребують державні діячі, політики та керівники всіх рангів.

Форми просвітницької діяльності обираються залежно від специфіки сфери функціонування психологічної служби і включають: лекції та виступи на семінарах та нарадах, бесіди, консультації, методичні листи та рекомендації, виступи у пресі, тренінги, «круглі столи», виставки літератури, диспути, виступи психологів на радіо та телебаченні тощо.

Загальні завдання та форми реалізації просвітницької роботи конкретизуються залежно від сфери соціальної практики, в межах якої функціонує соціально-психологічна служба.

Так, наприклад, *шкільна психологічна служба* дбає про психологічну просвіту педагогів, учнів, батьків. Практичний психолог знайомить учасників навчально-виховного процесу з основами психології, самонавчання і самовиховання, формує потребу у психологічних знаннях, знайомить з причинами, проявами та корекцією аномалій психофізичного розвитку дітей, з причинами появи важковиховуваних підлітків та особливостями психолого-педагогічних впливів на них. Найчастіше для здійснення просвітницької роботи в галузі освіти використовуються такі *форми* роботи: виступи на батьківських зборах (психолого-правовий всеобуч), психолого-педагогічні консилиуми, бесіди, консультації, лекції, випуск газет, оформлення стендів, організація виставок.

Отже, конкретна просвітницька робота в тій чи іншій сфері передбачає такі важливі моменти:

- пропаганду діяльності психологічної служби;
- ознайомлення певного контингенту людей із психологічними знаннями, які відповідають їх актуальним потребам і запитам;

– вибір таких форм просвіти, які полегшують сприймання психологічної інформації, викликають інтерес до психологічних знань, формують потребу користуватися ними у житті.

3. Профілактична робота практичного психолога.

З просвітницькою функцією соціально-психологічної служби найтісніше пов'язана **профілактична діяльність**. Профілактику можна вважати одним з основних завдань просвітницького напрямку діяльності психологічної служби. При цьому профілактика здійснюється побічно, виступає аспектом у досягненні специфічних цілей психологічної просвіти. Водночас у багатьох ситуаціях діяльності практичного психолога виникають потреби у спеціальній профілактичній роботі зі своїми характерними цілями. У цих випадках є всі підстави розглядати профілактичну роботу самостійним видом діяльності практичного психолога.

Соціально-психологічна профілактика – це система заходів, спрямованих на охорону психічного здоров'я; попередження неблагополуччя у розвитку людини, групи, суспільства; створення психологічних умов, сприятливих для цього розвитку.

Важливо, що профілактика як психологічна допомога клієнту надається вже тоді, коли ще немає особливих труднощів та ускладнень у поведінці, житті та діяльності людини чи групи людей. Як правило, на основі моніторингу соціально-психологічних змін у житті суспільства, окремих його груп, особливостей та умов індивідуального розвитку людини прогнозують ті чи інші ускладнення і проводять попереджувальну роботу.

Отже, психопрофілактична робота спрямована не на розв'язання актуальних психологічних проблем, а на перспективу.

Найважливішими *напрямами психопрофілактичної роботи* є:

- профілактика стресових і постстресових станів, пов'язаних із природними та технічними катастрофами;
- попередження виникнення надмірної психологічної напруги в суспільстві, що переживає кризові явища (економічні та політичні кризи, міжетнічні, міжконфесійні конфлікти тощо);
- психологічна підтримка найбільш вразливих верств населення (пенсіонери, інваліди війни, праці, безробітні та ін.);

- робота з попередження розпаду сім'ї, сімейних дисгармоній, відхилень у психічному розвитку дитини, які пов'язані із сімейними проблемами;

- профілактика порушень у психічному та особистісному розвитку вихованців дитячих будинків та учнів шкіл-інтернатів;

- профілактика девіантної поведінки молоді (правопорушення, пияцтво, наркоманія, токсикоманія).

Ці напрямки реалізуються всією системою соціально-психологічних та психологічних служб. Профілактична діяльність психологічної служби в окремих галузях має свої особливості в кількох напрямках.

Наприклад, *шкільний психолог* спрямовує профілактику, в першу чергу, на створення в школі сприятливих умов для розвитку особистості дитини у процесі її навчання і виховання. Це може бути вивчення адаптаційних процесів, виявлення обдарованих учнів та дітей із затримкою психічного розвитку, диференціація та індивідуалізація навчання, рання профілактика соціальної та педагогічної занедбаності дітей, створення сприятливого соціально-психологічного клімату.

Основними *формами психопрофілактичної роботи* є:

лекції, бесіди, семінари, тренінгові заняття, «телефон довіри», «пошта довіри», психолого-педагогічні консилиуми, індивідуальне та групове консультування, анкетування, випуск інформаційних бюлетенів, довідників для молоді тощо.

Таким чином, конкретна психопрофілактична робота соціально-психологічної служби в тій чи іншій сфері базується на:

- прогнозуванні можливих ускладнень у житті чи поведінці певного контингенту, який є основним об'єктом діяльності служби;

- визначенні соціально-психологічних умов, за яких ці ускладнення можна попередити або пом'якшити їх переживання;

- розробці системи заходів, які б забезпечували ці умови, із залученням до їх здійснення всіх зацікавлених сторін.

4. Специфіка, мета і завдання, принципи та умови психологічного консультування.

Психологічне консультування є особливим видом діяльності практичного психолога. На думку Р.С. Нємова, Ю.Е. Альошиної,

Г.С. Панка та ін., психологічне консультування суттєво відрізняється від індивідуальної та групової психотерапії, психокорекції і водночас пов'язане з усіма видами діяльності практичного психолога.

Сутність психологічного консультування полягає в наданні спеціалістом-психологом на основі спеціальних професійно-наукових знань безпосередньої психологічної допомоги через створення умов, за яких клієнт відкриває (усвідомлює) нові можливості у розв'язанні своїх психологічних проблем.

Психологічне консультування відрізняється від інших видів діяльності практичного психолога рядом особливостей.

Зокрема, психологічне консультування носить короточасний і епізодичний характер особистих контактів психолога і клієнта, тоді як різні методики психотерапії розраховані на тривалий період роботи з клієнтом.

Якщо психологічне консультування орієнтоване на допомогу клієнтові в реорганізації його міжособистісних стосунків, то психотерапевтичний вплив орієнтований на розв'язання глибинних проблем особистості.

При проведенні психологічного консультування психолог-консультант дає поради клієнту, але їх практична реалізація є справою клієнта. При психотерапії ж активні дії, спрямовані на подолання проблем клієнта, здійснює психолог, а клієнт лише реагує на них, або сприймає ці впливи. При психокорекції, яка пов'язана з психологічним консультуванням, основна робота найчастіше проводиться клієнтом самостійно за відсутності психолога або без прямої й постійної взаємодії з ним.

Психодіагностика розглядається і як складова консультування. Психодіагностика в консультуванні спирається на результати безпосереднього спостереження за клієнтом, узагальнення отриманих даних. Здійснюється психодіагностика на початку консультування без застосування спеціальних психологічних тестів і потребує значно менше часу, ніж при психокорекції.

Метою психологічного консультування є допомога клієнтові у дослідженні власної особистості, у розумінні своїх стосунків з оточуючим світом, оцінці своїх проблем та в пошуку альтернативних варіантів їх подолання.

Ця мета реалізовується через розв'язування таких основних **завдань** (за Р.С. Немовим):

1. Конкретизація (з'ясування) проблеми, з якою зустрівся клієнт. Це завдання полягає у вислуховуванні клієнта, спостереженні за ним. Внаслідок використання спеціальних прийомів вислуховування консультант приходить до висновку про те, в чому проблема клієнта.

2. Інформування клієнта про сутність проблеми, яка виникла у клієнта, про реальний ступінь її серйозності. Тобто консультант не лише аргументовано пояснює клієнту, в чому полягає його проблема, але й пояснює, чому ця проблема виникла і як її можна практично вирішувати.

3. Вивчення психологом-консультантом особистості клієнта. Таке вивчення дозволяє з'ясувати, наскільки повно і глибоко розуміє клієнт свої проблеми та наскільки готовий до її розв'язування.

4. Чітке формулювання порад і рекомендацій клієнту з приводу того, як найкраще розв'язати проблему. При цьому враховуються індивідуальні особливості клієнта та специфіка розуміння проблеми психологом. Поради та рекомендації повинні бути простими, короткими та зрозумілими клієнту, а також придатними до виконання в реальних умовах життя клієнта та з відповідним контролем з його боку.

5. Не завжди клієнт може одразу і з розрахунком на успіх перейти до реалізації порад і рекомендацій, отриманих від психолога. Іноді через недосвідченість та невміння клієнт припускається помилок і потребує оперативної допомоги з боку психолога. Тому завданням психолога консультанта є надання допомоги клієнту у вигляді додаткових практичних порад, які пропонують ся тоді, коли він вже розпочав розв'язання проблеми.

6. Якщо з тих чи інших причин клієнт відмовляється від виконання порад та рекомендацій, які надає психолог, то останній не несе відповідальності за кінцевий практичний результат психологічного консультування, а лише за правильність даних рекомендацій.

7. Навчання клієнта тому, як найкраще уникнути в майбутньому подібних проблем. Це, зокрема, одна із задач психопрофілактики. Розв'язуючи її, психолог-консультант

домагається того, щоб клієнт самостійно міг попереджувати повторне виникнення подібної проблеми.

8. У ході психологічного консультування відбувається також психолого-просвітницьке інформування клієнта. Воно полягає у передачі клієнту елементарних, життєво необхідних психологічних знань та вмінь, оволодіння й правильне застосування яких можливе клієнтом без спеціальної психологічної підготовки.

Для забезпечення результативності та ефективності психологічного консультування необхідно дотримуватися таких його **принципів**:

- *принцип доброзичливого й безоцінного ставлення до клієнта*, що передбачає вияв емоційної теплоти й поваги, вміння прийняти клієнта таким, яким він є, не оцінюючи й не засуджуючи його норми і цінності, стиль життя і поведінку;

- *забезпечення конфіденційності зустрічі*. Цей принцип означає, що психолог зберігає у таємниці все, що стосується клієнта, його особистих проблем і життєвих обставин (крім випадків, передбачених законом, про що клієнт попереджається психологом);

- *принцип добровільності*, що означає, що клієнт сам звертається до психолога, оскільки суб'єктивно відчуває труднощі у своєму житті та мотивований до сприйняття психологічної допомоги;

- *принцип професійної мотивованості консультанта* означає, що він захищає інтереси клієнта, а не інших осіб чи організацій, не бере бік жодного з учасників конфлікту, уникає упередженого ставлення;

- *принцип відмови психолога від порад чи рецептів*. Завданням є посилення відповідальності клієнта за те, що з ним відбувається, спонукання його до активності в аналізі проблем, у пошуку виходу з кризи;

- *принцип розмежування особистих і професійних відносин*. Психолог не може вступати з клієнтом у будь-які особисті стосунки. Психолог не може встановлювати дружні стосунки з клієнтом, а також надавати допомогу друзям чи родичам.

Реалізація принципів психологічного консультування можлива за **таких умов** (за Р.С. Немовим):

1. Клієнт, який звертається до психолога, повинен мати реальну проблему психологічного характеру та усвідомлюване бажання якнайшвидше її вирішити.

2. Консультант-психолог, до якого звернулися за допомогою, повинен мати досвід психологічного консультування і відповідну професійну психологічну підготовку.

3. Витрати часу на консультування повинні бути достатніми для розуміння і пошуку оптимального розв'язку проблеми, яка хвилює клієнта, а також для успішного її подолання спільно з клієнтом.

4. Клієнт повинен точно дотримуватися наданих психологом-консультантом рекомендацій.

5. Створення сприятливого і відповідного психологічному консультуванню клімату.

5. Психодіагностична робота практичного психолога.

Психодіагностична робота практичного психолога – це одне з найскладніших напрямків та форм діяльності практичного психолога, яке потребує спеціальної підготовки та сформованості діагностичних, прогностичних та організаторських вмінь спеціаліста-психолога. Психодіагностика може реалізовуватися як самостійна форма роботи (психологічна експертиза), так і входити як структурна складова у психокорекцію та психоконсультування.

Психодіагностика передбачає обстеження психіки індивіда (або соціально-психологічних характеристик соціальної групи) за допомогою спеціальних методик з метою встановлення психологічного діагнозу.

Психологічний діагноз – це опис індивідуальних особливостей психіки конкретної людини (або соціально-психологічних особливостей конкретної соціальної групи).

Для психодіагностичного обстеження використовують психодіагностичні методи, тобто дослідницькі методи психологічної науки. Особливістю психодіагностичних методів є їх вимірювально-дослідницька спрямованість, що й забезпечує кількісну та (або) якісну оцінку явища, яке вивчається. Основними вимогами до психодіагностичних методів є:

- а) стандартизація інструментарію, в основі якої лежить поняття норми;
- б) надійність і валідність інструментарію;
- в) жорстка регламентація процедури обстеження.

Психодіагностичне обстеження може проводитися у індивідуальній та груповій формі. Вибір форми психодіагностичного обстеження залежить від мети та методик, які використовуватиме практичний психолог.

Індивідуальне обстеження передбачає роботу практичного психолога з людиною впродовж визначеного терміну. При груповому обстеженні кожна людина отримує бланк відповіді та стимульний матеріал. Розміщення людей в приміщенні при груповому психодіагностичному обстеженні повинно забезпечувати необхідні умови для зосередженої роботи.

Перевагами індивідуального психодіагностичного обстеження є можливість отримувати додаткову інформацію, оскільки практичний психолог може спостерігати за процесом роботи людини під час діагностики, її поведінкою, емоційними реакціями на завдання тощо.

Перевагами групового психодіагностичного обстеження є економія часу на обстеження значної групи осіб. Але через це страждатиме точність і якість отримуваної інформації. Тому, як правило, після групового психодіагностичного обстеження застосовується індивідуальне психодіагностичне обстеження для уточнення даних.

Процедура психодіагностичного обстеження передбачає реалізацію трьох етапів:

1. збір даних відповідно до задачі дослідження;
2. обробка та інтерпретація отриманих даних;
3. постановка діагнозу або прогнозу.

Підвищити ефективність психодіагностичного обстеження можна реалізуючи такі **принципи** :

- добровільність участі у психодіагностичному обстеженні та зацікавленість ним;
- забезпечення фізичного та психологічного комфорту під час психодіагностики;

- емпатійне ставлення психолога до клієнта;
- всебічність та комплексність діагностики;
- врахування індивідуально-типологічних особливостей досліджуваного: динаміки втомлюваності, темпу діяльності, інтересів, контактності, властивостей темпераменту тощо;
- підтримка позитивної мотивації впродовж психодіагностичного обстеження.

6. Поняття психокорекції, її мета та завдання.

Психокорекція та психотерапія є видами психологічної допомоги, які передбачають активний цілеспрямований вплив на особистісний, поведінковий й інтелектуальний рівень функціонування людини.

Поняття психокорекції почало застосовуватися з народженням і розвитком практичної психології.

І.В. Дубровіна розглядає психокорекцію як форму психолого-педагогічної діяльності, спрямовану на виправлення таких тенденцій психічного розвитку, які не відповідають гіпотетичній оптимальній моделі нормального розвитку .

Метою психологічної корекції є усунення недоліків у розвитку особистості. Психологічна корекція відрізняється від психологічного консультування та психотерапії тим, що вона не націлена на зміну поглядів, внутрішнього світу особистості і може здійснюватися навіть у тому випадку, коли клієнт не усвідомлює своїх проблем і психологічного змісту корекційних вправ. Психокорекція також розглядається як процес розширення діапазону реагування клієнта на ті чи інші подразники, формування навичок, що роблять його поведінку більш гнучкою, підвищують адаптивні можливості його особистості.

Г. Онищенко, узагальнюючи ці підходи зазначає, що психологічна корекція є тактовним втручанням у процеси психічного і особистісного розвитку людини з метою виправлення відхилень у цих процесах і часто справляє вплив не лише на особистість, а й на її оточення, організацію її життєдіяльності .

Психокорекція характеризується **такими ознаками:**

- дискретність (означає вплив психолога на відносно незалежні конкретні складові внутрішнього світу людини);

– орієнтація на вікові норми (тобто орієнтація на певний контингент корекційного впливу (діти, підлітки, дорослі) або на використання відповідних методик.

Завдання психокорекції формуються залежно від адресату (дитина з аномальним розвитком чи особистість, яка має відхилення і труднощі в межах психологічної норми), а також змісту корекційної роботи (корекція розумового чи емоційного розвитку, корекція і профілактика невротичних станів та неврозів).

Корекції підлягають такі недоліки характеру: підвищена збудливість, гнівливність, конфліктність, підвищена імпульсивність, песимізм, легковажність, упертість, байдужість, неохайність, надмірне прагнення до насолоди, гіпертрофована активність або пасивність, замкненість, хвороблива сором'язливість, схильність до крадіжок, негативізм, схильність до блукання, брехливість тощо.

Психологічна корекція не має своїх специфічних методик, а користується залежно від потреб методами психотерапії, педагогічної психології, педагогіки, медицини.

Основні **етапи психокорекції** такі:

- діагноз;
- прогноз (передбачення подальшого розвитку особистості за умови своєчасної корекції та за відсутності такої);
- створення психолого-педагогічної корекційної програми. У ній визначається мета, напрямки психокорекції, приблизна кількість занять, їх періодичність, тривалість занять; перераховуються прийоми та методи, які будуть використовуватися. Обов'язковою є наявність у корекційній програмі психологічної частини, яку здійснює психолог, та педагогічної, яку психолог розробляє з батьками, соціальними працівниками, педагогами тощо і здійснення якої відбувається під контролем психолога.
- виконання психокорекційної програми;
- аналіз її ефективності.

Особливе місце серед різновидів професійної допомоги особистості посідає **психотерапія**, яка спрямована на глибинне проникнення в особистість і здійснення прогресивних зрушень у її взаємодії зі світом через зміну само- і світосприймання та передбачає створення умов для повноцінного становлення особистості.

Мета психотерапії – сприяння у становленні повноцінної особистості, здатної займати активну і творчу позицію відносно себе та своєї життєдіяльності, справлятися із травмуючими ситуаціями і переживаннями, приймати рішення і продуктивно, нешаблонно та гідно діяти у відповідних соціально-культурних умовах.

Змістовий модуль II
Особливості організації психологічної служби в різних сферах діяльності

Тема 5.
Основи організації психологічної служби в системі освіти

План

1. Взаємозв'язок педагогіки та психології в діяльності психологічної служби.
2. Загальне положення про психологічну службу в системі освіти України.
3. Основні завдання та види діяльності психологічної служби системи освіти.
4. Базові принципи організації психологічної служби в системі освіти.
5. Організація діяльності психолога в умовах дистанційного навчання.
6. Структура та управління психологічної служби системи освіти.

Література

1. Дуткевич Т.В., Савицька О.В. Практична психологія: Вступ до спеціальності: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2019. 256 с.
2. Іванова О. В. Психологія: вступ до спеціальності. К. : Центр учбової літератури, 2013. 183 с.
3. Легка Л.М., Семенча Л.Г. Організація діяльності психологічних служб : навч. посіб. Львів: Новий світ – 2000, 2017. 370 с.
4. Митник О. Я. Організація психологічної служби. Київ : Слово, 2017. 122 с.
5. Приходько Ю.О. Практична психологія: введення у професію: навч. посіб. К.: Каравела, 2012. 247 с.

1. Взаємозв'язок педагогіки та психології в діяльності психологічної служби.

Для розуміння цілей і завдань роботи психолога в освітній установі важливим є вирішення принципового питання про взаємозв'язок педагогіки з психологією.

Педагогіка і психологія – науки, які тісно пов'язані між собою як змістом своїх предметів, так і історією розвитку.

Сформувалися два підходи до розуміння ролі психології при вирішенні проблем педагогіки:

- психологія повинна досліджувати незалежну від педагогічної практики природу дитини, а педагогіка застосовує отримані знання у навчально-виховному процесі (Е. Мейман);

- психологія повинна орієнтуватися на розвиток дитини у процесі її навчання і виховання. Як чітко висловився К.Д.Ушинський, психологія повинна вивчати дітей, виховуючи і навчаючи їх, для того, щоб виховувати і навчати, вивчаючи їх. Ця точка зору є прийнятою у вітчизняній психологічній та педагогічній науках.

Стаючи на цю позицію, слід пам'ятати, що:

по-перше, взаємозв'язок педагогіки і психології передбачає розмежування між ними як науками, кожна з яких має власний предмет.

Предмет психології – психіка дитини у закономірностях її розвитку. Педагогічний процес – умова цього розвитку.

Предметом педагогіки є процес виховання і навчання в його специфічних закономірностях. Психічні властивості дитини – умови, які повинні бути враховані. Те, що для однієї з цих наук є предметом, для іншої виступає як умова (С.Л. Рубінштейн);

по-друге, психологія розробляє власне психологічні проблеми навчально-виховного процесу, а не тільки і не стільки бере участь у вирішенні педагогічних.

Розмежування педагогіки і психології залежить від розв'язання проблеми про співвідношення розвитку і навчання, розвитку і виховання.

Вітчизняна позиція бере початок у роботах К.Д. Ушинського, Л.С. Виготського, Г.С. Костюка. Стверджується єдність розвитку і навчання (виховання), яка означає, що розвиток дитини здійснюється у різноманітній діяльності, організація якої є змістом навчання і виховання.

Особливістю навчально-виховного процесу є обумовленість його ефективності психологічним фактором.

Психологічний фактор – узагальнене поняття, в якому фіксується динамічна сукупність психічних властивостей окремих

індивідів, соціальних груп і в цілому суспільства. У цьому понятті конкретизується поняття «людський фактор».

У різних сферах діяльності переважають ті чи інші елементи психологічного фактору. В навчанні найбільшого значення набувають такі психічні процеси учнів: увага, пам'ять, мислення, уява. У науковій роботі – інтелект, пам'ять, інтуїція вчених; у художній діяльності – емоції, фантазія митця.

Шлях до підвищення ефективності роботи школи лежить через врахування психологічного фактора навчально-виховного процесу. Розвиток особистості повинен бути не тільки декларованим метою освітніх установ, а стати реальним критерієм ефективності їх роботи.

Основні групи шкільних проблем, що потребують участі психолога – це :

- встановлення причин різних труднощів у навчально-виховній роботі з дітьми різного віку;
- подолання і профілактика відхилень в інтелектуальному й особистісному розвитку школярів;
- допомога у розв'язанні складних питань міжособистісних відносин, конфліктних ситуацій у шкільному середовищі.

Сьогодні в психології нагромаджено багато знань про розвиток і формування особистості. Використання їх у педагогічній практиці не є автоматичним і вимагає певної психологічної компетентності. Тому вчитель не в змозі сам вирішити весь обсяг психологічних проблем навчання і виховання. В оцінці учня вчителі переважно користуються своїми враженнями, а не науково обґрунтованою інформацією про нього.

Виникає потреба у появі нової професії – шкільного психолога

2. Загальне положення про психологічну службу в системі освіти України.

Положення про психологічну службу у системі освіти України затверджено наказом міністерства освіти і науки України від 22 травня 2018 року № 509

Положення визначає мету, структуру психологічної служби, організацію управління нею, основні завдання, принципи, функції, зміст та порядок діяльності працівників психологічної

служби установ освіти, закладів дошкільної освіти, загальної середньої освіти, позашкільної освіти, спеціалізованої освіти, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти та вищої освіти, є правовою та організаційно-методичною основою її роботи.

Психологічна служба у системі освіти забезпечує своєчасне і систематичне вивчення психофізичного розвитку здобувачів освіти, мотивів їх поведінки і діяльності з урахуванням вікових, інтелектуальних, фізичних, гендерних та інших індивідуальних особливостей, сприяє створенню умов для виконання освітніх і виховних завдань закладів освіти.

Діяльність служби в системі освіти України забезпечується практичними психологами (соціальними педагогами), які мають вищу спеціальну освіту, а своїм статусом працівники служби належать до педагогічних працівників і, відповідно до чинного законодавства, користуються всіма правами і гарантіями, передбаченими для них.

Психологічне забезпечення освітнього процесу в закладах освіти здійснюють *практичні психологи*.

Соціально-педагогічний патронаж у системі освіти сприяє взаємодії закладів освіти, сім'ї і суспільства у вихованні здобувачів освіти, їх адаптації до умов соціального середовища, забезпечує консультативну допомогу батькам. Соціально-педагогічний патронаж здійснюють *соціальні педагоги*.

Метою діяльності психологічної служби є сприяння створенню умов для соціального та інтелектуального розвитку здобувачів освіти, охорони психічного здоров'я, надання психологічної та соціально-педагогічної підтримки всім учасникам освітнього процесу відповідно до цілей та завдань системи освіти.

У своїй діяльності психологічна **служба керується** Конституцією України, Законами України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», іншими законами України, постановами Верховної Ради України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, Міністерства освіти і науки України, а також цим Положенням.

Терміни, що використовуються у цьому Положенні, вживаються у значеннях, наведених у зазначених вище Законах України та інших актах законодавства України: «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», «Про охорону дитинства», «Про соціальні послуги».

Психологічна служба співпрацює з органами охорони здоров'я, соціальної політики, молоді та спорту, внутрішніх справ, іншими органами виконавчої влади, а також комунальними закладами соціального захисту дітей, підтримки сімей, дітей та молоді, фахівцями із соціальної роботи об'єднаних територіальних громад, громадськими організаціями.

3. Основні завдання, мета принципи та напрями діяльності психологічної служби системи освіти.

Завдання психологічної служби:

- збереження та зміцнення психічного та соціального здоров'я, сприяння особистісному, інтелектуальному, фізичному і соціальному розвитку здобувачів освіти шляхом доповнення сучасних методів навчання та виховання ефективними психолого-педагогічними технологіями;

- сприяння забезпеченню психологічної безпеки, надання психологічної і соціально-педагогічної допомоги всім учасникам освітнього процесу.

Принципи діяльності психологічної служби системи освіти є:

- науковість, цілісність і наступність, професійна компетентність та відповідальність;

- індивідуальний підхід;

- доступність соціально-педагогічних та психологічних послуг (допомоги);

- міждисциплінарність, комплексність і системність у здійсненні професійної діяльності;

- добровільність;

- людиноцентризм та партнерство;

- конфіденційність;

- дотримання норм професійної етики.

Функції психологічної служби:

– діагностично-прогностична – психолого-педагогічне вивчення чинників становлення особистості, її індивідуального розвитку;

– організаційно-методична – визначення стратегії, мети, завдань, планування діяльності психологічної служби та координація взаємодії учасників освітнього процесу;

– корекційно-розвиткова – система впливів, спрямованих на подолання визначених проблем, труднощів, шкідливих звичок, негативних емоційних станів тощо у здобувачів освіти; здійснення психолого-педагогічних заходів з метою усунення відхилень у психофізичному та інтелектуальному розвитку і поведінці, подолання різних форм девіантної поведінки; сприяння розвитку освітніх, інтелектуальних, загальних, спеціальних та соціальних здібностей, формування мотивації до освітньої діяльності у здобувачів освіти; надання психолого-педагогічної допомоги здобувачам освіти з метою адаптації до умов навчання і життєдіяльності;

– консультативна – допомога у вирішенні проблем щодо розвитку, виховання, навчання та формування психологічної і соціальної компетентності учасників освітнього процесу;

– просвітницько-профілактична – поширення психологічних знань, виявлення фактів порушення прав дитини, вжиття заходів щодо подолання негативних чинників, які впливають на життєзабезпечення дитини, її моральний та соціальний розвиток, профілактика та попередження негативних впливів;

– соціально-захисна – здійснення соціально-педагогічного супроводу учасників освітнього процесу, які опинилися у складних життєвих обставинах, перебувають у кризових ситуаціях (постраждали від соціальних, техногенних, природних катастроф, перенесли тяжкі хвороби, стреси, переселення, зазнали насильства тощо); захист конституційних прав і статусу, законних інтересів здобувачів освіти.

Напрями діяльності працівників психологічної служби:

– діагностика – виявлення причин труднощів у навчанні, інтелектуальному розвитку, соціально-психологічній адаптації; вивчення та визначення індивідуальних особливостей динаміки

розвитку особистості, потенційних можливостей в освітньому процесі, професійному самовизначенні;

- профілактика – своєчасне попередження відхилень у розвитку та становленні особистості, міжособистісних стосунках, запобігання конфліктним ситуаціям в освітньому процесі;

- корекція – усунення виявлених труднощів соціально-психічного розвитку здобувачів освіти, зниження ризиків проблем адаптації до освітнього середовища, схильності до залежностей та правопорушень, різних форм девіантної поведінки;

- навчальна діяльність – форма активного співробітництва, направлена на удосконалення, розвиток, формування особистості;

- консультування – багатофункціональний вид індивідуальної та групової роботи, спрямований на вирішення запитів, з якими звертаються учасники освітнього процесу;

- зв'язки з громадськістю – діяльність, спрямована на досягнення взаєморозуміння, співпрацю між окремими особами, колективами, соціальними групами, організаціями, державними органами управління;

- просвіта – формування психологічної та соціальної компетентності учасників освітнього процесу.

Оскільки психологічна служба системи освіти – це служба охорони психічного здоров'я всіх учасників педагогічного процесу, то основним змістом роботи практикуючого психолога та соціального працівника є проблема клієнта, його життєва ситуація. Усі професійні дії працівників служби спрямовані на реконструкцію життєвої ситуації особи, визначення основної проблеми та умов, за яких вона виникла, на реконструкцію життєвого шляху особистості, розробку можливих варіантів вирішення проблеми і розв'язання життєвої ситуації, здійснення коригуючого впливу на людину.

4. Базові принципи організації психологічної служби в системі освіти.

Базовими принципами організації психологічної служби є:

- *принцип доступності* психологічних і соціально-педагогічних послуг для всіх учасників навчально-виховного процесу закладу освіти. Цей принцип передбачає побудову таких

організаційних моделей психологічної служби, які б могли забезпечити надання психологічної і соціально-педагогічної допомоги учням, студентам, батькам і педагогічним працівникам незалежно від віку, расової, релігійної або національної приналежності, майнового чи соціального статусу, місця проживання, типу навчального закладу, рівня розумового та фізичного розвитку.

– *принцип науковості* означає, що уся діяльність психологічної служби ґрунтується на основі наукових підходів, науковій методології і засадах наукової психології. Методи, методики і технології, що застосовуються в діяльності фахівців психологічної служби, мають бути науково обґрунтованими, валідними і надійними. Неприпустимо застосування позанаукових, містичних, релігійних, окультних та інших методів і методик, що не пройшли наукової експертизи. Отже, застосування в роботі телепатії, астрології, соціоніки, біоенергетики та ін. є неприпустимим.

– *принцип розвитку* передбачає не тільки розвиток об'єктів психологічного впливу – учнів, студентів, батьків і викладачів, але й розвиток системи управління, методичного забезпечення, мережі закладів психологічної служби відповідно до вимог педагогічної практики і реформування системи освіти в цілому. Розвиток організаційної структури психологічної служби обумовлюється двома групами причин. Перша – зовнішні впливи: завдання реформування галузі освіти, соціально-економічні умови, в яких відбувається навчання і виховання молоді, організаційні засади діяльності системи освіти, децентралізація системи управління і створення місцевих громад. Друга – внутрішні: розвиток мережі психологічної служби, рівень кваліфікації і професіоналізму її працівників. Тут передбачається можливість творчого застосування методів і методик роботи, перехід від клієнтської моделі соціально-психологічного забезпечення до розвиткової, що ґрунтується на глибокому розумінні тенденцій психічного і соціального розвитку учасників навчально-виховного процесу та їхніх взаємин.

– *принцип комплексності і системності* у наданні соціальної і психологічної допомоги означає, що в діяльності психологічної служби мають бути поєднані вузька спеціалізація (або з точки зору

проблематики роботи – дошкільники, профілактика девіантної поведінки у підлітків, профілізація навчання у старшокласників, робота з батьками учнів; або з точки зору методології – гештальттерапія, позитивна терапія, когнітивно-поведінкова терапія і т. ін..) із певною універсальністю спеціалістів. Поєднання у єдиному технологічному процесі універсальності з спеціалізацією фахівців забезпечить, на наш погляд, реалізацію завдань діяльності психологічної служби в цілому.

– *принцип міждисциплінарності* у наданні психологічної і соціально-педагогічної допомоги означає, що у методиках і технологіях організації соціального і психологічного супроводу учасників навчально-виховного процесу мають бути поєднані не тільки психологічні і соціально-педагогічні методи, а і методи інших, суміжних наук: соціології, педагогіки, дефектології, дидактики, фізіології та ін.

– *принцип структурності та цілісності*. Цей принцип передбачає функціонування в освітній галузі єдиної психологічної служби з чіткою структурою, підпорядкуванням і координацією взаємодії окремих її елементів. Він не суперечить різноваріантності організації підрозділів служби на місцях, але власне конституює службу як єдину систему, що має єдину мету і завдання, методи і підходи до надання психологічної допомоги. В діяльності психологічної служби системи освіти застосовуються єдині підходи, узгоджена методологія, єдині стандарти до оцінки роботи окремих підрозділів і спеціалістів.

– *принцип забезпечення професійної підтримки і допомоги спеціалістам психологічної служби*. Структурно і функціонально психологічна служба має бути вибудована таким чином, щоб кожен окремий фахівець відчував методичну підтримку і психологічну допомогу, чи то у вигляді супервізії або інтервізії, чи то у вигляді навчальних семінарів і тренінгів. Важливою формою професійної підтримки є методичні об'єднання спеціалістів служби за окремими напрямками роботи.

5. Організація діяльності психолога в умовах дистанційного навчання

Сьогодні дистанційним навчанням вже нікого не здивуєш, значна частина закладів освіти різного рівня в Україні та за

кордоном в тій чи іншій мірі використовує в педагогічному процесі дистанційні технології.

Головною метою дистанційного навчання є надання громадянам нашої держави можливості отримання якісних знань, набуття відповідних умінь та навичок за місцем їх проживання або тимчасового перебування з використанням інформаційно-комунікаційних технологій та відповідного програмного забезпечення.

Сфера освіти відчула на собі однією з перших вплив коронавірусної епідемії і відреагувала на запроваджені обмеження переходом майже усієї освітньої системи в дистанційний режим.

Необхідність організації психолого-педагогічного супроводу в процесі реалізації дистанційного навчання пов'язана з тим, що всі суб'єкти дистанційного навчання: учні, педагоги, батьки – починають працювати, взаємодіяти в Інтернет-мережі та при цьому нерідко стикаються з психологічними труднощами (багато хто не може впоратися з величезним потоком негативної інформації, відчуттям страху, паніки, безпорадності та ще й просторові обмеження та ін.)

Практичні психологи теж потрапили в нові соціальні умови, що потребують нової організації діяльності, професійної компетенції та навичок роботи в дистанційному форматі. Для здійснення своєї професійної діяльності в умовах дистанційного навчання психологу необхідно:

- організація робочого місця психолога;
- підбір інструментарію;
- освоєння дистанційних технологій роботи (групових та індивідуальних);
- дотримання етичних норм психолога при використанні дистанційних форм роботи.

Основною формою роботи психолога в умовах дистанційного навчання є психолого-педагогічний супровід – усвідомлений системний процес взаємодії суб'єктів дистанційного навчання в умовах інформаційно-освітнього середовища, спрямований на надання психолого-педагогічної допомоги суб'єктам процесу дистанційного навчання (педагогам, учням) в конструюванні і реалізації процесу дистанційного навчання.

Об'єктом психолого-педагогічного супроводу є освітній процес.

Головними цілями психолого-педагогічного супроводу дистанційного навчання в системі загальної освіти є:

- надання допомоги учням в розробці і реалізації індивідуальної освітньої траєкторії в процесі дистанційного навчання;
- забезпечення психологічної комфортності всіх суб'єктів дистанційного навчання.

Основними методами системи психолого-педагогічного супроводу можуть бути: психологічне Інтернет-тестування, психологічні тренінги (психолог – вчитель, психолог – учень, психолог – куратор в режимах on-line та off-line, консультування в режимах on-line та off-line та ін.

Актуальними напрямками роботи фахівців психологічної служби залишаються як і раніше: профілактика, діагностика, консультування, просвітництво, корекційно-розвиваюча робота, експертиза, що проводяться з адміністрацією, педагогами, учнями, батьками. Однак, у звичний набір методів і підходів необхідно внести деякі корективи з урахуванням особливостей дистанційного режиму роботи.

Просвітницька діяльність, яка передбачає різні заходи, спрямовані на підвищення загальної психологічної грамотності учасників навчального процесу (на веб-сайтах закладів освіти, в чатах, в онлайн групах педагогів, батьків, здобувачів освіти, у Skype, Whats App, Viber та ін.) за допомогою створення цікавого відеоконтенту, прямих ефірів, вебінарів, відеоінструктування, електронних бібліотек, колекцій відеофільмів для організації психологічного кінозалу

Психологічна профілактика на віддаленому доступі – попередження виникнення явищ дезадаптації здобувачів освіти, розробка конкретних рекомендацій педагогічним працівникам, батькам із надання допомоги в питаннях виховання, навчання і розвитку з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей, в тому числі і з питань психологічного супроводу дистанційного навчання. Працівникам психологічної служби у роботі із учасниками освітнього процесу через вебінари, онлайн-трансляції, в період карантину необхідно акцентувати увагу на питаннях:

- зниження рівня тривоги, страхів, паніки;
- підвищення рівня стресостійкості та розвитку навичок емоційної саморегуляції (різні вікові, цільові групи);
- запобігання соціальним ризикам серед дітей та підлітків, які перебувають вдома без нагляду дорослих.

Психодіагностика передбачає: вивчення індивідуальних особливостей особистості учнів, виявлення пізнавальних інтересів, визначення індивідуального стилю пізнавальної діяльності та ін., здійснення моніторингу дистанційних курсів та моніторингу взаємодії суб'єктів освітнього процесу. За наявності ресурсів та підготовленості організаторів, з обов'язковою умовою забезпечення етичних принципів діагностики, доцільними є онлайн-опитування, онлайн-анкетування. Опитування рекомендовано організовувати за допомогою Google-форм з метою дотримання принципу конфіденційності та предметності надання допомоги за результатами діагностики. За результатами проведених анкетувань / опитувань фахівці психологічної служби оформляють необхідну професійну документацію. Також, одним із видів діагностичної роботи працівників психологічної служби може бути моніторинг відгуків, коментарів, обговорень під розміщеними інформаційно-просвітницькими або профілактичними матеріалами, текстовим форматом групових консультацій.

Консультації передбачає застосування в практиці психолога форм і методів екстреної та кризової психологічної допомоги (в дистанційному форматі), з метою швидкого зниження можливих негативних ефектів (паніка, страхи, тривога, агресивні прояви); психологічне консультування батьків і членів сім'ї учнів, в тому числі спрямоване на розвиток умінь жити в умовах карантинних обмежень.

Корекційно-розвивальна робота в дистанційному режимі може проходити в індивідуальній формі (через Zoom, Skype, WhatsApp та ін.) або групій (через відеоконферензв'язок) для учнів, які відчувають труднощі в адаптації, розвитку, поведінці, в тому числі робота з дітьми з особливими потребами, батьки яких виступають тьюторами (допомагають дитині виконувати вправи, які демонструє психолог); спільно із соціальним педагогом працювати в on-line форматі з сім'ями групи ризику щодо

попередження виникнення у неповнолітніх соціальної дезадаптації, адикцій і девіацій поведінки; психологічна корекція з використанням on-line і мобільних тренажерів, on-line ігор (наприклад, для корекції і розвитку пізнавальних процесів).

Організаційно-методична робота передбачає розробку методичних рекомендацій для учасників освітнього процесу, програм, узагальнення досвіду по темі самоосвіти, допомога педагогам у виборі освітніх технологій, адекватних дистанційним умовам навчання, з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей учнів. Надання психологічної підтримки педагогам у створенні та вдосконаленні дистанційного освітнього процесу та дистанційного курсу, наповнення його психологічним компонентом, що забезпечує високий рівень мотивації та індивідуально-диференційований підхід до навчання. (Підготовка до проведення заходів, оформлення робочої документації, складання індивідуального плану самоосвіти, розробка тренінгів, семінарів, програм, занять та матеріалів до їх проведення, впорядкування документації та оформлення методичних рекомендацій, створення або оновлення інтернет-сторінок, сайтів, портфоліо, блогу фахівця психологічної служби, ознайомлення з сучасною методичною літературою з психолого-педагогічної тематики та ін.).

Зв'язки з громадськістю (частково за допомогою доступних засобів зв'язку та телекомунікацій).

Отже, як бачимо, спектр роботи психолога з учасниками дистанційного навчання досить широкий. В першу чергу, психолог працює над створенням атмосфери довіри і взаємної підтримки здобувачів освіти та педагогів, формує мотивацію активної участі учнів у освітньому процесі, розробляє рекомендації з питань психологічного супроводу учасників дистанційного навчання. Важливим моментом є дослідження рівня розвитку і особливостей перебігу пізнавальних процесів в дистанційному навчанні, допомога в подоланні труднощів, пов'язаних зі сприйняттям навчального матеріалу в умовах інтерактивного освітнього середовища.

Найбільш важливі завдання психолога – підвищення мотивації учнів до шкільного навчання в цілому, підтримка їх активності в дистанційному навчальному контакті з учителем,

емоційний стан учасників дистанційного навчання. Психолог, співпрацюючи з педагогом, знаходить такі форми навчальної діяльності дитини, в яких вона зможе відчувати себе успішною, захищеною та впевненою у собі.

6. Структура та управління психологічної служби системи освіти.

Структура психологічної служби системи освіти в Україні поєднує дві моделі її організації: психологічна служба навчально-виховного закладу та центри практичної психології відповідного рівня (районного, обласного, державного).

Структура психологічної служби:

1. Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти». організовує діяльність психологічної служби на всіх рівнях;

- бере участь у розробленні проектів нормативно-правових актів з питань діяльності психологічної служби;

- організовує заходи із підвищення професійного рівня працівників психологічної служби;

- здійснює організаційне забезпечення проведення фахових конкурсів;

- організовує діяльність науково-методичної комісії щодо експертиз освітніх програм, освітньої літератури відповідного напрямку роботи тощо;

- співпрацює з установами (закладами), громадськими організаціями з питань діяльності психологічної служби;

- проводить дослідження з проблем психологічної та суміжних наук;

- здійснює аналіз стану діяльності психологічної служби та прогнозування тенденцій її розвитку;

2. Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи Національної академії педагогічних наук України.

- організовує прикладні наукові дослідження та інноваційні розробки у сфері соціальної педагогіки та прикладної психології;

- бере участь у науково-методичному забезпеченні психологічної служби у межах компетенції;

- розробляє науково-методичні вимоги до змісту діяльності працівників психологічної служби;

- розробляє методики, техніки і технології роботи із здобувачами освіти, в тому числі з дітьми з особливими освітніми потребами.

*3. Навчально-методичні центри / кабінети / лабораторії психологічної служби Автономної Республіки Крим, **обласні**, Київський(а) і Севастопольський(а) міські;*

Регіональні та обласні центри практичної психології є головними методичними та адміністративними закладами психологічної служби на даному рівні. Вони мають статус юридичної особи. Як правило, вони виконують усі види діяльності психологічної служби: надають психологічну допомогу населенню; контролюють діяльність, надають методичну, практичну та інформаційну підтримку психологічним службам, які їм підпорядковуються.

4. Районні (міські) навчально-методичні центри / кабінети / лабораторії психологічної служби, методисти психологічної служби районних (міських) методичних центрів / кабінетів / лабораторій, управлінь (відділів) освіти, об'єднаних територіальних громад (далі – ОТГ);

Районні (міські) навчально-методичні центри / кабінети / лабораторії психологічної служби створюються місцевими органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування, в тому числі ОТГ, можуть функціонувати як структурні підрозділи органів управління освітою або як юридичні особи та підпорядковуються засновнику з усіх питань діяльності.

Штати навчально-методичних центрів / кабінетів / лабораторій відповідної території (міст, районів, ОТГ) формують засновники відповідно до посад та напрямів роботи:

- керівник (директор), який організовує діяльність психологічних служб;

- методисти, які беруть участь в організації діяльності психологічних служб закладів дошкільної освіти;

– методисти, які беруть участь в організації діяльності психологічних служб закладів загальної середньої освіти, позашкільної освіти;

– практичні психологи та соціальні педагоги, які здійснюють супровід закладів освіти в місті, районі, ОТГ.

За неможливості створення районного(ї) (міського(ї)) навчально-методичного(ї) центру / кабінету / лабораторії психологічної служби системи освіти до штатного розпису районного(ї) (міського(ї)) методичного(ї) центру / кабінету / лабораторії вводиться посада методиста з психологічної служби.

5. Підрозділи психологічної служби у закладах вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти;

6. Практичні психологи і соціальні педагоги психологічної служби закладів освіти.

До складу психологічної служби входять практичні психологи, соціальні педагоги закладів освіти міст, районів, ОТГ, керівники (директори), методисти навчально-методичних центрів / кабінетів / лабораторій психологічної служби Автономної Республіки Крим, обласних, Київського(ї) і Севастопольського(ї) міських, працівники психологічної служби департаментів, управлінь, відділів освіти.

Посади працівників психологічної служби вводяться до штатних розписів закладів освіти відповідно до нормативів чисельності працівників психологічної служби, затверджених у встановленому порядку, та в межах коштів, передбачених єдиним кошторисом витрат. Посади обіймають працівники з вищою освітою за відповідною спеціальністю.

Психологічна служба, яка діє в закладах і установах системи освіти України, підпорядковується адміністративно керівникові закладу; методично – керівникові психологічної служби відповідного рівня (головному психологові). Психологічна служба навчального закладу включає посади психологів, соціальних педагогів, дефектологів, консультантів, логопедів та інших спеціалістів залежно від профілю навчального закладу.

Очолює психологічну службу навчально-виховного закладу психолог.

Тема 6.
Організаційно-методичне забезпечення діяльності
практичного психолога в системі освіти.

План

1. Організаційні засади діяльності психолога в освітньому закладі.
2. Положення про кабінет практичного психолога в закладах освіти.
3. Матеріали та документація практичного психолога.
4. Вимоги до планування та звітності практичного психолога.
5. Журнали роботи шкільного психолога.

Література

1. Городнова Н.М. Кабінет психолога в системі освіти. К.: Шк.. світ, 2009. 128 с.
2. Демчук О.А. Психологічна служба в системі освіти. Умань: Софія, 2008. 144 с.
3. Документація психолога. / Упор. Т. Гончаренко. К.: Редакції Загальнопедагогічної газети, 2003. 120 с.
4. Дуткевич Т.В., Савицька О.В. Практична психологія: Вступ до спеціальності: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2019. 256 с.
5. Збірник нормативно-правових документів психологічної служби освіти України / упоряд. В. Г. Панок, І.І. Цушко. К.: Ніка-Центр, 2004. 340 с.
6. Збірник нормативно-правових документів психологічної служби та ПМПК системи освіти України / Упоряд. Панок В.Г., Цушко І.І., Обухівська А.Г. К.: Шк. світ. 2008. 256 с.
7. Збірник нормативно-правових документів психологічної служби та ПМПК системи освіти України / Упоряд. Панок В.Г., Цушко І.І., Обухівська А.Г. К.: Шк. світ. 2008. 256 с.
8. Легка Л.М., Семенча Л.Г. Організація діяльності психологічних служб : навч. посіб. Львів: Новий світ – 2000, 2017. 370 с.
9. Митник О.Я. Організація психологічної служби. Київ : Слово, 2017. 122 с.

1. Організаційні засади діяльності психолога в освітньому закладі.

Посади працівників психологічної служби вводяться до штатних розписів закладів освіти відповідно до нормативів чисельності працівників психологічної служби, затверджених у встановленому порядку, та в межах коштів, передбачених єдиним кошторисом витрат. Посади обіймають працівники з вищою освітою за відповідною спеціальністю. Практичний психолог навчального закладу належить до педагогічних працівників, користується тими ж правами та гарантіями, які передбачені для цієї категорії працівників.

Тривалість робочого тижня та графік роботи практичного психолога і соціального педагога закладу освіти визначаються чинним законодавством з урахуванням типу закладу освіти та змісту роботи працівника. Так, тривалість робочого тижня практичного психолога закладів загальної середньої освіти – 40 год. Із них 20 год. відводиться для роботи у навчальному закладі (індивідуальна і групова психодіагностика, консультування учнів, учителів, батьків, корекційно-розвивальна робота тощо) і 20 год. – на підготовку до проведення соціально-психологічних заходів (занять, тренінгів, ділових ігор), обробку результатів досліджень, оформлення висновків тощо. За п'ятиденного робочого тижня тривалість щоденної роботи за посадою практичного психолога становить 8 годин (1ставка).

Для практичних психологів спеціальних загальноосвітніх шкіл і шкіл-інтернатів для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, тривалість робочого тижня (1 ставка) – 20 год. роботи на тиждень.

Практичний психолог та соціальний педагог здійснюють діяльність як у закладі освіти (психологічна просвіта, діагностична, консультативна, освітня діяльність, обробка результатів досліджень тощо), так і за його межами (підготовка до проведення заходів, оформлення робочої документації, планування, звітність, робота у навчально-методичних та наукових центрах, громадських організаціях тощо).

Практичному психологу та соціальному педагогу закладу та установи освіти надаються окремі робочі та навчальні приміщення (кабінети) для групової та індивідуальної роботи, що

забезпечуються необхідними технічними засобами, канцелярським приладдям, навчально-методичними матеріалами тощо.

Практичний психолог закладу та/або установи освіти здійснює:

- психологічне забезпечення освітнього процесу;
- психологічний супровід психічного, розумового, соціального і фізичного розвитку здобувачів освіти;
- психологічну діагностику та аналіз динаміки психічного, розумового і соціального розвитку здобувачів освіти;
- психологічний супровід адаптації до умов освітнього процесу;
- реалізацію розвивальних, профілактичних, просвітницьких, корекційних програм з урахуванням індивідуальних, гендерних, вікових особливостей здобувачів освіти;
- консультативну допомогу всім учасникам освітнього процесу з питань навчання, виховання здобувачів освіти, особистісного та професійного розвитку тощо;
- роботу з постраждалими від насильства дітьми тощо.

Практичний психолог закладу та/або установи освіти бере участь в:

- освітній діяльності, спрямованій на забезпечення всебічного розвитку здобувачів освіти як особистості та найвищої цінності суспільства, їх талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству;
- роботі педагогічної ради, психолого-педагогічних консиліумів, семінарів і засідань методичних об'єднань;
- розробці та впровадженні розвивальних, корекційних програм, посібників, методичних рекомендацій, планів освітньої діяльності з урахуванням індивідуальних, гендерних, вікових особливостей здобувачів освіти, а також для осіб, які перебувають на індивідуальній та інклюзивній формі навчання.

Практичний психолог закладу та/або установи освіти сприяє:

- формуванню у здобувачів освіти відповідальної та безпечної поведінки в ситуаціях ризику, навичок здорового способу життя, збереження репродуктивного здоров'я, готовності до самореалізації;
- профільному та професійному самовизначенню здобувачів освіти, формуванню життєвої компетентності;
- формуванню соціально-комунікативної компетентності обдарованих дітей;
- попередженню та профілактиці професійного вигорання педагогічних працівників;
- формуванню психологічної готовності учасників освітнього процесу до взаємодії в інклюзивному середовищі з дитиною з особливими освітніми потребами;
- формуванню психологічної культури учасників освітнього процесу;
- попередженню будь-яких видів і форм насильства та конфліктів серед здобувачів освіти;
- формуванню небайдужого ставлення здобувачів освіти до постраждалих дітей, усвідомлення необхідності невідкладного інформування педагогів про випадки домашнього насильства і конфліктів серед здобувачів освіти, що стали їм відомі.

Працівник психологічної служби освіти зобов'язаний:

- знати чинне законодавство щодо діяльності психологічної служби у системі освіти та інші нормативно-правові акти, пов'язані з його діяльністю (у своїй роботі керуватися Етичним кодексом психолога, Законами України «Про освіту», Конституцією України, міжнародними й українськими актами про забезпечення захисту прав і розвитку дітей, нормативними документами МОН України, Положенням про психологічну службу освіти);
- будувати свою діяльність на основі доброзичливості, довіри, у тісній співпраці з усіма учасниками освітнього процесу;
- нести особисту відповідальність за результати і наслідки своєї професійної діяльності;

- бути компетентним і постійно збагачувати знання у межах своєї компетенції (розглядати питання й приймати рішення строго в межах своєї професійної компетенції. Не брати на себе вирішення питань, нездійснених з погляду сучасного стану психологічної науки й практики, а також тих питань, що знаходяться в компетенції представників інших спеціальностей);
- застосовувати у роботі психологічний і соціологічний інструментарій, рекомендований для використання;
- надавати психологічну допомогу за запитами учасників освітнього процесу;
- уникати будь-яких неофіційних взаємин з учасниками освітнього процесу;
- інформувати учасників освітнього процесу про результати проведених психологічних обстежень, їх значення і можливості подальшого використання (за винятком особистої інформації), про свою діяльність на основі об'єктивних і точних даних таким чином, щоб не зашкодити професії;
- здійснювати індивідуальну діагностику, корекцію за запитом учасників освітнього процесу, отримавши письмову згоду батьків (законних представників). Зазначена згода може бути відкликана у будь-який момент;
- виконувати функції та надавати оцінювальні судження щодо учасників освітнього процесу, зокрема щодо їх поведінки, особистих рис, відповідності соціальним нормам, з неупередженістю;
- використовувати науково обґрунтовані методи і технології професійної діяльності;
- поважати професійну компетентність своїх колег та представників суміжних професій;
- популяризувати соціально-психологічні знання;
- поважати гідність здобувачів освіти, захищати її від будь-яких форм фізичного або психічного насильства;
- у рішенні всіх питань виходити з інтересів дитини, завдань її повноцінного психічного розвитку;
- виконувати свої посадові обов'язки в межах своїх повноважень;

- пропагувати здоровий спосіб життя, підвищувати рівень психологічних знань педагогічних працівників і батьків (законних представників);
- постійно підвищувати свій професійний рівень;
- знати вимоги державних стандартів щодо забезпечення освітнього процесу, основні напрями і перспективи розвитку освіти, психолого-педагогічної науки;
- вести запис і реєстрацію всіх видів робіт за встановленою формою.

Чимало прав практичного психолога тісно пов'язані з обов'язками, випливають з них і без них реалізовуватись не можуть.

Працівник психологічної служби закладів освіти має право:

- звертатись до адміністрацій навчального закладу з пропозиціями щодо покращення умов своєї праці, необхідних для успішного виконання професійних обов'язків;
- на окремий спеціально обладнаний кабінет;
- давати рекомендації щодо підбору та розподілу кадрів на адміністративні та керівні посади;
- самостійно визначати пріоритетні напрямки роботи з огляду на потреби закладу, установи;
- планувати діяльність відповідно до рекомендацій методичних установ психологічної служби;
- ознайомлюватися з документами, скаргами, що містять оцінювання його роботи, надавати щодо них роз'яснення;
- захищати свою професійну честь і гідність;
- здійснювати індивідуальну освітню (наукову, творчу, мистецьку тощо) діяльність за межами закладу освіти;
- отримувати методичну допомогу, в тому числі й супервізію та інтервізію, підвищувати кваліфікацію, здійснювати перепідготовку;
- знайомитися з необхідною документацією, звертатися із запитом до медичних, правових та інших закладів;
- вільно обирати освітні програми, форми навчання, заклади освіти, установи і організації, інших суб'єктів освітньої діяльності,

що здійснюють підвищення кваліфікації та перепідготовку працівників психологічної служби;

- брати участь із правом дорадчого голосу в роботі різних органів і комісій, що розглядають проблеми охорони дитинства, а також тих, хто вирішує подальшу долю дітей, рівня їх фахової підготовки та відповідність займаній посаді. У випадку незгоди з рішенням того або іншого питання психолог має право донести свою власну думку до відома відповідних інстанцій;

- звертатися у відповідні установи й відомства з питань захисту прав та інтересів дітей;

- особисто брати участь у проведенні медико-психологічних, судово-психологічних експертиз і досліджень дітей, а також осіб, які пов'язані з їх вихованням і навчанням;

- мати навчальне та факультативне навантаження відповідно до базової освіти й психологічної кваліфікації.

- відмовитись від виконання розпоряджень керівника (директора) в тих випадках, коли вони суперечать професійно-етичним принципам, та виконання діяльності, не передбаченої трудовим договором, посадовими обов'язками та планом роботи.

Свої обов'язки та права психолог реалізує в межах напрямків його професійної діяльності відповідно до Положення про психологічну службу в системі освіти .

2. Положення про кабінет практичного психолога

Психологічний кабінет дошкільних, загальноосвітніх та інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти (далі навчальних закладів) – це спеціально обладнане приміщення для здійснення професійної діяльності практичного психолога (соціального педагога).

У кабінеті забезпечується своєчасне і систематичне вивчення психофізичною, соціального розвитку дітей та учнів, мотивів їхньої поведінки та діяльності з урахуванням вікових, інтелектуальних, фізичних, статевих та інших індивідуальних особливостей. Кабінет діє з метою виявлення і створення оптимальних соціально-психологічних умов для розпитку і саморозвитку дітей та учнів, сприяє виконанню освітніх і виховних завдань навчальних закладів

Робота в психологічному кабінеті здійснюється відповідно до Положення про психологічну службу системи освіти України, затвердженою наказом Міністерства освіти України від 03.05.1999 р. № 127 (zareestrovano v Міністерстві юстиції України 30.12.1999 р. за № 922AI2I5), із змінами і доповненнями, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України, від 07.06 2001 р № 439 (zareestrovano v Міністерстві юстиції України 09.07 2001 р. за №570/5761), у тісному взаємозв'язку з іншими навчальними кабінетами, з використанням технічних засобів, методичної о, довідкового та роздаткового матеріалу.

Навчальний заклад забезпечує організаційні, фінансові та матеріальні умови, необхідні для функціонування психологічного кабінету. Приміщення, обладнання, майно кабінету утримується навчальним закладом на безстроковому користуванні та оперативному управлінні.

У психологічному кабінеті можуть надаватися користувачам додаткові штатні послуги згідно із законодавством України.

Діяльність у психологічному кабінеті регламентується законами України, іншими законодавчими актами, нормативно-правовими документами психологічної служби системи освіти України, затвердженими в установленому порядку навчальними програмами і планами, а також цим Положенням

Призначення психологічного кабінету та вимоги до його оформлення

Психологічний кабінет наймає два приміщення: робочий кабінет практичною психолога (соціальною педагога) та навчальний психологічний кабінет

Робочий кабінет практичного психолога (соціальною педагога) призначений для проведення індивідуальної психодіагностичної, корекційно-відновлювальної та розвивальної роботи, індивідуальної консультаційної роботи з учнями (дітьми), педагогічними працівниками, батьками, а також для підготовки до занять, тренінгів, виступів; обробки результатів психологічних обстежень та оформлення висновків та рекомендацій. Під робочий кабінет відводиться кімната площею не менше 12 м² у зручному для відвідувачів місці. На входних дверях вивішується табличка «Практичний психолог» («Соціальний педагог»), на

видному місці – графік роботи, затверджений керівником навчальною закладу.

Навчальний психологічний кабінет призначений для проведення занять з дітьми та учнями (навчальні курси, факультативні заняття, психологічні уроки, практикуми, тренінги); групової діагностичної, розвивальної та психокорекційної роботи з учнями (дітьми), психологічної просвіт педагогічних працівників, батьків, систематичного підвищення рівня психологічної культури всіх учасників навчально-виховного процесу. Навчальний психологічний кабінет розміщується поруч із робочим кабінетом практичного психолога (соціального педагога). На входних дверях вивішується табличка «Навчальний психологічний кабінет».

Оформлення психологічного кабінету має відповідати рекомендованим санітарно-гігієнічним, технічним нормам (освітленості, температури, вологості,) та естетичним вимогам.

Психологічний кабінет влаштовують у приміщеннях з достатнім природним та штучним освітленням, звуковою ізоляцією, необхідною кількістю розеток. Підвищенню комфортності сприяють кімнаті рослини, акваріуми, зображення природи тощо

Для кращою розсіювання та відбиття світла стелю рекомендується фарбувати у білий колір.

Якщо вікна у приміщенні виходять на сонячний бік, то стіни краще фарбувати у холодні кольори блакитний, зеленкуватий, салатний. Для приміщень з вікнами, орієнтованими па північ, північний захід, північний схід більше підходять кольори : жовтуватий, світло-оранжевий, кремовий.

Підлога, незалежно від матеріалу, з якою вона зроблена, має бути темнішою, ніж стіни.

Приміщення слід обладнувати з урахуванням вимог сучасною дизайну. При оформленні психологічного кабінету враховувати психофізіологічний ефект кольорів.

Матеріально-технічне оснащення

Робочий кабінет практичного психолога (соціального педагога) рекомендується укомплектувати:

–меблями письмовий та журнальний стіл, стільці, 2-3 крісла, шафи секційні для зберігання книжок, навчально-методичних матеріалів, додатково-інформаційної документації, архіву тощо;

–сейфом для зберігання обліково-статистичної документації та документації для службового використання, аудіо-відео матеріалів;

–килимами для підлоги та пілососом для їх чищення;

–оргтехнікою: комп'ютером, принтером, ліцензованим програмним забезпеченням, сканером, ксероксом, телевізором, диктофоном, аудіо- та відеотехнікою з достатньою кількістю касет, діагностичними засобами, проекційною апаратурою та засобами для її використання (екран, зашторювання, пульт дистанційною управління та ін.), засобами зв'язку тощо,

–канцелярським приладдям: папером (білим та кольоровим) формату А4, блокнотом А3, маркерами, фломастерами, матеріалами для творчих занять (клей, пластилін, фарби, іграшки)

3.2 Робочі місця учнів (дітей) і практичною психолога (соціального педагога) обладнуються відповідно до вимог наукової організації праці, з урахуванням специфіки діяльності кабінету: психодіагностична робота, викладання навчальних курсів, психологічна просвіта учасників навчально-виховного процесу. Робочі місця (учнів) дітей – столи, які зручно переміщувати по кабінету, шафи, пересувні полицьки і напівполицьки. Приміщення устатковується 10 – 15 м'якими кріслами з високими підголовниками і вмонтованими в них гніздами для підключення індивідуальних навушників, природно декоративними елементами (рослини, акваріуми)

Навчальний психологічний кабінет багатoproфільною використання може обладнуватися й іншим устаткуванням, залежно від специфіки діяльності та функціонального призначення

Психологічний кабінет забезпечується комплектами підручників, навчально-методичних посібників, методичних рекомендацій, затверджених навчальних програм, фахових періодичних видань (газета «Психолог»,журнали «Практична психологія та соціальна робота», «Психолог. Бібліотека», «Психологічний інструментарій», «Журнал для батьків», «Обдарована дитина» та ін.), тестових методик, бланків, допоміжних матеріалів.

Облік товарно-матеріальних цінностей психологічного кабінету навчальних закладів здійснюється в установленому порядку.

Завідування психологічним кабінетом покладається керівником навчального закладу на практичного психолога (соціального педагога).

Завідувач кабінетом несе відповідальність за зміст роботи психологічного кабінету, планування діяльності та ведення документації, зберігання та правильне використання обладнання та інших матеріальних цінностей.

До обов'язків завідувача психологічним кабінетом входить систематичне поповнення та вдосконалення навчально-матеріальної бази кабінету, забезпечення роботи технічних засобів, протипожежної безпеки і поводження з електричними приладами.

За завідування психологічним кабінетом здійснюється доплата згідно із законодавством України.

3. Матеріали та документація практичного психолога.

Матеріали та документація психологічною кабінету поділяються за категоріями:

- *Нормативно-правова.* До нормативно-правових документів належать закони України, постанови Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, накази, розпорядження, Положення Міністерства освіти і науки України, управлінь (відділів освіти і науки місцевих державних адміністрацій щодо діяльності психологічної служби системи освіти України).

- *Навчально-методична* – підручники, навчально-методичні посібники, збірники методичних рекомендацій, навчальні програми (плани), фахові періодичні видання тощо.

- *Довідково-інформаційна* – матеріали науково-практичних конференцій, семінарів, нарад, тематичні проспекти (буклети), доповіді, виступи на педрадах, навчально-тематичні плани роботи з учнями (дітьми), педагогічними працівниками, батьками тощо.

- *Обліково-статистична* – облік товарно-матеріальних цінностей психологічного кабінету, плани роботи практичного

психолога (соціального педагога) на рік (місяць), форми статистичної звітності встановленого зразка тощо

– Для службового використання – індивідуальні картки психолого-педагогічного діагностування, журнали індивідуальних консультацій, протоколи корекційно-відновлювальної та розвивальної роботи, матеріали психолого-педагогічних консилиумів, тексти (ключі) тестових методик, опитувальники, анкети, бланки відповідей тощо.

Доступ до обліково-статистичних документів та документів для службового користування регулюється завідувачем психологічним кабінетом відповідно до положень Етичного кодексу психолога (за винятком офіційних звернень правоохоронних і судових органів).

Крім того, в психологічному кабінеті має бути така інформація.

список телефонів (адреси) місцевих спеціалізованих центрів, служб, консультацій медико-психологічного профілю;

телефони (адреси) районною (міського), обласного центрів практичної психології і соціальної роботи (методистів-психологів).

4. Вимоги до планування і звітності практичного психолога

Зміст та види роботи практикуючого психолога і соціального працівника досить різноманітні, що зумовлює у свою чергу й організацію цієї праці. Кожний спеціаліст служби зобов'язаний складати план своєї роботи на тиждень, півріччя, рік. У плані передбачаються лише ті види роботи, на які спеціаліст має дозвіл і відповідну кваліфікацію.

План своєї роботи практичний психолог будує на основі вивчення запиту конкретного закладу освіти та головне – на основі визначення пріоритетних напрямів роботи.

Такими важливими напрямками роботи є:

- Допомога дитині в адаптації під час переходу з однієї вікової групи до іншої.
- Психологічна підготовка дитини до школи.
- Робота з дітьми «групи ризику» (такими, що мають проблеми в навчанні, порушення поведінки, емоційні розлади).
- Допомога підліткам у кризових ситуаціях.

- Превентивне виховання, метою якого є формування в учнів орієнтації на здоровий спосіб життя та захист психічного здоров'я.

- Профілактика адиктивної поведінки (алкоголізму, наркоманії, СНІДу і злочинності серед неповнолітніх).

- Розвиток особистої зрілості та соціальної компетентності школярів.

- Робота з обдарованими дітьми тощо.

З кожного напрямку психолог визначає зміст своєї діяльності. Зміст роботи має бути адекватним висунутій проблемі та спрямованим на поетапне її вирішення. Вирішення соціально-психологічної проблеми здійснюється засобами певних видів діяльності психолога.

Психолог повинен скласти річний план роботи та місячний план роботи. Місячний план затверджується керівником навчального закладу, який також має право вимагати від психолога і потижнєве планування.

Річний та місячний план складається практичним психологом згідно основних напрямів роботи, які включають:

- організаційно-методичну роботу;
- психодіагностичну роботу;
- консультаційну роботу;
- корекційно-відновлювальну та розвивальну роботу;
- психологічну просвіту;
- навчальну діяльність;
- зв'язки з громадськістю.

Річний план роботи складається орієнтовно на кінець травня. Обов'язково погоджується з методистом методичного кабінету районного (міського) відділу освіти, який відповідає за психологічну службу, або завідувачем міського (районного) центру практичної психології й соціальної роботи. Після погодження затверджується керівником навчального закладу не пізніше 20 серпня поточного року.

При складанні річного плану потрібно зіставити його з річним планом роботи навчального закладу і все, що стосується роботи психолога, внести в своє планування. Існують різні варіанти планування роботи практичного психолога. План можна складати помісячно, потижнєво, обирайте той варіант, який вас влаштовує найбільше. Річний план здається згідно терміну, який призначає

методист чи директор психологічного центру. Річний план роботи затверджується методистом чи директором психологічного центру.

Обов'язковим розділом плану має бути методична робота. Остання потребує виділення не менше восьми годин на тиждень для професійного вдосконалення. Вона може відбуватися у таких формах: участь у роботі методичного об'єднання, читання професійної літератури, самопідготовка та самонавчання, консультації з провідними спеціалістами, методистами, супервізором, надання методичної допомоги своїм колегам тощо. Річне планування передбачає також участь працівника служби у різного роду навчаннях, курсах підвищення кваліфікації, семінарах, тренінгах та ін.

Як правило, працівник служби, незалежно від профілю своєї роботи, планує:

- проведення просвітницької роботи з педагогічним колективом у формі семінарів, педрад, психологічно-педагогічних консиліумів, консультацій; з учнями – у формі лекцій, виступів, спеціальних занять; з батьками та громадськістю – у формі лекцій, консультацій, виступів;

- надання невідкладної психологічно-педагогічної допомоги у гострих конфліктних ситуаціях, у ситуаціях життєвих криз особистості, у випадках стихійних лих або технологічних катастроф;

- здійснення індивідуального консультивання учнів, педагогів та батьків у межах власної компетенції;

- участь у психологічно-педагогічних консиліумах, різного роду нарадах та експертних групах.

Працівники психологічної служби можуть викладати навчальні дисципліни, що відповідають профілю їхньої підготовки («психологія», «психологія спілкування», «людина і світ», «етика і психологія сімейного життя» та ін.), або вести факультативи та гуртки.

Психологічна служба системи освіти проходить стадію становлення, тому окремі її функції та зміст роботи уточнюються, відпрацьовуються оптимальні структури управління нею та її науково-методичного забезпечення.

5. Журнали роботи шкільного психолога.

Практичний психолог освіти має подвійне підпорядкування. По адміністративній лінії він, як і всі члени педагогічного колективу, підкоряється керівнику навчального закладу (дитсадка, школи інтернату, ліцею, коледжу). По професійній – районному або міському центру практичної психології, де працюють фахівці-психологи, і який не тільки здійснюють функції контролю за діяльністю психолога в освітній установі, але й надають йому методичну, організаційну допомогу й забезпечують співробітництво й професійне спілкування з іншими практичними психологами району, області, міста та ін. При відсутності такого Центру – психологу-методисту відповідного відділу освіти.

Практичний психолог закладу освіти повинні мати певний перелік документації, яка регламентує його діяльність, визначає основні напрями роботи, зміст, форми і методи відповідно до цілей і завдань психологічної служби України, області, району (міста), кожного закладу освіти (лист МОН України № 1/9-352 від 27.08.2000 р.):

- річний план роботи;
- місячний план роботи;
- індивідуальні картки психолого-педагогічного діагностування;
- протоколи індивідуальних консультацій;
- журнал проведення корекційно-відновлювальної та розвивальної роботи;
- журнал психологічного аналізу уроку;
- журнал щоденного обліку роботи;
- тижневий графік роботи.

Окрім вищезазначених, документів, практичний психолог повинен мати: протоколи обстежень, аналітичні довідки діагностичної роботи, статистичні й аналітичні звіти за півріччя та навчальний рік, корекційно-відновлювальні та розвивальні програми, рекомендовані МОН України, обласним Центром ППіСР, погоджені в обласному Центрі ППіСР.

Оформлення журналів, необхідних для роботи.

- *Журнал щоденного обліку роботи* практичного психолога. У ньому фіксуються всі види роботи практичного психолога згідно з

нормативом часу (наказ міністерства освіти України від 07.12.1996 р. № 33).

Бажають планувати свою роботу так, щоб день планувався з 8 годин (5 годин у закладі освіти і 3 години за його межами, але в журналі записуємо всі 8 годин).

– *Журнал протоколів індивідуальних консультацій.* Крім нього, потрібно завести журнал попередніх запитів на консультацію, де зазначено, на коли призначена консультація, чи є дозвіл (усний, письмовий) батьків, коли була проведена (або не проведена) консультація. Також при консультації заводяться картки первинного обстеження. Як журнал протоколів індивідуальної консультації, так і картки первинного обстеження є конфекційною інформацією і їх потрібно зберігати в сейфі (лист міністерства освіти та науки України № 20, 2000 р.).

– *Журнал спостережень,* у якому в довільній формі записується спостереження як за класом, так і за окремою дитиною (ведеться за запитом).

– *Журнал психологічного аналізу уроків,* який ведеться за запитом адміністрації навчального закладу або педагогів.

– *Журнал проведення корекційно-відновлювальної розвивальної роботи.* Молодий спеціаліст не має права займатися корекційно-відновлювальною роботою, тому бажано завести журнал, у якому фіксуються проведені заняття з елементами гри, заняття-лекції тощо.

6. *Написання програм психологічних досліджень,* адже перш ніж діагностувати, потрібна програма, де вказані:

- проблема дослідження;
- об'єкт і предмет дослідження;
- мета, завдання;
- вибір методів і методик;
- опис психодіагностичного інструментарію

Після написання програми можна перейти до діагностики.

Отримавши результати, вказують:

- дата проведення;
- клас, кількість учнів;
- назву методики, ім'я автора;
- результати дослідження (оформляються у %);

– висновки та рекомендації.

Для результатів проведених методик було б доречним завести окрему папку.

Робота кожного психолога навчального закладу неможлива без виступів перед батьками, педагогічними працівниками, тому, готуючись до виступу, потрібно чітко визначити тему, мету, добре орієнтуватися в основній частині, а також розробити рекомендації. Для зберігання змісту виступів на батьківських зборах, нарадах, педрадах бажано була б також завести папку.

7. Звітність практичного психолога. Практичний психолог інформує про проведenu роботу психолога-методиста або районний центр практичної психології. Отже, звітність практичних психологів виглядає так:

Статистичний звіт – аналіз проведеної психологом роботи за I та II півріччя, за рік.

Самозвіт – передбачає опис методичного забезпечення кабінету психолога та основних напрямів його роботи.

Аналітичний звіт, який пишеться за результатами адаптації 1-х, 5-х, 10-х, класів, а також за результатами профорієнтаційного дослідження учнів 9-11-х класів.

Всі звіти оформляються у двох примірниках затверджуються керівником навчального закладу

Тема 7.

ЗМІСТ ТА ФОРМИ РОБОТИ ПСИХОЛОГА ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

План

1. Напрями діяльності психолога закладу дошкільної освіти.
2. Зміст роботи психолога з вихованцями дитячого садка.
3. Робота психолога з педагогічним колективом закладу дошкільної освіти.
4. Зміст та форми роботи психолога з батьками вихованців.
5. Типові проблеми в розвитку дітей дошкільного віку.

Література

1. Атемасова, О. А. Практична психологія : старший дошк. вік : алгоритми вирішення дитячих проблем. Х. : Ранок, 2010. 174 с.
2. Демчук О.А. Психологічна служба в системі освіти. Умань: Софія, 2008. 144 с.
3. Легка Л.М., Семенча Л.Г. Організація діяльності психологічних служб : навч. посіб. Львів: Новий світ – 2000, 2017. 370 с.
4. Марінушкіна О. Є. Порадник практичного психолога. Х.: Вид. група «Основа», 2007. 240 с. (Дошкільний навчальний заклад).
5. Марінушкіна О.Є. Корекційні програми на допомогу практичному психологу ДНЗ. Х.: Вид.група „Основа“, 2009. 204 с.
6. Приходько Ю.О. Практична психологія: введення у професію: навч. посіб. К.: Каравела, 2012. 247 с.
7. Психологічна служба : підруч. / наук ред В.Г.Панок , А.Г.Обухівська, В.Д.Острова та ін. К.: Ніка-Центр, 2016. 362 с.

1. Напрями діяльності психолога закладу дошкільної освіти.

В останні 10-15 років посада практичного психолога у нашій країні з'явилася не лише у школі, але й у закладі дошкільної освіти (дитячому садку). Головна мета діяльності психолога закладу дошкільної освіти це – сприяння психологічному здоров'ю дітей і охорона їхніх прав. Аналіз літературних джерел, нормативно-правових документів та досвід роботи досвідчених фахівців-психологів допомагає виділити низку **найважливіших напрямів професійної діяльності психолога** закладу дошкільної освіти. Такими є:

- максимальне сприяння повноцінному психічному, фізичному, соц. розвитку кожної дитини;
- профілактична (запобіжна) і пропедевтична (попередньо навчаюча) робота з вихователями з питання розвитку основних особистісних новоутворень в дошкільному віці;
- робота зі створення психологічного комфорту у дошкільному закладі;
- навчання всіх співробітників дошкільного закладу повноцінному розвивальному спілкуванню з дітьми;

- підготовка дітей до нової соціальної ситуації розвитку;
- вивчення (діагностика) індивідуальних особливостей розвитку дітей в єдності інтелектуальної, емоційної і вольової сфер їхнього вияву;
- надання допомоги дітям, які потребують навчання за особливими навчальними програмами і спеціальними формами організації їхньої діяльності;
- сприяння підвищенню психол. компетентності співробітників дошкільного закладу, батьків у питанні закономірностей розвитку дитини, а також у питаннях навчання і виховання дітей;
- участь у створенні оптимальних умов для розвитку і життєдіяльності в моменти інноваційних змін у роботі дошкільного закладу.

Отже, **можна виділити три головні напрями діяльності психолога** закладу дошкільної освіти, якими є: робота з дітьми-дошкільниками, з вихователями, з батьками.

2. Зміст роботи психолога з вихованцями дитячого садка

Робота психолога з дітьми насамперед передбачає діагностику та корекцію їхнього психічного розвитку. Ці два види роботи тісно взаємопов'язані, оскільки діагностика – це не самоціль, а лише певний етап на шляху психологічної допомоги дітям, які її потребують. **Діагностична робота** – це історично перша за змістом діяльність освітянської психологічної практики, яка **спрямована на:**

- з'ясування індивідуальних психологічних та фізичних особливостей розвитку дитини з метою оцінки їхнього актуального стану;
- виявлення відхилень у поведінці дитини та розвитку пізнавальних процесів;
- визначення унікального у розвитку особистості кожної дитини.

Психологічній діагностиці приділяють чи не найбільше уваги у процесі професійної підготовки психолога, а тому психолог-початківець найбільше підготовлений для її виконання.

Діагностична робота з усіма вихованцями дошкільного закладу насамперед має на меті створення психолого-педагогічної карти, що є, по суті, соціально-психологічним портретом кожної дитини. У цій карті відображається інтелектуальний та особистісний розвиток дитини на час проведення діагностики. Отримані діагностичні відомості слугують для планування психологом корекційної роботи з дітьми, а також певної консультативної роботи з вихователями та батьками. Результати діагностики допомагають психологу визначити шляхи та форми надання допомоги тим із дітей, хто має труднощі у спілкуванні, засвоєнні знань, відхилення у поведінці.

Важливою ділянкою роботи психолога закладу дошкільної освіти є здійснення *комплексної діагностики його випускників – у недалекому майбутньому – першокласників. Ця робота спрямована на з'ясування рівня інтелектуального розвитку, мотиваційної, вольової та емоційної сфер, особистісного розвитку загалом.* Психолог має розпочинати цю роботу із дітьми ще за рік-півтора до закінчення перебування їх у дошкільному закладі. Адже йому потрібно не лише зробити діагностичні зрізи, але й мати ще певний час для корекційної роботи з дітьми, у яких виявлено низький рівень готовності до навчання у школі за окремими показниками. Виконання комплексної діагностики випускників дошкільного навчального закладу – це професійний обов'язок психолога, який там працює.

Діагностику дитини дошкільного віку проводять шляхом:

- організації спостереження за її поведінкою у різні режимні моменти та у спеціально створених умовах;
- проведення бесід з нею, батьками та педагогами з метою збору інформації про розвиток і поведінку дитини;
- вивчення продуктів її діяльності (малюнків, аплікації тощо);
- анкетування дорослих, причетних до виховання дитини;
- тестування дитини.

Важливе місце у діяльності психолога дитячого дошкільного навчального закладу посідає **психопрофілактична робота, спрямована на запобігання негативним виявам у розвитку та поведінці дитини.** Таку роботу виконують через безпосередній та опосередкований вплив психолога на дитину, а також через

дорослих, які беруть участь у її вихованні. Отже, від ефективності праці психолога великою мірою залежить готовність кожної дитини до навчання у школі. Адже що ліпшими будуть кінцеві показники готовності, то швидше вона адаптується до нових шкільних умов, успішніше оволодіватиме системою знань, умінь та навичок, легше засвоїть нову для себе соціальну роль - роль школяра. А це, безумовно, є важливим показником успішності роботи дошкільного навчального закладу загалом і кожної його ланки зокрема.

Узагальнюючи завдання психолога дошкільного навчального закладу у роботі з дітьми, можна стверджувати, що це насамперед максимальне сприяння їхньому повноцінному психічному розвитку.

3. Робота психолога з педагогічним колективом закладу дошкільної освіти

Підвищення ефективності навчально-виховного процесу у закладі дошкільної освіти можливе за умови використання найновітніших досягнень не лише педагогічної, але й психологічної науки. Остання розкриває основні закономірності розвитку особистості дитини з урахуванням її індивідуальних особливостей. *Завдання психолога – систематично ознайомлювати вихователів з психологічними теоріями та найновішими експериментальними досягненнями у галузі виховання і навчання дітей-дошкільників.* Це надзвичайно важлива й відповідальна ділянка роботи психолога, яку іноді недостатньо усвідомлюють психологи, особливо початківці. Дехто з них вважає, що основна їхня діяльність – це робота з дітьми, а робота з вихователями – це обов'язки методиста і керівника дошкільного закладу.

Зазначимо, що психологічні теорії та результати і висновки експериментальних досліджень ні в якому разі не можна прямо запроваджувати у навчально-виховний процес, аж поки вони не перетворюються на дидактичні принципи та окремі методики навчання і виховання дітей. Адже дидактичні принципи, окремі прийоми, методи, методики навчання і виховання дітей – це прерогатива педагогіки, а тому без тісної співпраці педагогів і психолога тут нічого вирішити не можна.

Діяльність психолога у закладі дошкільної освіти має спрямовуватись на допомогу вихователям у розробці розвивальних технологій навчання і виховання дітей. Психолог зобов'язаний брати участь у всіх заходах, які відбуваються у педагогічному процесі. Іноді психолог має відвідувати щоденні та відкриті заняття з метою їхнього психологічного аналізу, зокрема оцінки емоційного стану дітей, стилю педагогічного спілкування вихователя з дітьми, застосування ним індивідуального підходу, оцінки розвивального ефекту заняття тощо.

Ще одна важлива ділянка роботи психолога з педагогічним колективом – допомога вихователям у визначенні особливостей темпераменту кожного з вихованців, оскільки враховувати їх потрібно не лише у виняткових випадках, а постійно, особливо під час організації навчально-виховного процесу та індивідуального підходу до дітей у процесі навчання та виховання. Адже дослідники темпераменту завжди підкреслюють важливість урахування темпераменту у формуванні рис характеру, всебічного розвитку розумових і фізичних здібностей.

Психолог має переконати вихователя у тому, що за організації навчальної діяльності важливо враховувати тип темпераменту і на основі цього будувати індивідуальний підхід до кожної дитини зокрема. Вихователь має знати, що рухливого і легкозбудливого холерика потрібно постійно стримувати, скеровуючи його вербальну поведінку, продуктивну діяльність у потрібне русло. Стежити, щоб він не поспішав з відповідями і спочатку все гарно обдумував, щоб поспіхом не малював, ліпив, а дбав про якість роботи та не заважав товаришам, тощо.

Не меншої уваги потребує малорухливий флегматик. Вихователь має підлаштовуватись під повільний темп його вербальної чи практичної діяльності – не підганяти його з відповіддю, а давати певний час на роздуми, не підганяти із завершенням роботи під час продуктивних видів діяльності, оскільки це не прискорює її, а, навпаки, дезорганізує, не даючи позитивних результатів. Прискорений вихователем діяльності флегматика може викликати у дитини внутрішній спротив, негативізм, упертість, зниження пізнавального інтересу, а зрештою – негативне ставлення до навчання загалом. Вихователь має постійно пам'ятати про згубні наслідки ігнорування у

навчально-виховному процесі індивідуально-типологічних особливостей дітей і відповідно до них організовувати різні види їхньої діяльності.

4. Зміст та форми роботи психолога з батьками вихованців

Психолог закладу дошкільної освіти працює з батьками у двох основних напрямках: *соціально-психологічне консультування та просвітницька діяльність*. Ці два види роботи психолога з батьками часто відбуваються одночасно. Консультування батьків може проводитися як з ініціативи психолога, так і на прохання батьків та у різних організаційних формах – індивідуальній і колективній. Безумовно, що консультації на прохання окремих батьків проводяться лише в індивідуальній формі. Цього потребує етика психологічного консультування. Адже батьки, які звертаються до психолога із своїми проблемами, діляться з ним особистими спостереженнями за сином чи донькою, висловлюють свою стурбованість з приводу їхньої поведінки, розвитку у дитини окремих психічних процесів (найчастіше пам'яті, уваги, мислення, мовлення). Батьки часто непокояться з приводу недостатнього, на їхню думку, розвитку у дитини таких важливих особистісних рис, як самостійність, працелюбність, щедрість, доброта тощо. Безперечно, що присутність сторонніх людей при таких відвертих розмовах психолога і батьків не є бажаною.

Тематику колективних консультацій та просвітницької роботи з батьками загалом психолог визначає на основі аналізу запитів батьків та індивідуальних консультацій, змісту їхніх запитань, рівня їхньої психолого-педагогічної освіченості, а також узагальнення результатів діагностичних зрізів вихованості та навченості дітей, які періодично проводять у різних вікових групах. На підставі результатів діагностичного обстеження психолог іноді розробляє для батьків індивідуальні програми занять з дитиною в домашніх умовах. Особливо це стосується старших дошкільників, які готуються до вступу у школу.

Іноді психолог стикається з тим, що батьки дітей-дошкільників висувують до них завищені вимоги, погано орієнтуючись у їхніх вікових психологічних особливостях і можливостях на поточний момент. Особливо це стосується

інтелектуального розвитку дітей. Такі батьки хочуть, щоб їхні п'ятирічні діти уже вміли читати і писати. Це питання має бути у центрі уваги психолога у процесі просвітницької роботи з батьками. Він має переконати мам і татів у тому, що будь-які впливи па дитину перших шести років життя мають насамперед спрямовуватись на збагачення (ампліфікацію) її розвитку, а не на його прискорення (акселерацію).

Часто психолог зустрічається і з протилежними поглядами батьків, коли вони вважають, що їхні діти ще «надто маленькі» і вони «ще все встигнуть». Тут просвітницька діяльність психолога не менш важлива, оскільки сенситивні періоди (найбільш сприятливі) для розвитку тих чи інших психічних процесів і властивостей дітей надзвичайно швидкоплинні й незворотні, про що обов'язково мають знати батьки, роль яких у вихованні своїх дітей є визначальною.

Працюючи з батьками, психолог не повинен обминути і таке важливе питання, як статеве виховання дітей. Адже цьому питанню у нашій культурі приділено недостатню увагу батьків, педагогів, особливо коли йдеться про дітей-дошкільників. Батьки мають знати про важливість процесу ідентифікації дитиною себе з особами своєї статі вже на цьому віковому етапі, оскільки це має важливе значення для особистісного розвитку, зокрема розвитку окремих якостей, які залишаються незмінними протягом усього життя людини.

5. Типові проблеми в розвитку дітей дошкільного віку.

Робота психолога з агресивними дітьми

Агресивна поведінка – одне з найпоширеніших порушень серед дітей дошкільного віку, тому що це найбільш швидкий і ефективний спосіб досягнення мети.

Ознаки агресивності:

- упертість, прагнення заперечувати, відмовлятися;
- забіякуватість, дратівливість;
- напади гніву, вибухи злості, обурення;
- намагання образити, принизити;
- владність, наполягання на своєму;

– егоцентризм, невміння зрозуміти інтереси іншого; самовпевненість, завищена самооцінка.

Агресивність – це властивість особистості, що виражається в готовності до агресії.

Виділяють безліч факторів, що впливають на її появу:

- а) стиль виховання в родині (гіпер- і гіпоопіка);
- б) повсюдна демонстрація сцен насильства;
- в) нестабільна соціально-економічна обстановка;
- г) індивідуальні особливості людини (знижена довільність, низький рівень активного гальмування й т.д.);
- д) соціально-культурний статус родини й т.п.

Корекція агресивності

1. Установити чітку заборону на агресивну поведінку, систематично нагадувати про це.

2. Якщо це можливо, стримувати агресивні пориви дитини безпосередньо перед їхнім проявом, зупинити занесену для удару руку, окликнути дитини.

3. Показати дитині неприйнятність агресивного поводження, фізичної або вербальної агресії стосовно неживих предметів, а тим більше людям. Осуд такого поводження, демонстрація його невігідності дитині в окремих випадках діють досить ефективно.

4. Надати дітям альтернативні способи взаємодії на основі розвитку в них емпатії, співпереживання.

5. Навчати консультативним способам вираження гніву як природної властивій людині емоції.

У роботі з дітьми дошкільного віку, а особливо з агресивними дітьми показує високу ефективність використання елементів ізотерапії. Дітям подобається грати з водою, із глиною. З ними необхідно використати різні способи малювання: пальцями, долоньками, ступнями.

З метою коректування агресії можна ставити з дітьми спектаклі, де агресивним дітям необхідно давати ролі з позитивною силовою характеристикою (богатирі, лицарі й т.д.).

Робота з гіперактивними дітьми

Гіперактивність є яскраво вираженою перевагою збудження над гальмуванням. Гіперактивність у дітей – це поєднання симптомів, пов'язаних із надмірною психічною та моторною

активністю. Чіткі межі цього синдрому важко провести, але, зазвичай, він діагностується у дітей, що проявляється в дітей не властивою для нормального розвитку *імпульсивністю, руховим розгальмуванням, неуважністю*.

Такі діти, як правило, не можуть зосередитися на одному предметі більш-менш тривалий час, не здатні завершити виконання поставленого завдання, недбалі в її виконанні. Продуктивність виконання завдання звичайно низька. Часто відзначається підвищена стомлюваність. Розумова діяльність дітей характеризуються циклічністю: вони можуть продуктивно працювати протягом 5-15 хвилин, після чого їхній мозок «відпочиває» 3-7 хвилин, накопичуючи необхідну енергію для подальшої роботи. Стан стомлення супроводжується безпричинним подразненням, плаксивістю, істериками. Можуть відзначатися порушення просторової координації, що проявляються в руховій незручності, незграбності.

Серед можливих причин гіперактивності виділяють:

1) пренатальна патологія (токсикози, загострення хронічних захворювань у матері, інфекційні захворювання, травми в області живота, прийняття більших доз алкоголю й паління, імунологічна несумісність по резус-факторі, загроза викидня);

2) ускладнення при пологах (передчасні, швидкоплинні або затяжні, стимуляція пологової діяльності, неправильне положення плода, асфіксії, внутрішні крововиливи);

3) психосоціальні (стиль виховання в родині).

При організації корекційної роботи з гіперактивними дітьми акцент повинен робитися на наступних вміннях дитини:

- концентрувати увага;
- доводити почате до кінця;
- контролювати свої рухи;
- знімати м'язову напругу;
- контролювати свої емоційні прояви;

У роботі з дорослими, і насамперед батьками, важливо змінити їхнє відношення до своєї дитини, стиль взаємодії з ним. Початок роботи полягає в поясненні причин поведінки на основі збору анамнезу. Вони повинні зрозуміти, що дисциплінарні заходи впливу на гіперактивну дитину не діють. Емоційний фон спілкування з дитиною повинен бути рівним, позитивним, але без

ейфорії від його успіхів і відкидання через невдачі. Тактика вседозволеності також неприпустима, тому що такі діти дуже швидко стають маніпуляторами.

Гіперактивним дітям повинні даватися інструкції, що містять не більше 10-ти слів. Не можна просити зробити відразу кілька доручень (забрати іграшки, почистити зуби, умитися й т.д.), тому що дитина просто не запам'ятає їх. Краще давати наступне завдання після виконання попереднього. Передбачається обов'язковий контроль якості виконання поставленого завдання.

Робота із тривожними дітьми

Тривожність входить у симптомокомплекс сором'язливості. На думку психологів тривожність розвивається в дітей тоді, коли в них є внутрішній конфлікт, що провокується завищеними вимогами дорослих, їхнім бажанням поставити дитини в залежне від себе положення, відсутністю єдиної системи вимог, наявністю тривожності в самих дорослих. Механізм тривожності полягає в тому, що дитина перебуває в постійному очікуванні неприємностей, проблем і конфліктів, він не чекає нічого гарного від навколишніх.

Тривога – емоційний стан, який виникає в ситуаціях невизначеності й небезпеки і виявляється в очікуванні несприятливого розвитку подій.

Вроджена або сформована схильність дитини легко впадати у стан тривоги свідчить про тривожність як рису характеру.

Тривожність у дітей виявляється в емоційній вразливості, боязні спілкуватися з незначущими людьми, плаксивості, нитті.

Ознаки тривожності:

- підвищена збудливість, напруженість, скутість; безініціативність, пасивність, боязкість;
- страх перед усім новим, незнайомим, незвичайним;
- невпевненість у собі, занижена самооцінка;
- очікування неприємностей, невдач, осуду старших;
- старанність, розвинуте почуття відповідальності;
- схильність пам'ятати більше погане, ніж хороше.

Причини тривожності:

- особливість нервової системи (меланхолійний темперамент);

– компонент невротичного стану, що виявляється як страх окремих людей, ситуацій, які спровокували психоемоційну травму дитини, наприклад, страх перед людиною у білому одязі (нагадує білий халат лікаря), страх залишитися на самоті як вияв емоційного дискомфорту, коли дитину покидала мама чи хтось із близьких людей;

– результат залякування дорослими з метою домогтися послуху («Не слухатимешся, забере Бабай, Змій Горинич, міліціонер...»);

– побічний продукт багатой емоційної уяви дитини;

– природний страх перед новим, незвичайним, вияв інстинкту самозбереження (страху грози, темряви);

– результат гіперсоціалізованого виховання з надмірною кількістю заборон, правил, оцінок, вимог, поєднується з комплексом провини за свою неспроможність відповідати жорстким соціальним стандартам;

– один із симптомів аутизму.

Рекомендації батькам тривожної дитини й педагогам повинні включати наступні моменти.

Основні труднощі в роботі полягають у налагодженні з ними контакту, розвитку довірчих відносин. У цьому випадку не треба поспішати, необхідно, щоб дитина звикла до психолога.

1. Спілкування з дитиною повинен бути спокійним і доброзичливим.

2. Необхідно звести до мінімуму критикові й негативним оцінкам поведінки дитини, а відносно його особистості такі оцінки взагалі неприпустимі.

3. Головний козир дорослих – це терпіння й тактовність.

4. Необхідно розвивати в дитини ініціативність і самостійність.

5. У побуті необхідно стимулювати дитини до різнобічного спілкування: звернутися до кого із проханням, віддати що-небудь (гроші – продавцеві, борошно – пекарю й т.д.). На перших етапах присутність і участь знайомого дорослого є обов'язковою.

Тема 8.

Особливості діяльності психолога в закладах загальної середньої освіти

План

1. Історія розвитку шкільної психологічної служби (ШПС).
2. Роль ШПС у вирішенні проблем школи.
3. Цілі та завдання психологічної служби початкової школи.
4. Особливості функціонування психологічної служби у різних ланках закладів загальної середньої освіти.
5. Діяльність психологічної служби системи освіти в умовах військової агресії

Література

1. Демчук О.А. Психологічна служба в системі освіти. Умань: Софія, 2008. 144 с.
2. Дуткевич Т.В., Савицька О.В. Практична психологія: Вступ до спеціальності: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2019. 256 с.
3. Легка Л.М., Семенча Л.Г. Організація діяльності психологічних служб : навч. посіб. Львів: Новий світ – 2000, 2017. 370 с.
4. Приходько Ю.О. Практична психологія: введення у професію: навч. посіб. К.: Каравела, 2012. 247 с.
5. Психологічна служба : підруч. / наук ред В.Г.Панок , А.Г.Обухівська, В.Д.Острова та ін. К.: Ніка-Центр, 2016. 362 с
6. Строяновська О. В. Психологічна служба в системі освіти : практикум з навчального курсу для практичних психологів : навч. посібн. – К. : Каравелла, 2010. 176 с

Додаткова

1. Атемасова О. А. Практична психологія у початковій школі : алгоритм вирішення нетипових дитячих проблем. – Х. : Ранок, 2010. 158 с.
2. Організація психологічної служби в школі / уклад. Л.В. Туріщева. Х.: Вид. група «Основа», 2012. 112 с.
3. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : посіб. для практиків соціальної сфери / Мельник Л.А. та ін. К. : ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. 72 с. URL: <https://mon.gov.ua/>

storage/app/media/pozashkilna/_psychologichna-sluzhba/pos-bnik-shhodo-psixosocz-alno-dopomogi.pdf

4. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту: навчально-методичний посібник. К.: Агенство «Україна», 2015. 176с.

5. Туріщева, Л. В. Настільна книга шкільного психолога : навч.-метод. посібник для вчителя. Х. : Основа, 2010. 255 с

1. Історія розвитку шкільної психологічної служби (ШПС).

За кордоном шкільна психологічна служба (ШПС) має досить тривалу історію. У США вона є однією з найбільш перспективних і дієвих психологічних дисциплін. У 60-х роках створено організацію шкільних психологів, в 80-х рр. – Національну асоціацію шкільних психологів США.

Центральна функція ШПС у США, Англії, Франції – вимірювання та оцінка здібностей дітей з використанням тестів. Водночас практичні психологи цих країн відзначають недоліки тестування. Воно не визначає перспектив розвитку, вимірює переважно інтелектуальний аспект, погано враховують особливості учнів з різних соціальних верств населення (М.Торт, Е.Хайссерман, Б. Саймон). Тому сьогодні зростає значення інших напрямків роботи: виявлення конкретних труднощів окремих учнів з пошуком їх причин; психологічного консультування.

Певний досвід накопичений і в країнах Східної Європи – Чехії, Угорщині, Польщі, Болгарії. Там традиційно існували районні, обласні психолого-педагогічні центри або консультації в системі освіти. В колишній Чехословаччині у 1980 р. діяло положення про консультації з питань виховання. Основна функція психолога-консультанта визначається як психодіагностична. Психолог пропонує тип навчання, вибір професії, оцінює готовність до шкільного навчання.

У Росії перші спроби використання психології в навчанні та вихованні виникли на межі XIX-XX століть і були пов'язані з педологією – наукою про розвиток людини, яка охоплює всі її соціально-біологічні особливості.

Нищівна критика педології у 30-х роках ХХ ст. призвела до її заборони і до гальмування розвитку дитячої психології та практичної психології на наступні десятиріччя.

Вперше в СРСР ШПС почала створюватися в Естонії у кінці 60-х р. (Х.Й.Лійметс, Ю.А.Сієрд). У 1982–1987 рр. у Москві проведено експеримент по запровадженню в школі посади практичного психолога. Створено лабораторію психологічної служби школи у НДІ загальної та педагогічної психології.

У 1990 р. було розроблено «Положення про психологічну службу в системі народної освіти СРСР».

В Україні аналогічне положення вперше розроблено у 1991 р. Становлення психологічної служби в Україні розпочалося у 1992 році прийняттям Ухвали про створення Концепції державної системи психологічної служби. У березні 1992 року було підготовлено та подано на адресу Комісії Верховної Ради України з питань науки і народної освіти листи: «Про створення державної системи психологічної служби України» і «Про кадрове забезпечення державної психологічної служби України», які поклали початок роботі з практичного вирішення проблеми створення мережі психологічних та соціально-психологічних служб в Україні.

У 1993 році Інститутом психології ім. Г. С. Костюка АПН України була розроблена і схвалена Кабінетом Міністрів **«Концепція державної системи психологічної служби»**. Ця Концепція сама по собі не є законодавчим актом, проте становить змістову основу для розробки психологічних служб в різних сферах суспільного життя.

2. Роль ШПС у вирішенні проблем школи.

На основі аналізу зарубіжного і вітчизняного досвіду, результатів експериментів по запровадженню посади шкільного психолога були сформульовані цілі, задачі ШПС, визначено зміст, форми роботи, функції, права та обов'язки шкільного психолога.

Головна мета ШПС: максимальне сприяння психічному, особистісному, індивідуальному розвитку школярів, що забезпечує їм на момент закінчення школи психологічну готовність до самовизначення в самостійному житті (І.В.Дубровіна) .

Функція ШПС: психологічне забезпечення процесів навчання і виховання.

Завданнями ШПС є.

- виявлення резервів психічного розвитку дитини, їх реалізація в навчанні та вихованні (мова йде і про обдарованих, і про дітей із фізичними вадами та затримкою психічного розвитку);
- конструювання змісту навчання;
- створення різноманітних програм для шкіл різного типу;
- визначення відповідності програм цілям виховання і навчання,
- прогнозування запитів суспільства та їх відображення в навчальних програмах;
- розв'язання проблеми послідовності вивчення різних предметів ;
- з'ясування відповідності матеріалу віковим можливостям учнів;
- відображення у навчальних програмах завдань розвитку здібностей учнів до самостійного пошуку, відбору, застосуванню знань відповідно до нових потреб і ситуацій;
- аналіз та експертиза методів, які використовуються в навчально-виховному процесі;
- вирішення проблем контролю знань – екзаменів, колоквиумів, тестів, конкурсів, які ще не дають повної картини про розвиток учнів;
- вивчення причин низької успішності учнів;
- контроль за процесом навчання і виховання дітей з метою підвищення якості навчання і виховання (йдеться про необхідність побудови цих процесів відповідно до закономірностей психічного розвитку та формування особистості; про відповідність основним положенням психологічної теорії виховання і навчання);
- практичний вплив психологів на безпосередніх учасників педагогічного процесу: дітей, вчителів, батьків і керівництво (йдеться про надання прямої психологічної допомоги всім учасникам навчально-виховного процесу);

- профорієнтаційна робота та розробка рекомендацій щодо вибору професії (через вивчення нахилів учнів, їх здібностей, розробку індивідуальних програм навчання);
- профілактика та корекція девіантної поведінки дітей;
- розв'язання спільно з представниками інших спеціальностей – педагогами, дефектологами, соціологами, юристами, лікарями тощо – різноманітних питань, що стосуються долі дітей, які потребують специфічних умов для задоволення своїх потреб (у випадку аномального розвитку, інвалідизації тощо);
- відбір до спеціальних закладів розумово відсталих дітей, дітей-інвалідів;
- робота з малими контактними групами (вирішення комплексу соціально-психологічних проблем).

Особливості організації ШПС:

- застосування специфічних методів і прийомів впливу на поведінку людини, що потребують високого професіоналізму;
- висока відповідальність спеціалістів за результати діагностично-корекційної роботи і за ті поради, які вони дають;
- анонімність у роботі та необхідність обережного надання інформації фахівцям різного профілю, батькам, дітям;
- врахування індивідуальних, специфічних потреб кожного клієнта, оскільки робота з людьми, що перебувають у складній життєвій ситуації, у стані депресії, стресу, внутрішньо особистісного або міжособистісного конфлікту, мають певні органічні чи психічні захворювання, відрізняються від інших нестандартними формами поведінки.

3. Цілі та завдання психологічної служби початкової школи.

Психологічна служба в школі є основною ланкою, яка організовує психологічний супровід суб'єктів навчально-виховного процесу. Цілі та завдання психологічної служби визначаються у відповідності із «Положенням про психологічну службу в системі освіти»

Умовами ефективності роботи шкільної психологічної служби є:

– максимальна реалізація в роботі з учнями можливостей, резервів кожного віку (сензитивність, «зона найближчого розвитку»);

– розвиток індивідуальних особливостей школярів: інтересів, здібностей, спрямованості, цінностей);

– створення сприятливого психологічного клімату для розвитку дитини.

Для реалізації цих умов психологові початкової школи необхідно знати психофізіологічні особливості молодшого шкільного віку, який охоплює період від 6-7 до 10-11 років.

Вступ до школи і початковий період навчання спричиняють докорінну перебудову способу життя і діяльності дитини. Криза 6-7 років – це переломний критичний віковий етап, яким відкривається весь період подальшого шкільного життя. Тому, говорячи про проблеми молодшого шкільного віку, ми повинні насамперед мати на увазі проблеми двох вікових відтинків (за термінологією Л. Виготського): *кризи 6-7 років як критичного віку; і власне молодшого шкільного віку.*

Найбільш типові проблеми, з якими стикається психолог початкової школи, такі:

- готовність дітей до шкільного навчання;
- адаптація до школи;
- індивідуальний підхід до "сильних" і "слабких" учнів;
- формування вікових новоутворень;
- мотивація учіння;
- всебічний розвиток особистості;
- перехід від початкової школи до середньої.

Специфіка роботи психолога у початковій школі полягає в тому, що, як правило, клієнт, замовник і користувач психологічної інформації – це одна і та ж особа (батьки або вчитель-класовод, або ж сам психолог). У тому випадку, коли вони безпосередньо повідомляють якусь інформацію про свою дитину чи учня, вони виступають у ролі клієнта; коли просять дати конкретні поради з питань поведінки, навчання, виховання тощо – в ролі замовника; коли ж реалізують ці поради у взаємодії з дитиною – в ролі користувача.

Початкова школа надає психологові унікальну нагоду простежити динаміку розвитку психічних новоутворень та особистісних структур від самих витоків шкільного навчання, при необхідності скоригувати небажані відхилення та прогнозувати ті чи інші наслідки педагогічних і психологічних впливів. Це й зумовлює необхідність виключної уваги психолога до початкової школи. Доцільно, щоб молодшими класами займався окремий психолог. Навіть якщо у школі є тільки один психолог, є сенс основне навантаження перенести саме на роботу в початковій ланці, оскільки профілактичні заходи, проведені там, як уже наголошувалося, допоможуть запобігти подальших проблем.

Загальною метою психологічної служби в початковій школі є формування і розвиток особистості дітей, створення психологічно-педагогічних умов для розкриття творчих здібностей кожного учня, забезпечення його активності в засвоєнні знань, набутті вмінь та навичок, необхідних для подальшого успішного навчання в середній школі, досягнення оптимального рівня розвитку пізнавальної, емоційно-вольової та моральної сфер особистості молодшого школяра з урахуванням його психофізіологічних індивідуальних особливостей.

Виходячи з цієї загальної мети, а також особливостей початкової школи, перед психологом постають такі *специфічні цілі*:

- сприяти найкращій адаптації дитини до школи;
- стежити за умовами життєдіяльності та динамікою психічного й особистісного розвитку дітей;
- з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей сприяти якнайкращому оволодінню ними навчальною діяльністю;
- створювати умови для формування важливих особистісних структур;
- вчасно помічати й попереджати відхилення в розвитку дитини та в оволодінні навчальною діяльністю;
- навчати дітей елементам саморегуляції та самоконтролю для успішного подолання труднощів і органічного переходу до середньої школи.
- профілактика неуспішності, девіантної поведінки та конфліктів з однолітками і старшими;

– формування довільності психічних процесів, самоконтролю, навичок самостійної учбової діяльності.

– визначення особливостей сімейного виховання та найближчого соціального оточення, прищеплення навичок міжособистісного спілкування;

Названі цілі визначаються:

- специфікою навчального закладу (загальноосвітня, спеціалізована школа, гімназія, ліцей та ін.);

- рівнем професійної підготовки і кваліфікації самого психолога, досвідом роботи в початковій школі;

- завданнями, які ставить адміністрація школи перед психологом, і тими проблемами, з якими звертаються до психолога вчителі-класоводи, батьки;

- власними професійними інтересами, підходами до вирішення тих чи інших питань психологічної практики;

- контингентом дітей, з якими працює психолог.

Завдання психологічної служби у роботі з вчителями, класоводами, вихователями початкової школи:

– підвищення психологічної культури шляхом проведення консультацій, навчальних семінарів і тренінгів;

– консультування педагогів щодо особливостей реалізації особистісно-орієнтованого підходу у вихованні учнів початкової школи;

– здійснення моніторингів і психодіагностичних обстежень як класу в цілому, так і окремих учнів за власною ініціативою і на прохання педагогів;

– спільна корекційно-розвиткова робота з учнями, що мають труднощі в адаптації чи навчанні;

– участь у спільній роботі з батьками та найближчим соціальним оточенням учнів.

У роботі з батьками учнів початкових класів психологічна служба має наступні загальні завдання:

– здійснення просвітницької роботи шляхом проведення навчальних семінарів, тренінгів, індивідуальних і групових консультацій, лекторіїв і т.п.;

- вивчення практики сімейного виховання у сім'ях учнів та їх найближчого соціального оточення;
- профілактика конфліктів і різних форм насильства у сім'ях, грубого поводження з дітьми та недогляд за ними.

Але врешті-решт психолог повинен сам володіти психологічною ситуацією у навчальному закладі, сам визначати стратегію і тактику своєї роботи, перспективи власного розвитку.

На ґрунті вищенаведених цілей розробляються конкретні задачі, котрі, як складова частина, входять до плану роботи практичного психолога у початковій школі.

Робота шкільного психолога у початковій школі традиційно організовується *у таких напрямках*:

- діагностична робота;
- корекційно-розвивальна;
- консультативно-просвітницька.

4. Особливості функціонування психологічної служби у різних ланках закладів загальної середньої освіти.

Найбільша кількість практикуючих психологів зараз працює у середній ланці закладів загальної середньої освіти. Це не випадково, адже переважна більшість психологічних проблем виникає саме тут. Функції психолога в школі є досить різноманітними. Тому й організація його діяльності може відбуватися у різноманітних формах: читання лекцій, проведення групових тренінгів і занять, індивідуальні консультації для учнів, учителів, батьків, тестування й анкетування всіх учасників навчально-виховного процесу та ін.

До основної школи належать 5–9 класи. Відповідно, учні цих класів належать до підліткової вікової групи. Підлітковий період охоплює дітей віком від 11-12 до 15-16 років.

Бажання заявити про себе як про дорослого часто спонукає підлітка до протиставлення себе світу дорослих (батьків, вчителів). Виявляється це у формі демонстративних проявів негативізму, критичності, конфліктності, протесту. Саме тому, дорослі відзначають, що з підлітками «стало неможливо працювати у класі», що вони роблять усе «всупереч», «на зло».

Характерною ознакою поведінки підлітків є схильність до експериментування. Причому експериментування це стосується у

першу чергу себе самого і найближчого соціального оточення. Підліток експериментує з власним тілом (вживання алкоголю та наркотичних речовин), з батьками (непоко́ра, спротив, дратування), з вчителями («чому я маю виконувати ваші вказівки») і з однолітками (відігрівання різних соціальних ролей та позицій).

Найважливішим новоутворенням підліткового віку є становлення самосвідомості, яке найперше характеризується почуттям дорослості, формуванням самооцінки і появою прагнення до самовиховання і саморозвитку.

Криза підліткового віку обумовлює суттєвий запит на роботу психолога і соціального педагога. Причому не тільки запит на роботу власне з підлітком, а й з дорослими – вчителями і батьками. Адже причиною численних непорозумінь і конфліктів є саме дорослі, які, за інерцією, бачать у підліткові дитину, не помічають рис дорослої людини.

Функції психолога і соціального педагога основної школи є досить різноманітними. Тому й *організація діяльності психологічної служби може відбуватися у різноманітних формах*: спостереження, читання лекцій, проведення групових тренінгів і занять, індивідуальні консультації для учнів, учителів, батьків, тестування й анкетування всіх учасників навчально-виховного процесу та ін.

Найважливіші напрями роботи психолога основної школи з учнями.

Психологічне забезпечення *адаптації дітей до навчання в основній школі*. Перехід від початкової до основної школи – важкий етап шкільного навчання. Він пов'язаний у першу з тим, що замість одного вчителя, який уособлював собою суспільні вимоги до навчання і поведінки дитини, з'являються кілька вчителів, що мають неоднакові вимоги як до змісту і процесу навчальної діяльності учня, так і до його поведінки. Ускладнюється і збільшується навчальне навантаження, збільшується обсяг інформації, яку необхідно засвоїти, з'являється конкуренція між учнями, з'являються і розвиваються пізнавальні інтереси учнів, виявляються здібності і нахили. Часто дитина постає перед необхідністю інтегруватися у новий для себе колектив класу. Усе це вимагає великих емоційних та

інтелектуальних зусиль від учня на тлі глибокої перебудови фізіологічних функцій його організму.

Моніторинг динаміки розвитку класних колективів. Цей напрям роботи є чи не найважливішим, оскільки положення учня в колективі, його рольові позиції, неформальний статус, багато в чому визначають його ставлення до школи, до навчання, до однолітків, і в решті решт – впливають на процес соціалізації. Неприйняття дитини учнівським колективом часто призводить до пошуку нею можливостей самоствердження в інших групах і колективах, до втрати інтересу до навчання, конфліктів з педагогами і батьками, формуванню рис асоціальної, девіантної поведінки.

Індивідуальна робота з учнями, що потребують посиленої педагогічної уваги. Діти цієї категорії знаходяться у «зоні ризику», тобто легко можуть бути спровоковані на здійснення антисоціальних вчинків або девіантну поведінку. У разі виявлення таких учнів, з ними та їх найближчим соціальним оточенням здійснюється поглиблена психологічна діагностика, складається індивідуальна картка, та планується профілактична і психокорекційна робота із залученням усіх учасників навчально-виховного процесу та громадськості.

Підготовка учнів до профільного навчання у старшій школі. На основі вивчення навчальної документації, співбесід з учнем, батьками, вчителями, тестувань визначення навчальних інтересів, здібностей і життєвих планів підлітків та розробка рекомендацій щодо подальшого навчання (профільні старші класи, ВНЗ I-II рівнів акредитації, ПТНЗ та ін.). Практичному психологові необхідно пам'ятати, що вибір профілю навчання у першу чергу обумовлений життєвими планами підлітка, уявленням про свою майбутню професію та життєвий шлях.

Професійна орієнтація. Цей напрям роботи практичного психолога щільно пов'язаний із попереднім. Основним завданням тут є проінформувати учня про його здібності, нахили, мотиви і можливості в опануванні груп (або типів) професій ні в якому разі не нав'язуючи конкретну професію або конкретний навчальний заклад. Рішення про подальше навчання учень приймає самостійно на основі інформації, що йому надає психолог.

Психологічна просвіта є важливим засобом підвищення психологічної культури. Підвищенню психологічної культури учнів сприяють як спеціальні заходи, так і неспеціальні. До спеціальних ми відносимо заходи, що прямою своєю метою мають підвищення обізнаності підлітків у галузі психології, людських стосунків, спілкування, конфліктів, девіантної поведінки, вікових закономірностей розвитку індивіда, міжособистісних відносин, групових ролей і т.п. Така робота зазвичай здійснюється за допомогою лекцій, рольових ігор, тренінгів, факультативних занять, гуртків, самостійної творчої роботи учнів. Досвід свідчить, що підлітки через свої вікові особливості виявляють великий інтерес до різних аспектів психологічного знання та застосування цих знань на практиці. Тому психологічні гуртки, факультативи, семінари та інші форми позакласної навчально-розвиткової роботи психолога користуються великою популярністю у підлітків.

Найважливішими напрямками роботи психолога основної школи з педагогами та адміністрацією закладу освіти є:

Підвищення психологічної культури. Цей напрям у роботі з учительським колективом є надзвичайно важливим, оскільки саме від педагогів, їхньої майстерності та відповідальності у першу чергу залежить психологічне благополуччя підлітків. Нажаль в останні роки значного поширення набули такі ганебні явища як: приниження гідності учня, нехтування його правами і свободами, психологічний тиск і погрози, залякування або байдужість до його особистості. Часто вчитель «транслює» свої особисті і професійні проблеми на процес педагогічної взаємодії, викликаючи таким чином в учнів стреси, відразу до школи, негативне ставлення до себе.

Найбільш поширеними засобами підвищення психологічної культури з цією категорією є здійснення лекторіїв, навчальних семінарів, тренінгів педагогічного спілкування, тренінгів розв'язання конфліктів, тренінгів емоційної саморегуляції і т. ін. Помітну роль у підвищенні психологічної культури педагогів відіграють аналітичні звіти, результати і висновки тестувань, моніторингів, обстежень, які здійснює психолог з учасниками навчально-виховного процесу.

Консультативно-методична робота, що здійснюється з педагогами в основному у формі психолого-педагогічного

консиліуму. В процесі обговорення конкретної навчально-виховної проблеми відбувається обмін думками, надається необхідна інформація, наводяться дані обстежень і тестувань, даються пояснення. Усе це сприяє кращому розумінню проблеми більш глибокому усвідомленню педагогічної і психологічної реальності.

Найважливішими напрямками роботи психолога основної школи з батьками є *психологічна просвіта* як форма попередження конфліктів із підлітками та ігнорування їх інтересів та захоплень. Саме у підлітковому віці виникають перші глибокі непорозуміння між батьками і учнями.

Основу цих непорозумінь складають: з однієї сторони – бажання більшої незалежності, самостійності, «дорослості»; з іншої – нерозуміння тих змін, що відбуваються з дитиною, намагання керувати нею як і раніше, приниження гідності або байдужість. Принагідно зазначимо, що велика питома вага спроб суїцидів серед підлітків пов'язана саме із приниженням дитини з боку батьків.

Просвітницька робота з батьками зазвичай здійснюється у формі батьківських лекторіїв, навчальних семінарів, рольових ігор, різного роду тренінгів. Важливою умовою успішної роботи психолога в основній школі є дієва співпраця з батьками учнів.

5. Діяльність психологічної служби системи освіти в умовах військової агресії.

В кінці 2013 на початку 2014 років у нашій країні відбулися надзвичайні події: Революція Гідності, анексія Криму і Севастополя, повномасштабна війна не лише на сході, але і на всій території України. В результаті цих подій в Україні з'явилося близько 5 мільйонів внутрішньо переміщених осіб (серед яких майже мільйон дітей), тисячі поранених і загиблих. Такі соціальні збурення відобразились і на діяльності працівників психологічної служби системи освіти.

У результаті військової інтервенції російської федерації до України, постало гостре питання стану психологічного здоров'я здобувачів освіти та їхніх батьків, що впливатиме на освітній процес.

Одним із головних завдань закладу освіти є повсякденна психологічна допомога та емоційна підтримка учасників освітнього процесу.

Першу психологічну допомогу та емоційну підтримку на різних рівнях у закладі освіти проводять усі педагогічні працівники (вчителі-предметники, класні керівники, медичн(а/ий) сестра/брат тощо). Також до цього процесу залучаються батьки учнів та засоби масової інформації.

Важливо пам'ятати, що не можна надавати психологічну допомогу та емоційну підтримку окремо, оскільки це комплексна робота всіх педагогічних працівників, але підходи до цього процесу можуть бути різними.

Вчителі мають враховувати емоційний стан здобувачів освіти, адже під час війни вони можуть стикатися із дітьми, які переїхали із регіонів, де відбуваються військові дії, або навіть втратили когось із близьких. Цей фактор впливає на поведінку дитини, її здатність до навчання та на психологічні реакції на навколишні збудники.

Психологічна допомога та емоційна підтримка у закладі освіти має проводитись систематично і поетапно, починаючи із закладу дошкільної освіти.

Саме тому важливим є питання підвищення компетентності педагогічних працівників у напрямі надання першої психологічної допомоги та оволодіння сучасними технологіями такої допомоги.

Незважаючи на масштабність і складність проблеми, система освіти має значні можливості для допомоги учасникам освітнього процесу. Її професійний та організаційний ресурс, сфера соціального впливу дають змогу здійснювати комплексний і системний підхід до всіх учасників освітнього процесу.

Хоча допомога надається іншим, пережите в кризовій ситуації може негативно вплинути і на того, хто надає цю допомогу. Відповідальне ставлення до надання допомоги також означає турботу і про власне здоров'я та благополуччя. Потрібно перш за все берегти себе, щоб краще піклуватися про інших. Якщо працює команда, важливо знати й цікавитися самопочуттям усіх членів команди, впевнитися, що той, хто надає допомогу, фізично та емоційно в змозі допомогти іншим.

За таких умов істотно зростає роль психологічної служби у системі освіти

Психологічна служба, разом з виконанням своїх безпосередніх функцій – психологічного забезпечення освітнього процесу, змушена наразі взяти на себе ще й специфічні, що пов'язані з наданням допомоги постраждалим дітям, їх батькам, педагогам, громаді. *Працівники психологічної служби своєю діяльністю забезпечують сприятливі соціально-психологічні умови для реабілітації постраждалих і адаптації їх до нових умов проживання і навчання.* Основними видами роботи, над якими зараз працюють співробітники УНМЦ практичної психології і соціальної роботи у даному напрямі є:

- виявлення і діагностика причин соціально-психологічних проблем, що турбують зараз усіх учасників навчально-виховного процесу шляхом проведення моніторингів, скринінгів та здійснення аналізу статистичної інформації;

- розробка методичних рекомендацій для педагогів, керівників закладів освіти з організації надання психологічної допомоги дітям, педагогам, батькам, що відноситься до категорій: «внутрішньо переміщені особи» та «діти учасників бойовий дій»;

- розробка рекомендацій для працівників психологічної служби з проведення діагностичної і корекційно-розвивальної роботи з цими категоріями постраждалих;

- здійснення інформаційної й навчальної діяльності для підвищення фахового рівня працівників служби та інших педагогічних працівників.

Основними причинами звернень педагогів до практичних психологів є: питання, пов'язані з асоціальними проявами у поведінці учнів (13,36%), готовність до навчання та труднощі у навчанні (11,68%) і вікові та індивідуальні особливості розвитку, проблеми самооцінки дитини (11,25%).

Перші позиції серед звернень учнів (здобувачів) до практичних психологів мають: проблема самовдосконалення, розвитку власних здібностей та компетенцій (21,65%), проблема професійного самовизначення (12,47%) та проблема стосунків з однолітками (12,41%).

Найбільш вагомими питаннями з якими звертаються до фахівців психологічної служби громадські організації та державні

установи, є: питання допомоги дітям та сім'ям у СЖО (51,04%), проблема професійного самовизначення (13,58%), проблема самовдосконалення, розвитку власних здібностей та компетенцій (12,6%).

Внаслідок військових дій відбувається реакція на ситуацію, в якій є загроза життю людини або її здоров'ю. Психологічні травми порушують нормативну організацію психіки і можуть зумовити межові (тимчасове відчуття дискомфорту) або клінічні стани (зниження імунітету, втрата працездатності, порушення когнітивних процесів).

Реакції на кризову ситуацію у дітей різних вікових категорій є різними. Відповідно до таких ситуацій є різними й ризики, а також потреби виходу з них.

Під час кризової ситуації здобувачі освіти можуть відчувати власну провину за події, що відбулися. У них виникають страхи, знижується рівень комунікації або, навпаки, вони проявляють надмірну турботу про захист та порятунок людей.

З метою стабілізації психоемоційного стану здобувачів освіти та їх налаштування на освітню діяльність рекомендуємо фахівцям психологічної служби впроваджувати «годину психолога/соціального педагога» та факультативні курси, які спрямовано на збереження і зміцнення психічного здоров'я, (час на проведення зазначеної години потрібно врахувати у плані роботи закладу освіти в частині позакласної роботи 1 раз на місяць для кожної групи/класу).

Організація надання першої психологічної допомоги переселенцям та постраждалим внаслідок бойових дій складається з двох напрямів:

- 1) Діагностика та оцінка нагальних психологічних проблем та відповідних запитів клієнтів з числа постраждалих чи вимушених переселенців.

- 2) Організація надання психологічної допомоги клієнту, відповідно до запиту.

Перша психологічна допомога – це сукупність заходів загальнолюдської підтримки та практичної допомоги ближнім, які відчують емоційне напруження та страждання. Таку допомогу може надати не лише практичний психолог, а також вчитель, який знайомий з правилами надання першої психологічної

допомоги. Її надання не передбачає значної професійної підготовки, достатньо педагогічних знань, отриманих в межах загальноосвітнього психологічного інформування, і природної здатності проявляти співчуття, людяність.

Фізичні та емоційні стани людини взаємопов'язані і тому здатні взаємовпливати один на одного. Під час напружених емоційних станів у дитини змінюється міміка, темп мовлення, з'являється метушливість, змінюється дихання, пульс, колір обличчя, можуть з'явитися сльози тощо.

Учителям рекомендується під час уроку впроваджувати психологічні хвилини, які допоможуть здобувачу освіти впоратися зі стресом та його наслідками, емоційно налаштуватися на урок, на плідну роботу, завдяки чому створюватиметься сприятлива атмосфера, яка дасть змогу дітям розслабитися, зняти емоційне напруження, відновити почуття безпеки та психоемоційного комфорту, що є природним механізмом стабілізації.

Регулярне впровадження психологічних хвилин у зручний час та слушній нагоді допоможе здобувачу освіти стати більш спокійним, врівноваженим, а також дасть змогу краще зрозуміти свої почуття. Учитель має сам визначити, коли і у який час провести психологічну хвилину.

Для визначення основних психологічних потреб та запитів вимушених переселенців необхідно розглядати їх у трьох ракурсах:

1. Надання екстреної психологічної допомоги постраждалим вимушеним переселенцям з приводу обставин:

- що призвели до вимушеного переселення (військові дії тощо);
- реальної, потенційної чи уявної небезпеки;
- втрати житла, роботи та звичних умов звичної життєдіяльності;
- втрати чи загибелі близьких;
- втрати зв'язків з близькими та рідними, як у місцях попереднього проживання, так і у процесі вимушеного переселення;
- труднощів у адаптації в нових умовах та життєвих обставинах вимушеного переселення;

- труднощів дістатися безпечного місцеперебування;
- труднощів захисту безпорадних близьких та рідних (у т.ч. дітей, літніх людей, вагітних тощо).

2. Надання психологічної допомоги з мінімізації суб'єктивних переживань психотравмуючих факторів:

- раптовості травматичних подій;
- відсутності досвіду подолання подібних ситуацій;
- виснажливої довготривалості впливу травматичних подій;
- відчуття неспроможності контролювати власне життя та безсилля через зовнішні обставини;
- відчуття неспроможності контролювати власне життя через внутрішні обставини (втрата самоконтролю та самовладання);
- відчуття горя;
- відчуття незворотності негативних змін;
- експозиції смерті;
- експозиція руйнувань та катастроф;
- негативної оцінки власних дій чи бездіяльності;
- відчуття провини;
- відчуття самотності, занедбаності та покинутості;
- амбівалентність почуттів щодо факту вимушеного переселення (прагнення утекти від небезпеки та бажання повернутися).

3. Надання психологічної допомоги з мінімізації деструктивних психічних станів, зокрема:

- емоційних (смуток, меланхолія, тривога, страх, паніка, агресія);
- активаційних (збудження, розсіяність, нудьга, апатія);
- тонічних (неспання, монотонія, пересичення, астенія, перевтома, сонливість);
- тензійних (напруга, фрустрація, криза, стрес, ПТСР, внутрішньоособистісний конфлікт, зниження самовладання);
- примежових (депресивні стани, афекти, змінені стани тощо).

Тема 9.

Психологічна служба у закладах вищої освіти.

План

1. Мета та завдання психологічної служби закладу вищої освіти.
2. Основні функції психологічної служби ЗВО.
3. Напрями діяльності психологічної служби у закладі вищої освіти.
4. Права та обов'язки психологічної служби ЗВО.
5. Структура психологічної служби ЗВО.
6. Завчена безпорадність як чинник розвитку пасивності студентів у процесі професійної підготовки

Література

1. Діяльність психологічної служби у вищій школі : посіб. / Кепканова О. І., Нечипорук Н. М., Демида К. К. : Марич В.М., 2010. 59 с.
2. Дудник О.А. Факторна структура емоційно-оцінних характеристик Я-концепції студентів із високим рівнем особистісної безпорадності. Психологічні перспективи. Луцьк, 2019. Вип. 33. С 103–114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppst_2019_33_10
3. Дуткевич Т.В., Савицька О.В. Практична психологія: Вступ до спеціальності: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2019. 256 с.
4. Панок В.Г. Психологічна служба вищого навчального закладу / В.Г. Панок, В.Д. Острова. К.: «Освіта України», 2010. 229с.
5. Психологічна служба : підруч. / наук ред В.Г.Панок , А.Г.Обухівська, В.Д.Острова та ін. К.: Ніка-Центр, 2016. 362 с.

Додаткова

1. Бажутина С. Б., Воронина Г. Г., Буллах И.П. Практическая психология в вузе и школе. Луганск: Янтарь, 2000. 113 с.

1. Мета та завдання психологічної служби закладу вищої освіти.

Психологічна служба вищих навчальних закладів І–ІІ рівнів акредитації (технікуми, училища, інститути, коледжі та ін.) регулюється Положенням про психологічну службу системи освіти

(див. Додатки). Її працівники у своїй діяльності керуються нормативами і стандартами, що передбачені для працівників психологічної служби загальноосвітніх навчальних закладів.

Що ж стосується ВНЗ III–IV рівня акредитації, то діяльність психологічної служби у цих закладах має свою специфіку. Психологічна служба вищого навчального закладу III–IV рівня акредитації – це система відповідних посад та (або) структурних підрозділів вищого навчального закладу, яка у своїй діяльності забезпечує соціальний супровід та психологічну допомогу у здійсненні навчально-виховного процесу серед студентської молоді. Вона є органічною складовою психологічної служби системи освіти України.

Діяльність Служби забезпечується практичними психологами і соціальними педагогами (соціальними працівниками), які мають відповідну вищу освіту (спеціаліст, магістр) і, відповідно до чинного законодавства, користуються усіма правами і гарантіями, передбаченими для них. Служба тісно співпрацює з територіальними органами управління освітою, органами охорони здоров'я, правоохоронними органами, соціальними службами для молоді, органами студентського самоврядування, громадськими організаціями та адміністрацією ВНЗ.

Посади практичних психологів і соціальних педагогів, інших працівників Служби уводяться у штати ВНЗ в межах коштів, передбачених кошторисом витрат відповідного вищого навчального закладу. Служба діє на основі положення про свою діяльність, яке розробляється кожним ВНЗ у відповідності до Положення про психологічну службу (див. Додатки) та інших нормативних документів і затверджується вченою радою та наказом ректора.

Основною метою діяльності психологічної служби ВНЗ є підвищення ефективності навчально-виховного процесу, розвиток і формування зрілої професійно орієнтованої особистості студента за умови збереження психологічного здоров'я всіх учасників навчально-виховного процесу засобами прикладної психології, соціології і соціальної педагогіки.

Основними завданнями діяльності психологічної служби є:

– забезпечення індивідуального підходу до кожного учасника навчально-виховного процесу;

- підвищення психологічної культури всіх учасників навчально-виховного процесу, гуманізація стосунків у студентських і викладацьких колективах;

- сприяння повноцінному особистісному розвитку студентів та створення належних психологічних умов для формування у них мотивації до навчання, самореалізації творчих здібностей, самовиховання і саморозвитку;

- поглиблення професійної мотивації, сприяння у професійному і особистісному самовизначенні студентської молоді, формування навичок побудови професійної кар'єри і життєвого шляху в цілому;

- психологічне забезпечення профілактики девіантної та аддиктивної поведінки серед студентів, конфліктів та особистісних проблем.

Психолог у ВНЗ має широкі і не менш складні, ніж в інших навчальних закладах, поле діяльності, оскільки психологічні проблеми, з якими стикаються викладачі та студенти, досить різноманітні. Це й адаптація до навчання у нових умовах, і налагодження міжособистісних стосунків, і формування психологічної готовності до майбутньої професії, і безліч особистісних проблем тощо.

Додаткові складнощі (як зазначають Н.В.Чепелєва і Н.І.Пов'якель) викликає й той факт, що багато викладачів ВНЗ не мають спеціальної педагогічної освіти (передусім це стосується технічних, економічних та деяких інших закладів), їхня психологічна компетенція почасти буває вкрай низькою. А це, у свою чергу, призводить до непорозумінь у спілкуванні зі студентами та колегами, а також до психологічних проблем професійній діяльності. З іншого боку, низька психологічна культура студентів спричиняє появу внутрішніх та міжособистісних конфліктів, веде до особистісних дисгармоній, фрустрацій, тривоги, негараздів у навчанні та оволодінні професією.

Основні завдання психологічної служби вищого навчального закладу тісно пов'язані з завданнями підготовки висококваліфікованого фахівця, що не лише володіє необхідним обсягом теоретичних знань, практичних умінь та навичок, а й має

необхідні професійно значущі особистісні якості, котрі дають йому змогу успішно адаптуватися до майбутньої діяльності, прагнути фахового й особистісного самовдосконалення, тобто бути професіоналом, що не зупиняється у своєму розвитку

Таким чином, психологічна служба ВНЗ покликана підвищувати психологічну культуру викладачів та студентів, забезпечувати належний рівень їхньої психологічної компетенції, сприяти психологічній підтримці навчально-виховного процесу та допомагати у розв'язанні різноманітних особистих і професійних проблем, які мають психологічне підґрунтя (Н.І.Пов'якель, Н.В.Чепелєва, Т.С.Яценко).

2. Основні функції психологічної служби ЗВО

Основними функціями психологічної служби вищого навчального закладу III–IV рівня акредитації є:

- діагностика – соціальне і психологічне вивчення студентів, викладачів і співробітників, груп і колективів, моніторинг соціальних процесів у ВНЗ та психічного розвитку окремих студентів, визначення причин, що ускладнюють особистісний розвиток, навчання та взаємини в колективі;

- корекція – здійснення психолого-педагогічних заходів з метою усунення відхилень у психічному та особистісному розвитку і поведінці, схильності до узаалежнень та правопорушень, подолання різних форм девіантної поведінки;

- реабілітація – надання психолого-педагогічної і соціальної допомоги студентам, які перебувають у кризовій життєвій ситуації, з метою адаптації їх до умов навчання у ВНЗ та соціального середовища;

- профілактика – своєчасне попередження відхилень у психічному та особистісному розвитку, міжособистісних стосунках, запобігання конфліктним ситуаціям у навчально-виховному процесі, попередження наркоманії, алкоголізму, суїцидів, расової і соціальної нетерпимості, аморального способу життя та ін.;

- прогностика – побудова на основі діагностики моделей поведінки груп та окремих особистостей, проектування на цій основі змісту і напрямів індивідуального розвитку студента, його життєвих планів, формування професійного самовизначення та

позитивної життєвої перспективи, визначення тенденцій розвитку груп і колективів, соціально-психологічної ситуації у навчальному в цілому;

- психологічна просвіта – підвищення психологічної культури всіх учасників навчально-виховного процесу – студентів, викладачів, співробітників.

Психологічна служба ВНЗ має здійснювати:

- *психологічне забезпечення навчально-виховного процесу* (відбір абітурієнтів на ту чи іншу професію, полегшення процесу адаптації студентів до умов навчання, психологічну допомогу викладачам в їхньому професійному самовдосконаленні, допомогу студентам і викладачам у навчальних ситуаціях, що викликають значну емоційну напругу);

- *психологічну просвіту викладачів і студентів* (покликана підвищувати їхню психологічну компетентність, яка своєю чергою є важливою складовою психологічної культури особистості: створення психологічного лекторію для викладачів та студентів, підготовка необхідних методичних рекомендацій, популяризація літератури, бесіди на психологічні теми, організація тематичних «круглих столів», організація гуртків та наукових студентських груп);

- *надавати психологічну допомогу викладачам і студентам* (через індивідуальні консультації, бесіди, групові тренінги, інші форми психотерапевтичної роботи).

3. Напрями діяльності психологічної служби у закладі вищої освіти.

Діяльність психологічної служби включає такі головні напрями:

- консультативно-методична допомога всім учасникам навчально-виховного процесу з питань навчання студентів, виховання культурної, соціально зрілої особистості;

- надання професійної допомоги керівництву ВНЗ та органам державного управління освітою у плануванні та оцінці ефективності освітньої діяльності;

- здійснення психологічної експертизи психолого-педагогічних інновацій;

- участь у профорієнтаційних заходах для учнів і студентів з метою надання їм допомоги у свідомому виборі професії та побудові життєвої стратегії;
- психологічне забезпечення навчально-виховного процесу у ВНЗ, – пошук і виявлення обдарованих студентів, визначення причин неуспішності та незадовільної поведінки, психологічний супровід студентів, що потребують особливої уваги викладачів і вихователів, робота з адаптації студентів до навчання у ВНЗ;
- здійснення діагностичної, корекційної і профілактичної роботи як з окремими особами – студентами, викладачами, співробітниками, так і з групами та колективами;
- формування готовності у випускників ВНЗ до самостійної професійної діяльності;
- захист психічного і фізичного здоров'я студентів і викладачів, орієнтація на здоровий спосіб життя, попередження наркоманії, алкоголізму, СНІДу, злочинності, расової нетерпимості;
- соціально-педагогічний і психологічний супровід студентів, що знаходяться у складних життєвих обставинах, постраждали від військових дій, мають особливі освітні потреби;
- взаємодія та координація спільної діяльності з громадськими організаціями, органами студентського самоврядування, правоохоронними органами, органами охорони здоров'я, соціальними службами для молоді, органами місцевого самоврядування та ін.

4. Права та обов'язки психологічної служби ЗВО.

Психологічна служба ЗВО (центр, психолог) адміністративно підпорядковується ректору або його заступнику. Методично – координує свою діяльність з обласним центром психологічної служби системи освіти.

*Психологічна служба вищого навчального закладу **має право:***

- разом із керівництвом ВНЗ визначати пріоритети своєї діяльності;
- звертатись із запитами і пропозиціями до керівництва територіальних органів управління освітою, інших державних і громадських організацій;

- надавати рекомендації соціального і психологічного характеру керівникам ВНЗ, структурних підрозділів, організаціям та тим, хто звернувся за допомогою;

- створювати бази і банки даних за основними напрямками своєї діяльності;

- здійснювати інформаційно-просвітницьку роботу серед студентів, викладачів, співробітників ВНЗ, учнів шкіл і закладів профтехосвіти, громадськості;

- використовувати матеріально-технічну базу навчального закладу для здійснення статутної діяльності;

- виконувати методичну роботу для студентів і викладачів;

- мати власні субрахунки на загальних рахунках навчального закладу;

- здійснювати власну госпрозрахункову діяльність, виконувати роботи на замовлення сторонніх організацій і установ, надавати платні освітні послуги;

- здійснювати експертизу психологічних і соціологічних методик, методів, технологій та педагогічних інновацій;

- розробляти та впроваджувати власні програми з психологічної просвіти, наукової та консультативно-тренінгової діяльності;

- організовувати семінари, тренінги, конференції та інші масові заходи наукового і науково-методичного характеру.

Психологічна служба вищого навчального закладу
зобов'язана:

- керуватися у своїй діяльності законодавством України, Етичним кодексом психолога, Положенням про психологічну службу системи освіти України;

- проводити дослідження, моніторинги, тренінги, навчальні семінари, консультації для студентів, викладачів та співробітників ВНЗ;

- сприяти розвитку особистості студентів та вдосконаленню психологічної культури і професійної компетентності викладачів;

- брати участь у профілактиці таких негативних явищ у студентському середовищі, як: неуспішність у навчальній

діяльності, насильство, наркоманія, алкоголізм, протиправна поведінка, бездуховність, расизм, конфлікти та ін.;

- здійснювати соціальну і психолого-педагогічну експертизу педагогічних інновацій;

- здійснювати щорічне планування своєї роботи та надавати звітність про свою діяльність в установленому порядку;

- за запитом брати участь в інших заходах та здійснювати оцінку їх ефективності.

Штатна чисельність працівників служби залежить від напрямків, змісту та обсягів її роботи.

Планування діяльності психологічної служби здійснюється щорічно на основі пропозицій ректорату і студентської ради з урахуванням пріоритетів діяльності Міністерства освіти і науки України. Керівник Служби щорічно подає ректору (вченій раді) ВНЗ проект плану роботи на наступний період та звіт за проведену роботу.

Служба щорічно подає керівництву ВНЗ звіт за всіма видами діяльності за затвердженими формами у встановлені терміни, несе відповідальність за їхню достовірність.

5. Структура психологічної служби ЗВО.

Структура психологічної служби ВНЗ III–IV рівня акредитації залежить від:

- а) профілю вищого навчального закладу (гуманітарний, технічний, класичний);

- б) кількості студентів денної форми навчання, наявності філій, факультетів, інститутів, гуртожитків;

- в) наявності та якісного складу профільних кафедр;

- г) фінансових можливостей навчального закладу;

- д) наявності кваліфікованих спеціалістів у галузі практичної психології, соціальної педагогіки (соціальної роботи).

Відповідно до потреб і умов психологічна служба може мати наступну структуру (організаційні моделі):

1. Посади фахівців психологічної служби вводяться до підрозділів (інститутів, факультетів, філій, гуртожитків), при цьому один з них призначається керівником. Працівники психологічної служби адміністративно підпорядковані керівникам

відповідних підрозділів, методично – керівнику психологічної служби вищого навчального закладу.

2. В структурі основних підрозділів ВНЗ (інститутів, факультетів, філій) створюються групи, сектори, навчальні лабораторії, відділи або інші підрозділи. Керівник одного з них призначається керівником психологічної служби ВНЗ в цілому.

3. В структурі ВНЗ створюється окремий підрозділ – центр психологічної служби вищого навчального закладу. Його штат і структура визначаються керівництвом навчального закладу.

До складу спеціалістів центру відносяться директор (завідувач), його заступник (за потреби), керівники структурних підрозділів, методисти, практичні психологи, соціальні педагоги (працівники). Допоміжний персонал центру складають: лаборанти, секретарі та ін.

Структурно центр може складатися з відділів, лабораторій, секторів і творчих груп. До його складу можуть входити: кабінет професійної діагностики і профорієнтації, консультативні кабінети, тренінговий кабінет, кабінет психофізичної діагностики і регуляції станів, методичний кабінет та ін.

Усі працівники психологічної служби, що закріплені (працюють) у підрозділах і філіях ВНЗ є співробітниками центру і підпорядковані його керівнику (директору). Директор (завідувач) центру є керівником психологічної служби вищого навчального закладу.

Керівник психологічної служби відповідає за зміст, якість та результати її діяльності перед керівництвом навчального закладу. Не менше одного разу на рік звітує перед керівництвом ВНЗ, подає встановлену звітність та іншу інформацію до УНМЦ практичної психології і соціальної роботи.

При психологічній службі (або на її базі) можуть створюватись: групи швидкого реагування, які надають невідкладну психологічну допомогу, консультативні і тренінг-групи, студентські гуртки, творчі групи, групи волонтерів, «телефон довіри» та ін.

Психологічні служби вищих навчальних закладів тільки починають свою діяльність, але потреба у психологічній допомозі серед студентства надзвичайно висока. УНМЦ практичної психології і соціальної роботи з 2009-2010 навчального року

здійснюється щорічний моніторинг розвитку психологічної служби у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації. Аналіз отриманих даних дозволяє визначити певні стійкі тенденції у діяльності та розвитку психологічної служби у вищій освіті.

Вищі навчальні заклади, в яких фактично існує і діє психологічна служба, є різними за відомчим підпорядкуванням (Міністерство освіти і науки України, Міністерство аграрної політики та продовольства України, Міністерство охорони здоров'я України, Національний банк України тощо), типом навчального закладу (академія, університет, інститут) та статусом (державні, національні, технічні, гуманітарні). Фахівці психологічної служби здійснюють психологічний супровід і соціально-педагогічний патронаж переважно студентів денної форми навчання.

Необхідно зазначити, що єдиної, чітко визначеної структурно-функціональної організації психологічної служби у ВНЗ досі не існує, психологічні служби ВНЗ мають такі організаційні форми: окрема посада практичного психолога, Психологічна служба, Центр, Лабораторія, Навчально-методичний кабінет і діють у відповідності з Статутами, Положеннями та Наказами, затвердженими на рівні навчального закладу.

6. Завчена безпорадність як чинник розвитку пасивності студентів у процесі професійної підготовки

Етап професійної підготовки фахівця починається з моменту вступу до ЗВО і відбувається впродовж 4–6 років. Цей етап є складним за своєю психологічною структурою та багатофакторним процесом активної взаємодії студента й навчально-професійного середовища, метою якого є досягнення ними таких взаємовідношень, які забезпечували б професійний та особистісний розвиток майбутнього спеціаліста. В основі процесу формування професійних знань, умінь та навичок лежить активна пізнавальна діяльність студентів.

Для розвитку внутрішнього потенціалу студентів необхідні умови, що включають не тільки інтелектуальну, але й особистісну складову. Особливо це стосується професійно значимих особистісних якостей – мотиваційної основи студентів в процесі навчання. У процесі оптимізації мотивації досягнення студентів

важливу роль відіграє рівень розвитку пізнавальної активності, яку розуміють як інтегральну властивість особистості, тобто сукупність особистісних та професійних якостей студентів, що формується в процесі навчання та необхідна для успішного навчання.

Становлення професіонала можливе лише в результаті єдності особистісного та професійного розвитку в умовах навчання у ЗВО на основі принципу саморозвитку, що детермінують здатність особистості перетворювати власну життєдіяльність в предмет практичної трансформації.

Особливості організації навчально-виховного процесу в сучасних умовах, впровадження кредитно-модульної системи навчання, вимагають від студента активності, ініціативності та самостійності. Але у сучасних студентів спостерігається небажання навчатися, невмінням самостійно отримувати знання, інтелектуальна пасивність, мінімізація пізнавальної активності, відсутність стимулу до навчання. Студенти часто взагалі не розуміють для чого вони навчаються, і як результат – безвідповідальне відношення до навчання, формується позиція непричетності до майбутньої професії.

Виникають ситуації, в яких студенти, навіть із початковим високим рівнем інтелектуального потенціалу, не стають успішними у навчанні і соціальній активності через пасивність, байдужість, поєднану зі страхом перед невдачами, невпевненість в позитивному результаті діяльності.

Пасивне ставлення студентів до навчання часто пояснюють слабкою шкільною підготовкою; слабкими навиками самостійної роботи, самоорганізації та самоконтролю; відсутністю мотивації навчання; страхом помилитися та бути висміяним.

При формуванні навчально-професійної пасивності взаємодіють три групи факторів: соціальні норми, особливості особистості, особливості конкретної ситуації.

Поняття пізнавальної пасивності оцінюється як стан зниженою пізнавальної активності, в якому людина обробляє сигнали з навколишнього середовища досить автоматично, не беручи до уваги нові (або просто інші) аспекти цих сигналів.

Під пізнавальною пасивністю особистості студента як майбутнього фахівця розуміється міра його участі в освітньому

процесі, що характеризується слабкою інтенсивністю, недостатньою тривалістю і частотою його пізнавальної діяльності.

Пасивність як система особистісно-діяльнісного існування студента, характеризується такими показниками:

- відсутність особистісно-професійної мотивації прийняття визначених обов'язків, а також усвідомлення пропонованих вимог;

- небажання самостійного прийняття відповідального рішення і організації його виконання;

- відсутність позитивного емоційного ставлення до процесу і результату в навчально-професійної діяльності.

Активність, як умова пізнання, не є вродженою рисою особистості – вона формується в процесі діяльності. Що стосується активності учіння, то вона формується в процесі пізнавальної діяльності та характеризується прагненням до пізнання, інтелектуальним навантаженням і подоланням морально-вольових якостей студентів.

У разі будь-якого найменшого утруднення такі студенти відмовляються від подальшого прояву активності, відчують стрес, фрустрацію і навіть впадають в депресію, очевидна негативна динаміка задоволеності своїм вибором професії в процесі навчання, що в кінцевому підсумку призводить до формування у студента завченої безпорадності. Втрата самоконтролю відволікає людину від пізнавальної діяльності, пов'язаної з пошуком альтернативних дії та цілеспрямованим рішенням завдання, і фокусує її увагу на поточному емоційному стані і своїх негативних якостях. Завчена безпорадність, на думку М.А.Батуріна, – це звичка жити без опору, не беручи відповідальності на себе.

Завчена безпорадність (learned helplessness, термін М.Селігмана) – це пасивність і безвольність людини в будь-якій проблемній ситуації. Стан, який виникає в одній ситуації, переноситься людиною на інші. В результаті людина перестає робити спроби впоратися навіть з тими завданнями, які легко піддаються вирішенню.

Завчена безпорадність характеризується тим, що настає гальмування моторної активності, послаблюється біологічна мотивація, втрачається здатність до навчання, з'являються

соматичні розлади. В діяльності студентів це призводить до зниження активності, невпевненості в собі, відходу від проблемних ситуацій, відсутності ініціативи в діяльності, уникненню відповідальності за свою поведінку, а так само до зниження навчальної успішності.

На думку Гордєєвої Т.О., завчена безпорадність характеризується проявом дефіциту в трьох сферах – мотиваційній, когнітивній та емоційній. Мотиваційний дефіцит проявляється в нездатності діяти, активно втручаючись у ситуацію, когнітивний – у нездатності в подальшому навчатися тому, що в аналогічних ситуаціях може виявитися цілком ефективним, і емоційний – в пригніченому або навіть депресивному стані, що виникає через безрезультативність власних дій.

Безпорадність часто приховується за різними станами, які ідентифікують як щось інше, наприклад, як відчуття втоми, злості, апатії. Для появи завченої безпорадності досить однієї з трьох ситуацій, що повторюються постійно: відсутність наслідків наших вчинків, одноманітність наслідків, сумнівний зв'язок дій і результатів. Поведінка людей в стані завченої безпорадності може бути діаметрально протилежною. Завчена безпорадність може проявлятися через:

- відмову від діяльності (капітуляція, апатія, пасивність, втрата інтересу);
- стан загальмованості (нерозуміння того, що відбувається);
- псевдоактивність (безглузда метушлива діяльність, яка не веде до результатів і не адекватна ситуації з подальшим гальмуванням);
- переключення на псевдоціль (актуалізація іншої діяльності, яка дає відчуття досягнення результату, наприклад, замість підготовки до занять – виникає потреба розважитися, поїсти або прибрати в кімнаті та ін.);
- розгляд стереотипних дій у спробі знайти одну, адекватну ситуації, при постійному напруженому контролі результатів;
- деструктивну поведінку (агресивна поведінка, спрямоване на себе і (або)оточуючих);

Всі перераховані ознаки можна спостерігати в поведінці студентів.

М.Селігман багаторазово підкреслював, що завчену безпорадність набагато легше попередити, аніж лікувати. На основі його теорії можна сформулювати основні принципи поведінки, які допоможуть не допустити формування комплексу завченої безпорадності у студентів, а отже і пасивності.

Психолого-педагогічними умовами, що забезпечують успішність протікання процесу подолання навчально-професійної пасивності, виступають суб'єктно-об'єктні відносини педагога і студента, варіативність педагогічних впливів, створення ситуації вибору і успіху для кожного студента, створення розвивального середовища через багаторівневу соціокультурну і психолого-педагогічну систему, визначення тих сфер діяльності, де студент зможе домогтися максимальної компетентності.

Адекватні і оперативні реакції педагогів на дії студентів формують самооцінку студентів, їх вміння бачити наслідки своїх дій і нести за них відповідальність. А це і є профілактика завченої безпорадності, віра в себе, активність та ініціативність.

Тема 10.

Діяльність психолога в спеціалізованих закладах освіти.

План

1. Специфіка психологічної служби позашкільного закладу.
2. Особливості діяльності психолога в закладах інтернатного типу.
3. Психолого-медико-педагогічні консультації.
4. Організація роботи практичного психолога з дітьми з особливими освітніми потребами.

Література

1. Демчук О.А. Психологічна служба в системі освіти. Умань: Софія, 2008. 144 с.
2. Іванова О. В. Психологія: вступ до спеціальності. К. : Центр учбової літератури, 2013. 183 с.
3. Психологічна служба : підруч. / наук ред В.Г.Панок , А.Г.Обухівська, В.Д.Острова та ін. К.: Ніка-Центр, 2016. 362 с.

4. Головка Н. О., Данелян А. Є., Довгалюк І. С., Комар Т. О., Кучеровський О. К. Соціально-психологічна робота з дітьми та молоддю з особливими потребами: метод. рек. / Державна соціальна служба для сім'ї, дітей та молоді. К.: Держсоцслужба, 2005. 108 с.

5. Діти з особливими потребами в школі: психолого-педагогічний супровід / авт.-упоряд. О. М. Романова, А. П. Засенко, О. П. Кириліна [та ін.]. К.: Шк. світ, 2011. 127 с.

6. Туріщева, А. В. Увага! Особливі діти: шкільному психологу, класному керівнику. Х.: Основа, 2010. 128 с.

1. Психологічна служба у позашкільних закладах

Основною метою психологічної служби позашкільного закладу є створення сприятливих соціально-психологічних умов для творчого розвитку особистості дітей та підлітків на різних вікових етапах – від дошкільного до юнацького – і проведення психолого-педагогічної роботи з розв'язання різноманітних психологічних проблем, що виникають у процесі творчої діяльності, соціальної поведінки, розвитку особистості підростаючого покоління.

Для досягнення цієї мети психологічна служба координує свої дії з керівництвом, педагогічним колективом позашкільного закладу, батьками гуртківців, громадськістю та всіма зацікавленими особами й установами. Психологічна служба керується в своїй діяльності інтересами дітей та підлітків. Вона спирається на директивні документи вищих інстанцій, накази по позашкільному закладу, Положення про психологічну службу позашкільного закладу, Положення про психологічну службу в системі освіти України.

Основними завданнями психологічної служби позашкільного закладу є:

- забезпечення створення сприятливих соціально-психологічних та індивідуально-психологічних умов для творчого розвитку особистості гуртківців;

- надання необхідної психологічно-педагогічної допомоги дітям і підліткам у розв'язанні гострих психологічних проблем особистості, зокрема у подоланні негативного впливу на розвиток їхньої особистості несприятливих соціальних, екологічних та інших факторів;

- підвищення рівня та якості навчально-виховної роботи в позашкільному закладі шляхом реалізації індивідуального, особистісного підходу до дітей і підлітків, правильної організації диференційованого навчання й виховання;

- сприяння виявленню і цілеспрямованому розвитку творчих здібностей дітей та підлітків в обраній ними сфері діяльності, надання їм допомоги у професійному самовизначенні, забезпечення психологічно-педагогічної підтримки обдарованих дітей;

- популяризація психологічних знань, прищеплення молоді вмінь та навичок самовдосконалення особистості, здорового способу життя.

Психологічна служба позашкільного закладу здійснює свою роботу у таких **напрямах**:

- безпосередня психологічна робота з дітьми, керівниками гуртків, студій, секцій, адміністрацією закладу, батьками й родичами гуртківців, усіма зацікавленими особами та установами шляхом спілкування, зустрічей, бесід, індивідуальних та групових консультацій, нарад, психологічно-педагогічних консиліумів, «круглих столів», конференцій, семінарів, лекцій, дискусій тощо;

- гурткова робота з дітьми та підлітками у спеціально організованих гуртках психологічного профілю – психології, самовиховання, філософії, логіки, педагогіки та ін.;

- клубна робота, яка передбачає популяризацію психологічних знань серед дітей і підлітків членами клубів психологічного профілю. Ця робота може проводитися також через засоби масової інформації регіону проживання гуртківців і, по можливості, самого позашкільного закладу;

- інструктивно-методична робота, яка полягає в розробці методичних матеріалів – навчальних планів, програм, рекомендацій, пам'яток з організації психологічно-педагогічної допомоги дітям, керівникам гуртків, батькам з урахуванням конкретних соціальних, економічних, екологічних умов;

- науково-дослідна робота серед гуртківців, педагогів, батьків, яка передбачає вивчення окремих проблем та питань, що можуть виникати при використанні рекомендацій чи методів психологічної служби. Цей напрям роботи пов'язаний з науковим

аналізом негативних проявів у поведінці й творчій діяльності учнів. Він базується на використанні відповідних методів дослідження – спостереження, експерименту, опитування, тестування тощо.

Психологічна служба позашкільного закладу застосовує у своїй роботі спеціальні методи, з-поміж яких слід зазначити такі:

- систематичне вивчення соціальних та індивідуальних особливостей психічного розвитку особистості дитини на різних вікових етапах, виявлення, попередження та подолання різних психічних відхилень унаслідок дії несприятливих факторів навколишнього середовища;

- комплексна психодіагностика властивостей, якостей, творчих здібностей дитини, визначення її соціальності та індивідуальності, виявлення сильних та слабких сторін її особистості та побудова на цій основі індивідуальних програм розвитку творчої особистості здібних і обдарованих дітей;

- психологічне консультування дітей, батьків, керівників гуртків і позашкільних закладів з метою ефективного проведення психологічної роботи з дітьми, надання їм методичної допомоги у самопізнанні, самоорганізації, творчому самовираженні та самовдосконаленні, подоланні негативних наслідків для їхньої особистості несприятливих умов довкілля;

- психологічно-педагогічна корекція відхилень у розвитку, навчальній діяльності й поведінці дітей з урахуванням впливу соціальних, індивідуальних та екологічних факторів;

Для виконання своїх завдань психологічна служба позашкільного закладу повинна мати відповідне кадрове забезпечення. Таку службу очолює психолог, який має необхідну професійну підготовку, або педагог, котрий пройшов перепідготовку на спеціальних курсах підвищення кваліфікації та підготовки шкільних психологів. Завідуючий несе відповідальність за якість та своєчасність психолого-педагогічної роботи з указаних напрямів діяльності служби. До штату психологічної служби входять психолог-консультант, лаборант, а також керівники гуртків, які бажають брати участь в її роботі та мають відповідну підготовку.

Працівник психологічної служби позашкільного закладу **має право:**

- отримувати інформацію, яка міститься в документах позашкільного закладу, шкіл, вищих інстанцій системи народної освіти та інших установ і має стосунок до здоров'я дитини та її розвитку;

- формулювати конкретні плани й завдання роботи з дітьми та дорослими, вибирати пріоритетні напрями, форми і методи роботи, які випливають з його професійних можливостей і цілей психологічної служби;

- вимагати від педагогів і керівників інформацію та документацію про результати використання в навчально-виховному процесі поданих їм психологічних рекомендацій;

- не виконувати види діяльності, які суперечать цілям психологічної служби;

- вимагати від керівництва створення умов для виконання професійних обов'язків;

- брати участь у роботі різних органів, комісій, консиліумів, які розглядають питання навчання та виховання дітей;

- брати участь у діяльності Товариства психологів України, інших професійних об'єднань, асоціацій спілок;

- звертатися до відповідних органів народної освіти, державних та громадських установ з питань захисту своїх професійних інтересів, підвищення фахової кваліфікації, поліпшення роботи психологічної служби.

У своїй діяльності працівник психологічної служби позашкільного закладу **зобов'язаний:**

- керуватися передусім інтересами дитини, необхідністю її повноцінного психічного розвитку як особистості та її психолого-педагогічного захисту від впливу різноманітних негативних факторів;

- спиратися на чинні закони, директивні документи та нормативні акти, які стосуються його професійної діяльності; документально фіксувати основні види психологічних робіт, які проводяться ним у позашкільному закладі;

- надавати необхідну допомогу педагогічному колективу, керівництву, батькам, усім зацікавленим особам з метою

забезпечення повноцінного розвитку особистості дитини та її психологічного захисту від негативних впливів;

- контролювати застосування психологічних рекомендацій, які пропонуються ним педагогам, керівництву, батькам гуртківців;

- відвідувати заняття гуртків, виховні заходи позашкільного закладу, попереджаючи про це адміністрацію;

- пропагувати психологічні знання, вміння, навички як елементи психологічної культури керівників гуртків, педагогів та учнів, як основу здорового способу життя;

- додержуватися професійної етики, проявляти тактовність, доброзичливість та довіру до педагогів, батьків, дітей, зберігати професійну таємницю, зокрема психодіагностичні дані про особистість дітей, аби не завдати їм шкоди.

Матеріальна база психологічної служби позашкільного закладу передбачає наявність окремих приміщень для проведення занять гуртка, засідань клубу, індивідуальних психологічних консультацій, а також кімнати психологічного розвантаження учнів та керівників гуртків.

Технічне оснащення психологічної служби включає персональний комп'ютер, програми комп'ютерного тестування й навчання гуртківців, оргтехніку і матеріали, необхідні для ефективного проведення психологічної роботи.

Фінансування діяльності психологічної служби здійснюється згідно з відповідними статтями фінансово-господарського кошторису витрат позашкільного закладу.

Діяльність психологічної служби може бути припинена за рішенням адміністрації позашкільного закладу або вищих органів народної освіти.

2. Специфіка роботи психолога в закладах інтернатного типу

Діти, що виховуються в закладах інтернатного типу, страждають від психічної і емоційною депривації, відчувають сенсорний голод, вони відірвані від реального життя, об'єднані за принципом соціально-психологічного неблагополуччя, знаходяться в соціальній ізоляції. Практично всі вихованці дитячих будинків і

шкіл-інтернатів перенесли психічну травму, яка сама по собі може мати тяжкі первинні і вторинні наслідки для розвитку особистості. Як правило, вони знаходяться в стані глибокої соціально-педагогічної занедбаності, мають комплекс покинутої, непотрібної, неповноцінної дитини. Умови суспільного виховання, імітація сімейного життя, відсутність природних зразків статево-рольової поведінки, слабкість емоційно-особових зв'язків породжують у них соціальний інфантилізм, комунікативні проблеми.

У цій ситуації дитячі будинки і школи-інтернати покликані не тільки виконувати освітньо-виховні функції, але і сприяти нормальній соціалізації особистості, її повноцінному розвитку, компенсувати і виправляти недоліки розвитку, забезпечувати правову і психологічну захищеність вихованців і випускників. У цій діяльності певну роль грає педагог-психолог закладу інтернатного типу, який повинен глибоко розбиратися в психологічних особливостях дітей і підлітків.

Функції психолога:

- 1) формування гуманного відношення до вихованців, охорона і захист їх прав, інтересів та психологічного здоров'я дітей в педагогічному процесі;
- 2) створення для дитини обстановки психологічного комфорту і безпеки в побуті і позаурочній діяльності;
- 3) вивчення індивідуально-типологічних і віково-психологічних особливостей особистості вихованців, їх соціальної ситуації розвитку, умов життєдіяльності;
- 4) виявлення інтересів і потреб, проблем і труднощів дітей і підлітків, відхилень в їх соціальній поведінці, соціально-психологічної адаптації;
- 5) психолого-педагогічна підтримка вихованців в процесі соціалізації;
- 6) соціально-педагогічна і психологічна реабілітація дезадаптованих і соціально і педагогічно запущених вихованців;
- 7) посередництво між вихованцем, закладом та членами його родини;
- 8) взаємодія з педагогами, соціальним педагогом, опікунами, батьками або особами, які їх замінюють, в наданні психолого-педагогічної допомоги вихованцям.

Типові проблеми і статус вихованців дитячих будинків та інтернатів

Дошкільники	Молодші школярі	Підлітки	Всі вікові групи	Статус дітей
Емоційна глухота Затримка ділового спілкування з дорослими Неадекватне відношення до оцінки дорослого Понижена емоційна активність Пасивність у всіх видах діяльності Відсутність здібності до співпереживання Імпульсивність всіх видів поведінки Неусвідомленість поведінки Відхилення в розвитку образу «Я»	Дисгармонійність інтелектуальної сфери Недорозвиненість наочно-образних форм мислення Несформованість внутрішнього (ідеального) плану мислення Ситуативність мислення і поведінки	Несформованість внутрішньої позиції Слабка орієнтація на майбутнє Конфліктність системи вимог до мужності і жіночності Орієнтування у відношенні до себе на оцінку тих, що оточують Розмитість і неясність образу «Я» Слабкість інтимно-особових контактів з дорослими Мала вибірковість у відношенні з однолітками	Слабка орієнтація на майбутнє Занижена самооцінка Несформованість вибірковості в відносинах до дорослих, однолітків і навколишнього світу Імпульсивність Неусвідомленість і Несамостійність поведінки	Діти-сироти Діти, що залишилися без піклування обох батьків Діти, що знаходяться під опікою Діти самотніх матерів Покинуті діти Відмовні діти Підкидьки Діти з бідних сімей Діти, батьки яких знаходяться на тривалому лікуванні

3. Психолого-медико-педагогічні консультації (ПМПК)

До складу психологічної служби системи освіти України входять психолого-медико-педагогічні консультації (скорочено – консультації, ПМПК) як постійно діючі методичні установи.

Головною місією названих установ є вирішення життєво важливих проблем дітей, які мають порушення у психофізичному розвитку або мають соціально-педагогічну занедбаність чи

ознаки ризику виникнення труднощів пізнавальної діяльності та поведінки. Відповідно до чинного законодавства та сучасної термінології, це діти з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю.

Діяльність психолого-медико-педагогічних консультацій регулюється нормативно-правовими актами, що діють у сфері освіти, та власним Положенням. Нині чинним є Положення у редакції «Про внесення змін до Положення про центральну та республіканську (Автономна Республіка Крим), обласні, Київську та Севастопольську міські, районні (міські) психолого-медико-педагогічні консультації», яке затверджено Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Національної академії педагогічних наук України від 23.06.2011 № 623/61, зареєстровано у Міністерстві юстиції 06.12.2011 за № 1407/20145)

У своєму розвитку психолого-медико-педагогічні консультації пройшли складний шлях. До 1993 року вони функціонували на громадських засадах як медико-педагогічні комісії (МПК), виконували лише одну функцію – діагностичну. Діагностичні засідання відбувались періодично, мали сезонний характер, на одному засіданні обстежувалася велика кількість дітей.

Названі умови діяльності стали причиною багатьох випадків неякісної діагностики і неправильної оцінки психолого-педагогічних труднощів дитини та прогнозу потенційних можливостей її суспільної і педагогічної реабілітації. Зрештою вони зумовили негативне ставлення у суспільстві до медико-педагогічних комісій. Таке негативне ставлення підтримувалось негнучкістю спеціальної освіти, забезпеченням її переважно в школах-інтернатах, інституціоналізацією спеціальних навчальних закладів. Це породжувало невдоволення батьків, які хотіли виховувати дитину в родині, брати участь в її розвитку і навчанні.

Для усунення вказаних негативних явищ наказом Міністерства освіти України від 13.05.93 № 134, обласні та республіканська медико-педагогічні комісії реорганізовані в зональні та центральну психолого-медико-педагогічні консультації. Передбачалось, що з цього часу ПМПК будуть працювати як самостійні державні установи системи освіти.

Проте, через складні суспільно-політичні і економічні обставини, відсутність необхідних нормативно-правових актів істотних змін у діяльності ПМПК у період з 1993 по 2002 рік не відбулося: реорганізація була формальною, консультації обласного рівня за змістом функціонування залишались комісіями, бо фактично продовжували здійснювали лише одну функцію – діагностичну. Більшість обласних ПМПК впродовж десяти років (1993-2003) працювали у вкрай малочисельному складі (від 2 до 5 працівників) переважно на громадських засадах, обслуговуючи при цьому сотні тисяч дитячого населення.

Починаючи з 2003 року зміст діяльності психолого-медико-педагогічних консультацій кардинально змінився у зв'язку з розробкою і введенням в дію нового «Положення про центральну та республіканську (Автономна Республіка Крим), обласні, Київську та Севастопольську міські, районні (міські) психолого-медико-педагогічні консультації» (2004 р.), інших нормативних документів. Вони забезпечили нормативно-правові засади переходу психолого-медико-педагогічних консультацій до діяльності в новому статусі – як самостійних постійнодіючих установ системи освіти, з повним робочим днем, визначеним складом консультантів та, головне – новим змістом професійної діяльності.

Значну роль у процесі реформування психолого-медико-педагогічних консультацій відіграла зміна статусу Центральної ПМПК, яка у 2002 році увійшла до складу Українського НМЦ практичної психології і соціальної роботи і отримала повноваження координувати діяльність і здійснювати методичне забезпечення регіональних консультацій.

Працівниками психолого-медико-педагогічних консультацій є фахівці, що компетентні у різних галузях знань про дітей з порушенням розвитком. Згідно до Положення вони називаються консультантами.

До кадрового складу консультантів входять, насамперед, дефектологи (за сучасною термінологією – корекційні педагоги) вузьких спеціальностей, що відповідають видам порушень психофізичного розвитку у дітей, а саме: учитель-дефектолог (логопед); учитель-дефектолог (олігофренопедагог, психопедагог); учитель-дефектолог (сурдопедагог); учитель-дефектолог

(тифлопедагог); практичний психолог – фахівець з питань інтелектуального розвитку дитини; практичний психолог – фахівець з питань девіантної поведінки; лікар-психіатр (дитячий); лікар-невролог (дитячий). Очолює консультацію завідувач, який є фахівцем з повною вищою дефектологічною освітою та досвідом педагогічної діяльності за фахом не менше 3 років.

Зміст діяльності психолого-медико-педагогічних консультацій як постійно діючих установ системи освіти багатоаспектний, передбачає широкий діапазон функцій і напрямів роботи, які кардинально змінюють саму концепцію їх функціонування – бути осередками інформаційно-консультативної допомоги у вирішенні актуальних освітньо-реабілітаційних проблем дітей з порушеннями у розвитку, консолідуючи задля цього зусилля не тільки освітніх, але й медичних, соціальних інституцій та сімей, які виховують таку дитину.

Основними функціями консультацій є: консультативна, методична, психолого-педагогічна, корекційно-розвивальна, аналітична, прогностична, профілактична, просвітницька.

Усі функції ПМПК взаємопов'язані між собою і реалізуються через різні напрями і види практичної роботи консультантів. Провідними серед них є:

- виявлення та облік дітей з порушеннями психофізичного розвитку;
- організація якомога ранньої допомоги для них;
- психолого-педагогічне вивчення дитини та експертна оцінка стану її психічного розвитку;
- консультування різних груп населення;
- індивідуально-розвивальна робота;
- створення банків даних про кількості дітей з вадами психофізичного розвитку за різними видами порушень тощо.

Успішність діяльності сучасних психолого-медико-педагогічних консультацій і їх здатність повноцінно виконувати фахові функції залежать від таких чинників:

- форми організації діяльності (постійна чи на громадських засадах);
- повноцінності кадрового складу працівників;

- матеріально-технічного забезпечення, насамперед, наявності відповідного приміщення;
- розгалуженості мережі районних-міських консультацій.

Сучасні психолого-медико-педагогічні консультації за напрямами та завданнями діяльності, кадровим складом, нормативно-правовими засадами функціонування є практичною моделлю майбутніх центрів діагностики і розвитку дитини.

Система психолого-медико-педагогічних консультацій також має подвійне підпорядкування – по адміністративній і по методичній лініям. Адміністративно ПМПК відповідного рівня (обласна, районна, міська) підпорядковуються керівникові управління або відділу освіти відповідного рівня. Методично районні (міські) ПМПК підпорядковуються обласній. Обласна ПМПК методично підпорядкована Центральній, а остання входить до складу Українського НМЦ практичної психології і соціальної роботи.

Останнім часом намітилась тенденція до зближення центрів психологічної служби з місцевими консультаціями як на рівні області, так і на рівні районів (міст). У ряді районів керівники психологічної служби суміщають свою роботу з керівництвом роботою ПМПК. Таке суміщення, якщо воно виправдано в організаційно-управлінському аспекті, дає доволі позитивні результати як для розвитку психологічної служби, так і для розвитку психолого-медико-педагогічних консультацій.

4. Організація роботи практичного психолога з дітьми з особливими освітніми потребами.

Для практичного втілення інклюзивного навчання необхідно вирішити низку проблем педагогічного та соціально-психологічного характеру, пов'язаних із зміною установок, подоланням психологічних стереотипів педагогів, батьків, осіб, які працюють з дітьми, оскільки освітня інтеграція нетипової дитини трансформує як соціальний, так і психологічний портрет групи, класу. У цьому контексті особливого значення набуває формування інклюзивної компетентності педагогів та осіб, які працюють з дітьми, як складової їх професійної компетентності.

Важливим завданням психологічної служби у даному аспекті є створення сприятливих умов для навчання дітей, яке вирішується

шляхом проведення просвітницької роботи з педагогами і батьками. Необхідно виробити у педагога чітку професійну позицію щодо «особливої» дитини, яка базується на прагненні допомогти їй повірити у власні сили, реалізувати свій потенціал.

У вирішенні головних завдань соціально-психологічного супроводу інклюзивної освіти доцільно дотримуватись наступного алгоритму.

Алгоритм діяльності практичного психолога і соціального педагога в умовах інклюзивної освіти включає

1. Ознайомлення з особовою справою дитини, історією та особливістю протікання захворювання, співбесіду з представником психолого-медико-педагогічної консультації;

2. Бесіду з дитиною та її батьками з метою визначення рівня можливостей дитини (самообслуговування, спілкування, пізнавальних можливостей, самоконтролю поведінки, емоційно-вольової сфери тощо);

3. Оцінку освітнього середовища, визначення його відповідності потребам і можливостям дитини. Психолог надає пропозицію щодо здійснення організаційних, функціональних, методичних змін.

4. Вивчення індивідуальних особливостей та психічного розвитку дитини.

5. Проведення психолого-педагогічного консилиуму з метою розробки індивідуальної програми розвитку.

6. Проведення зустрічі з батьками та учнями класу (школи), педагогами з метою формування їх психологічної готовності до взаємодії з дитиною з особливими освітніми потребами.

7. Проведення психокорекційної роботи з метою розвитку потенційних можливостей дитини та відповідного формування особистості.

8. Відстеження соціально-психологічного клімату в колективі та статусу дитини в групі.

9. Сприяння соціальній інтеграції дитини: залучення в позакласну і позашкільну діяльність.

10. Моніторинг рівня адаптованості й інтегрованості учня, адаптація відповідних індивідуальних програм, планів.

Зміст психолого-педагогічного супроводження дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання полягає у:

- підвищенні адаптивних можливостей дитини;
- розвитку комунікативних навичок;
- розвитку емоційної сфери;
- зниженні рівня тривоги, подоланні страхів;
- мінімізації агресивних поведінкових проявів;
- підвищенні самооцінки дітей.

Це може бути реалізовано у ході проведення корекційно-розвивальних занять, які проводяться учителями-дефектологами та практичними психологами, а також під час просвітницько-профілактичної роботи психолога з класом у цілому.

Психодіагностична робота практичного психолога і соціального педагога складає основу ефективного соціально-психологічного супроводу інклюзивного навчання.

Нового змісту сьогодні набуває науково-методичний супровід практичних психологів, соціальних педагогів, учителів, вихователів, які працюють з особливою дитиною. Першочергового розгляду сьогодні потребують наступні питання:

- розширення знань педагогічних працівників про вікові та психофізичні особливості дітей з нормальним та порушеним розвитком;
- включення учнів з порушеним розвитком в різні види спільної діяльності із забезпеченням для них ситуації успіху;
- формування навичок діалогічної взаємодії, конструктивного співробітництва із школярами з нормальним і порушеним розвитком;
- озброєння умінням виявляти психологічні труднощі дітей та формулювати їх;
- організація роботи з батьками (просвіта, спрямована на вироблення толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами).

Ці та інші питання можуть розглядатися під час проблемно-тематичних семінарів, методичних об'єднань, круглих столів.

Безумовно, як і кожна освітня інновація, упровадження інклюзивної освіти супроводжується рядом труднощів об'єктивного та суб'єктивного характеру. Що стосується соціально-

психологічної складової цього питання, то серед основних перешкод відзначимо наступні:

- недосконалість базової підготовки педагогів, психологів (відсутні дисципліни дефектологічного спрямування), практичних психологів готують до роботи з «нормальними» дітьми;
- неузгодженість завдань із супроводу інклюзивної освіти з основною діяльністю практичного психолога закладу (практичний психолог у закладі реалізує 7 основних, досить об'ємних завдань). Значна частина психологів і соціальних педагогів при цьому працюють при неповному робочому навантаженні – у сільській місцевості – 1 ставка на 300 учнів, у міських школах – 700 учнів і більше – теж 1 ставка;
- неефективна взаємодія з ПМПК у питанні інформації про спеціальну літературу, види навчальних програм для дітей з порушеннями розвитку тощо;
- недостатня методична база для здійснення соціально-психологічного супроводу (відсутня література про специфіку роботи з дітьми з особливими потребами, матеріали для укладання корекційних програм для роботи з дітьми з різними вадами порушень; відсутні єдині вимоги щодо спрямованості та особливостей соціально-психологічного блоку таких програм.

Застосування активних соціально-психологічних методів дозволить розв'язати цілу низку завдань, які передбачені соціально-психологічним супроводом інклюзивної освіти.

Основні принципи організації психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами:

- пріоритет інтересів і потреб учнів;
- неперервність супроводу;
- мультидисциплінарність.

Організація психологічного супроводу дітей потребує проведення необхідних заходів, а саме:

1. Діагностика рівня розвитку дітей (виявлення індивідуальних особливостей психічного, фізичного, інтелектуального розвитку; рівня розвитку психічних процесів; діагностики соціальної зрілості, інтелекту, стилю взаємодії педагогів і батьків з дитиною).

2. Оформлення документації для здійснення психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами:

- створення банку даних дітей відповідно до особливостей та наявних порушень;
- оформлення індивідуальної картки психолого-педагогічного діагностування;
- наявність копії форми індивідуальної програми реабілітації (ІПР), що видається МСЕК (медико-соціальної експертизи) і ЛКК (лікарсько-консультативною комісією);
- складання соціального паспорта сім'ї, в якій виховується дитина;
- розробка та затвердження тематичного плану програми індивідуальної корекційно-розвивальної роботи;
- розробка рекомендацій для педагогів і батьків.

3. Створення власної навчально-методичної та інформаційної бази (банк даних корекційних, навчальних і виховних програм).

4. Моніторинг результативності.

5. Виявлення і прогнозування можливих проблем, серед яких можуть бути наступні:

- виникнення супротиву новому середовищу з боку дитини;
- виникнення внутрішніх і зовнішніх конфліктів між педагогом і дитиною, педагогом і батьками.

6. Розробка шляхів корекції можливих негативних наслідків:

- планування резерву часу для перегляду спланованих форм, методів, прийомів роботи з дітьми та їх батьками;
- реорганізація індивідуальних психолого-педагогічних програм супроводу дітей, які виявляють відповідні проблеми;
- відстеження результативності впроваджених змін.

Робота психолога з дітьми з особливими потребами охоплює низку проблем:

- низька самооцінка, невпевненість у собі;
- тривожність, наявність страхів;
- труднощі процесу комунікації;
- нестабільність психоемоційного стану;

- розбалансування саморегуляції; дезадаптація;
- почуття залежності від оточуючих;
- почуття безнадійності, приреченості та ін.

У роботі з дітьми з особливими потребами з метою корекції поведінки та особистісних проявів організовуються:

- заняття з розвитку комунікативних навичок, ефективної соціальної взаємодії.
- заняття з підвищення впевненості в собі.
- заняття з зниження тривожності та подолання страхів.
- заняття з розвитку навичок емоційної саморегуляції.
- заняття з розвитку креативності.
- заняття з розвитку асертивності

Результатами соціально-психологічного супроводу інклюзивної освіти повинні стати:

- сформованість відповідних інклюзивних компетентностей педагогічних працівників (уміння використовувати знання про особливості психологічного розвитку дітей на практиці, психологічна стійкість, толерантність; система позитивних установок; відсутність негативних стереотипів та упереджень);

- сформованість у дитини (дитячого колективу) стійких соціально-психологічних характеристик, які дозволять не лише успішно засвоїти навчальну програму, а й виробляють здатність досягати відносної рівноваги у стосунках із собою та оточуючими як у сприятливих, так і у екстремальних обставинах: позитивна «Я-концепція», адекватна самооцінка, товариськість, низький рівень тривожності, соціальна рішучість, уміння викликати у людей прихильне ставлення до себе).

- сформованість у батьків (сімей) толерантного ставлення до дітей з особливими потребами (чуйність, терпимість, гуманність, великодушність, доброзичливість).

Учні шкіл у своїх роздумах про особливих дітей пишуть: «Дитина з особливими потребами – це квітка, яка зацвіла на морозі. Їй хочеться тепла, а його навкруги так мало. І добре, коли чарівна фея зробить цей світ більш привітним і лагідним до таких дітей».

Тема 11.

Психологічна служба в соціальній сфері.

План

1. Організаційні аспекти та нормативна база діяльності центрів соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді
2. Напрями діяльності, форми та методи діяльності.
3. Співпраця практичного психолога й соціального педагога.
4. Клієнти психологічної служби соціальної сфери.
5. Форми роботи з дітьми та людьми з особливостями психофізичного розвитку

Література

1. Головка Н. О., Данелян А. Є., Довгалюк І. С., Комар Т. О., Кучеровський О. К. Соціально-психологічна робота з дітьми та молоддю з особливими потребами: метод. рек. / Державна соціальна служба для сім'ї , дітей та молоді. К. : Держсоцслужба, 2005. 108 с.
2. Діти з особливими потребами в школі : психолого-педагогічний супровід / авт.-упоряд. О. М. Романова, А. П. Засенко, О. П. Кириліна [та ін.]. К. : Шк. світ, 2011. 127с.
3. Дуткевич Т.В., Савицька О.В. Практична психологія: Вступ до спеціальності: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2019. 256 с.
4. Збірник нормативно-правових документів психологічної служби освіти України / упоряд. В. Г. Панок, І.І. Цушко. К.: Ніка-Центр, 2004. 340 с.
5. Збірник нормативно-правових документів психологічної служби та ПМПК системи освіти України / Упоряд. Панок В.Г., Цушко І.І., Обухівська А.Г. К.: Шк. світ. 2008. 256 с.
6. Легка А.М., Семенча А.Г. Організація діяльності психологічних служб : навч. посіб. Львів: Новий світ – 2000, 2017. 370 с.
7. Панок В. Г. Психологічна служба: навч-метод. посіб. для студентів і викладачів. Кам'янець-Подільський: ТОВ Друкарня Рута, 2012. 328 с.
8. Психологічна служба : підруч. / наук ред В.Г.Панок , А.Г.Обухівська, В.Д.Острова та ін. К.: Ніка-Центр, 2016. 362 с.

9. Світлична Т. В. Розвиток інтегрованих соціальних служб як інноваційної моделі надання соціальних послуг населенню. *Державне будівництво*. 2009. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2009_1_29

10. Соціальна педагогіка: теорія і технології: підручник / За ред. І.Д. Зверєвої К.: Центр навчальної літератури, 2006. 316 с.

1. Організаційні аспекти та нормативна база діяльності центрів соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді

В останні роки в Україні активно розвивається соціальна робота, основною метою якої є надання допомоги окремим людям, сім'ям, групам у реалізації їхніх соціальних прав, компенсації фізичних, психічних, інтелектуальних та інших недоліків, що перешкоджають повноцінному функціонуванню.

Соціальна робота містить у собі такі аспекти:

-1. Надання допомоги окремій людині або групі осіб, які опинилися у складній життєвій ситуації, шляхом підтримки, консультування, реабілітації, використання інших видів соціальних послуг.

-2. Актуалізацію потенціалу самодопомоги осіб, які опинилися у складних життєвих ситуаціях.

Психологічне консультування населення – новий вид практичної діяльності вітчизняних психологів у соціальній сфері й поки, на жаль, воно розвивається в досить скромних масштабах, хоча в багатьох закордонних країнах Європи, Америки, Азії вже багато років функціонує мережа муніципальних, міських, районних (комунальних), місцевих психологічних консультацій, що дають значний практичний ефект. У нашій країні функціонують пункти соціально-психологічної допомоги, центри для дітей з особливими потребами, реабілітаційні та психологічні центри, кабінети наркологічного та психологічного консультування, кабінети психотерапевтичної допомоги.

Одним із основних принципів діяльності психологів у соціальній сфері є: *«не судити, не критикувати й навіть не дивуватися», а допомогти клієнтові самотійно прийти до правильного рішення. Всі втручання, що відбуваються у процесі психологічного консультування мають супроводжуватися почуттям турботи й підтримки. Ніколи метою консультування не ставиться читання*

нотацій або «виправлення життя» іншої людини. Воно полягає в тому, щоб допомогти клієнтові відшукати свій власний шлях у вирішенні життєвих проблем.

Згідно з основними напрямками державної молодіжної політики і з метою реалізації головних завдань, визначених Законом України «При сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», на підставі статті 6 цього Закону в нашій державі з 1992 року почала організовуватися система центрів соціальних служб для молоді (далі ЦССМ). Діяльність їх передусім передбачала створення умов, що сприяють соціальній адаптації та самореалізації молодих людей в інтересах особистості, суспільства і держави в цілому.

За 1992-1998 рр. система центрів ССМ пройшла період становлення та формування. Були створені Український державний центр ССМ, обласні центри, міські у містах республіканського підпорядкування; прийняті Постанова Кабінету Міністрів України № 648 від 13.08.93 р. «Про соціальні служби для молоді» та Постанова Кабінету Міністрів України № 839 від 17.10.95 р. «Про розвиток мережі центрів соціальних служб для молоді», які заклали основу нормативно-правової бази системи в цілому.

Слід зазначити, що формування мережі таких центрів завершено майже в усіх областях України. У системі соціальних служб для молоді працює близько 3 тисяч осіб, зокрема соціальні педагоги, спеціалісти з соціальної роботи, психологи, наркологи, сексопатологи, юристи, соціологи. Понад 5 тисяч позаштатних консультантів залучаються до реалізації соціальних програм. При центрах ССМ діє 1250 спеціалізованих формувань, зокрема:

- служби негайної психологічної допомоги «Телефон довіри»;
- центри ресоціалізації і реабілітації дітей та молоді;
- клуби дітей-інвалідів;
- консультативно-діагностичні служби тих, хто вступає в шлюб;
- школи лідерів дитячих громадських організацій;
- недільні школи для дітей-інвалідів;
- асоціації «Батьки дітей-інвалідів»;
- соціальні служби «Пошта довіри»;

- клуби «Молода сім'я»;
- громадські приймальні;
- магазини безкоштовних речей;
- пересувні медико-консультативні пункти;
- анонімні кабінети психолога; '
- служби юридичного консультування; постійно діючі лекторії підлітків;
- служби знайомств;
- молодіжні біржі праці та агентства зайнятості.

Діяльність центрів ССМ спрямована на реалізацію державних, національних і галузевих програм соціальної допомоги та підтримки молоді, зокрема:

- національної програми «Діти України»;
- заходів щодо поліпшення становища дітей-сиріт і дітей, ям залишилися без піклування батьків;
- комплексних заходів щодо профілактики бездоглядності та правопорушень серед дітей, їх соціальної реабілітації в суспільстві;
- комплексної програми розв'язання проблем інвалідності;
- довготривалої програми поліпшення становища жінок, сім'ї охорони материнства і дитинства ;
- програми правової освіти населення України;
- національної програми патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства.

Нині державна молодіжна політика потребує активної соціальної боти з дітьми, молоддю та сім'єю.

В Україні соціальна робота розуміється як діяльність уповноважених органів, організацій і підприємств залежно від їх підпорядкування форм власності, окремих громадян, що спрямована на створення соціальних умов життєдіяльності, гармонійного та всебічного розвитку дітей, молоді, сім'ї, захист їх конституційних прав та свобод, задоволення культурних і духовних потреб.

Центр соціально-психологічної реабілітації дітей – заклад соціального захисту, що створюється для тривалого (стаціонарного) або денного перебування дітей віком від 3 до 18 років, які опинились у складних життєвих обставинах, надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги.

Центр підпорядковується відповідній службі у справах неповнолітніх.

Основними завданнями центру є:

- надання дітям комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги;
- проведення психолого-педагогічної корекції з урахуванням індивідуальних потреб кожної дитини;
- створення умов для здобуття дітьми освіти з урахуванням рівня їх підготовки;
- сприяння формуванню у дітей власної життєвої позиції для подолання звичок асоціальної поведінки;
- здійснення трудової адаптації дітей з урахуванням їх інтересів та можливостей;
- розроблення рекомендацій з питань соціально-психологічної адаптації дітей для педагогічних та соціальних працівників і батьків.

У центрі створюються групи до 10 осіб, які об'єднують дітей за віком, принципом родинності, характером та ступенем соціально-психологічної дезадаптації (у разі необхідності групи комплектуються дітьми різного віку).

До центру приймаються діти, які перебувають у складних життєвих обставинах, переведені з притулків для неповнолітніх, залишилися поза сімейним оточенням, зазнали насильства і потребують соціально-психологічної допомоги.

Прийняття дітей до центру здійснюється за висновком психолого-медико-педагогічної комісії на підставі направлення служби у справах неповнолітніх за місцем розташування закладу і за клопотанням органів опіки та піклування, управління освітою, у справах сім'ї та молоді, центрів соціальних служб для молоді, кримінальної міліції у справах неповнолітніх, притулків, батьків.

2. Напрямки роботи Центрів соціальних служб для молоді

Центри соціальних служб проводять соціальну роботу з дітьми, молоддю та сім'єю за такими напрямками:

- соціальне обслуговування (надання соціальних послуг та соціальної допомоги);
- соціальний патронаж (соціальний супровід та соціальна підтримка);
- соціальна профілактика (запобігання та подолання негативних явищ, їх соціальних наслідків);
- соціальна реабілітація (відновлення морального, духовного, фізичного і психічного стану дітей, молоді та сімей);

Згідно з головними завданнями, центри соціальних служб для молоді реалізують на практиці соціальні програми за *дев'ятьма напрямками*

1. Соціальна підтримка молоді сім'ї

Програма реалізується у чотирьох галузях:

- підготовка молоді до сімейного життя;
- робота щодо стабілізації сімейних стосунків;
- допомога батькам у вихованні дітей;
- сімейна психотерапія.

Форми роботи: клуби молоді сім'ї, школи батьківської підтримки, консультативні пункти, лекторії, «Служба знайомств», «Пошта довіри», благодійні акції, семінари, конференції, «круглі столи», культурно-розважальні заходи, корекційний театр, експериментальні майданчики.

2. Соціальна адаптація молодих жінок (дівчат-підлітків, їхніх батьків; молодих жінок із сільської місцевості; неповнолітніх матерів; матерів-одиначок; молодих жінок, які зазнали насильства, незайнятих та безробітних жінок).

Програма реалізується з метою формування в молодих жінок адекватного уявлення про свою соціальну роль у суспільстві, сприяння підвищенню культурного рівня, підготовки до сімейного життя, профілактики жіночої злочинності, профілактики негативних явищ у жіночому середовищі, сприяння розвитку активної життєвої позиції.

Форми роботи: школи майбутніх мам, школи виживання, «Служба знайомств», медико-соціологічні кабінети, консультативні пункти, виїзні консультативні пункти, вечірні та недільні жіночі гімназії.

3. Соціальна підтримка дітей та молоді з особливими потребами (інваліди)

Головною метою діяльності центрів ССМ у цьому напрямку і формування умов адаптації молодих інвалідів та членів їхніх сімей до сучасного життя, інтеграція їх у суспільство, об'єднання зусиль батьків, сприяння розв'язанню соціальних, психологічних проблем, творчому розвитку молодих інвалідів та організації їх змістовного дозвілля.

Форми роботи: центри соціальної реабілітації та адаптації дітей інвалідів, театри інвалідів, спеціалізовані телефонні лінії, соціальний патронаж, клуби за інтересами, спеціалізовані служби знайомств, просвітницькі курси для батьків, сприяння працевлаштуванню, матеріальна допомога.

4. Соціальна підтримка дітей та молоді пільгових категорій (діти-сироти; діти, які залишилися без піклування батьків; діти сироти, які живуть у сім'ях опікунів; ті, що перебувають у будинках дитини, дошкільних дитячих будинках, школах-інтернатах; ті, що виховуються в дитячих будинках сімейного типу; ті, що вже навчаються у закладах освіти; молодь із числа сиріт віком від 18 років)

Реалізація програми має на меті адаптацію цієї категорії дітей і молодих людей до реалій сучасності, створення сприятливих умов для поліпшення їхнього становища та нормалізації життя, всебічного розвитку інтелектуального і творчого потенціалу, соціальної активності, розвиток фостерної системи (інституту прийомних сімей) в Україні.

Форми роботи: консультативні пункти, клуби спішування та взаємопідтримки, оздоровлення і санаторно-курортне лікування, проведення культурно-масових та благодійних заходів.

5. Профілактика негативних явищ у молодіжному середовищі (алкоголізм, наркоманія, ВІЛ/СНІД, захворювання, що передаються статевим шляхом)

Система соціально-профілактичної роботи центрів ССМ у цьому напрямку представлена такими структурними

компонентами: соціально-педагогічна профілактика, соціально-психологічна допомога, соціальна адаптація та реабілітація.

Форми роботи: відеолекторії, конференції, рекламно-інформаційна компанія, спеціалізовані служби «Телефон довіри», конкурси, рольові ігри, вікторини, вечори запитань та відповідей.

6. Профілактика правопорушень у дитячому і молодіжному середовищі (діти і молодь девіантної поведінки; неповнолітні, які перебувають на обліку в кримінальній міліції у справах неповнолітніх; безпритульні та бездоглядні діти, їхні батьки та соціальне оточення; неповнолітні, молодь, що повернулась із місць позбавлення волі)

Форми роботи: школи правових знань, клуби з відповідної тематики, Громадські приймальні, спеціалізовані телефонні лінії, просвітницько-консультативна та інформаційно-профілактична робота, організація роботи притулків, консультативні пункти при приймальниках-розподільниках та ВТК, організація тематичних змін таборів праці та починку для дітей і підлітків з девіантною поведінкою.

7. Сприяння працевлаштуванню і вторинній зайнятості молоді. Основний акцент при реалізації програми робиться на розвитку вдосконаленні системи профорієнтаційної роботи і заходів щодо сприяння працевлаштуванню окремих категорій молоді (безробітних жінок, військовослужбовців, інвалідів та ін), організації громадської роботи і соціально корисної діяльності молоді, сприянні розвитку молодіжного підприємництва.

Форми роботи: молодіжні біржі праці та агентства зайнятості, консультативні пункти, професійні консультативні пункти, фонди зайнятості, курси набуття професій.

8. Сприяння творчому розвитку дітей та молоді, організація її змістовного дозвілля, відпочинку та оздоровлення. Реалізація програми спрямована на інтелектуальний і творчий розвиток дітей та молоді всіх категорій, самовдосконалення, створення умов для організації змістовного дозвілля, відпочинку та оздоровлення.

Форми роботи: акції, змагання, КВК, фестивалі, конкурси, інтелектуальні ігри, вікторини, організація таборів відпочинку та праці, оздоровчі табори, тематичні виставки.

9. Соціальна підтримка військовозобов'язаної молоді (допризовна та призовна молодь; військовослужбовці та члени їхніх сімей, службовці за призовом).

Робота центрів ССМ у цьому напрямку спрямована на військово-патріотичне виховання молоді, підготовку допризовної та призовної молоді до проходження служби у Збройних Силах, соціальну адаптацію військовослужбовців строкової служби, соціальну профілактику негативних явищ у військовому середовищі, сприяння змістовному дозвіллю військовослужбовців, відпрацювання механізмів проходження молоддю альтернативної служби.

Найпоширенішими методами роботи центрів ССМ з названих вище напрямків є лекції, бесіди, диспути, консультації (індивідуальні, групові), тренінгові заняття, рольові ігри, тестування, проєктивні методики, конкурси, сімейні вечори, свята, шоу-програми, фестивалі, спортивні змагання, ігри, вікторини, гуманітарна, грошова допомога та ін.

3. Основні напрямки співпраці практичного психолога та соціального педагога у навчальному закладі.

Сьогодні у багатьох закладах освіти практикується поєднання посад практичного психолога та соціального педагога. Така ситуація виникає в умовах, коли кількість дітей навчального закладу не відповідає нормативам чисельності працівників психологічної служби загальноосвітніх навчальних закладів, і практичний психолог чи соціальний педагог не може працювати на повну ставку. У такому випадку перед фахівцями служби виникає ряд проблем у практичній діяльності.

Діяльність практичного психолога та соціального педагога має багато спільних моментів, але вона не є взаємозамінною. У кожного з них відповідно до фаху підготовки є своя методологія роботи, інструментарій, напрями та зміст роботи, права та обов'язки.

Практичний психолог – це фахівець з практичної психології, який знається на характерах, переживаннях, поведінці. Призначення практичного психолога – сприяти підвищенню ефективності навчально-виховного процесу, розв'язувати конфліктні ситуації, відбирати дітей до спеціалізованих класів,

організовувати роботу з профілактики правопорушень та неуспішності, діагностувати відхилення в психічному розвитку та складати програми для їх корекції.

Соціальний педагог – це насамперед педагог, а потім уже соціальний працівник. Тому для нього актуальні традиційні педагогічні й виховні методи роботи: переконання, роз'яснення, порада, позитивний приклад, він навчає та виховує дітей. Цілі діяльності соціального педагога – сприяння саморозвитку особистості, організація профілактичної роботи й захист прав дитини.

Принципова відмінність професійної діяльності соціальних педагогів від роботи психолога полягає в активній позиції першого стосовно дитини, яка опинилася в складній життєвій ситуації.

Психолог допомагає дитині або родині, як правило, тоді, коли до нього звернулися. Нав'язувати допомогу, втручатися у внутрішній світ без запрошення чи звернення він не може, тому що це ще малоефективно.

Соціальний педагог не тільки має право, але й зобов'язаний втручатися в ситуацію. Це робиться у випадках, коли піддаються небезпеці життя й здоров'я дитини.. Наприклад, при жорстокому із застосуванням фізичного й психічного насильства в родині або при байдужному ставленні до дитини. У таких ситуаціях соціальний педагог відвідує дитину вдома, обстежує умови її життя. Робить він це як офіційна особа – разом із класним керівником і дільничним міліціонером. Далі він зв'язується з різними інстанціями: соціальний захист, медичні установи, притулки, суди тощо.

На відміну від діяльності практичного психолога або звичайного педагога навчального закладу, у роботі соціального педагога провідну роль відіграє не навчальна, а передусім виховна функція, функція соціальної допомоги і захисту. Схематично визначити відмінне та спільне в діяльності соціального педагога та практичного психолога і розмежувати їхні функціональні обов'язки можна за допомогою таблиці.

Порівняльна характеристика основних напрямів діяльності практичного психолога та соціального педагога

Практичний психолог	Соціальний педагог
Різне	
• Робота з внутрішнім світом учня, з його душею; • Участь в організації психологічного супроводу освітньо-виховного процесу; • Зміцнення психічного та психологічного здоров'я учнів; • Виявлення причин, що ускладнюють розвиток особистості дитини; • Планування, розробка, впровадження в практику розвиваючих, корекційно-відновлювальних програм; • Виявлення і обстеження учнів, які потребують психічної корекції та психорегуляції, надання їм психолого-педагогічної підтримки; • Психологічна експертиза, психолого-педагогічна корекція девіантної поведінки.	• Здійснення соціально-педагогічного патронажу; • Забезпечення реалізації виховної функції, функції соціальної допомоги та захисту; • Посередництво між освітніми установами, сім'єю тощо, організація їх взаємодії; • Проведення соціально необхідної роботи щодо організації спілкування дітей, молоді, дорослих у громаді, за місцем проживання тощо; • Сприяння участі вихованців у науковій, технічній, художній творчості тощо; • Залучення до культурно-освітньої, профілактично-виховної, спортивно-оздоровчої роботи різних установ, громадських організацій, окремих громадян тощо; • Вплив на подолання особистих, міжособистісних, внутрішньосімейних конфліктів.
Спільне (для психолога, соціального педагога та заступника директора з виховної роботи)	
• У роботі та взаємостосунках з учнями, працівниками школи, батьками керуються правовими актами України, міжнародними правовими актами, Загальною Декларацією прав людини, Декларацією прав дитини та Конвенцією прав дитини, Законом України «Про освіту», нормативними документами Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, органів освіти; • Створюють соціальне середовище, умови для всебічного розвитку дітей, підлітків, молоді; • Виявляють задатки, обдарування, розкривають здібності, таланти вихованців;	

- Дбають про професійне самовизначення молоді, допомагають у виборі освітньої установи;
- Утверджують повагу до принципів загальнолюдської моралі: правди, справедливості, гуманізму, доброти тощо;
- Здійснюють первинну профілактику та запобігають вживанню дітьми алкоголю, наркотиків, іншим шкідливим звичкам, пропагують здоровий спосіб життя;
- Сприяють соціалізації, соціальній адаптації дітей, підлітків, молоді.

Усі ці фахівці (практичні психологи та соціальні педагоги) займаються розв'язанням однакових проблем, їхні завдання реалізуються в одній площині, однак шляхи вирішення будь-якої з проблем у кожного з цих спеціалістів різні. Різною також є специфіка діяльності. Практичний психолог ЗНЗ за своїм статусом є педагогічним працівником (Закон України «Про освіту», ст. 21), він здійснює психологічне забезпечення навчально-виховного процесу та повноцінного особистісного й інтелектуального розвитку дітей на кожному віковому етапі, підвищує психологічну культуру всіх учасників навчально-виховного процесу. Соціальний педагог також належить до педагогічних працівників (Закон України «Про освіту», ст. 22), він здійснює соціально-педагогічний патронаж у системі освіти, сприяє взаємодії закладів освіти, сім'ї і суспільства у вихованні дітей, їхній адаптації до умов соціального середовища, забезпечує консультативну допомогу батькам, особам, що їх замінюють.

Тому дуже важливим є питання формування з боку адміністрації навчального закладу довіри в педагогічних працівників до соціальних педагогів та практичних психологів, пояснення того, що ці фахівці – рівноправні члени шкільного колективу й відповідають за той бік педагогічного процесу, який, крім них, професійно забезпечити ніхто не зможе, а саме: контролювати соціально-психологічний розвиток учнів і максимально сприяти цьому розвитку. Тому так значущою є проблема розмежування функцій практичного психолога та соціального педагога в закладі освіти, визначення шляхів і форм взаємодії цих фахівців.

Практичний психолог та соціальний педагог: спільні та відмінні позиції

Практичний психолог

Соціальний педагог

Види діяльності

Психодіагностика	Соціально-педагогічна діагностика
Корекція	Соціально-перетворювальна
Профілактика	Запобіжно-профілактична
Реабілітація	Захисна
Прогностика	Прогностична діяльність
Психологічне консультування	Соціально-педагогічне консультування
Психологічна експертиза	Організаційно-методична
Психологічна просвіта	

Документація

План роботи на рік, місяць	План роботи на рік, місяць
Тижневий графік роботи	Графік роботи на тиждень
Журнал психологічного аналізу уроків	Соціальний паспорт закладу, класу
Протоколи індивідуальних консультацій	Соціально-педагогічна карта учня
Індивідуальні картки психолого-педагогічного діагностування	Журнал реєстрації звернень учнів, батьків, вчителів
Журнал щоденного обліку роботи	Журнал щоденного обліку роботи
Журнали проведення корекційно-відновлювальної та розвивальної роботи	Плани спільної роботи з ВВС у справах неповнолітніх, медичними закладами
	Облікові картки соціального супроводу сімей дітей
	Акти обстеження матеріально-побутових умов проживання дітей

Незважаючи на те що професійні позиції соціального педагога й психолога стосовно дитини різні, ці фахівці мають єдину мету – допомогти дитині, яка потрапила до складної ситуації.

4. Клієнти психологічної служби соціальної сфери.

Однозначно невизначеною в соціальній роботі залишається і типологія клієнтів. Вона має постійну динаміку, яка зумовлена соціоекономічними та психосоціальними факторами. Типологія клієнтів визначається також сферою соціальної роботи (система соціального захисту населення, система охорони здоров'я, система освіти, соціальна робота в пенітенціарних закладах тощо) та особливостями різних груп населення.

Підходи до типології клієнтів соціальної роботи в систематизованому вигляді подано у наступній таблиці.

Класифікаційна ознака	Тип клієнтів
Кількість осіб	- Індивід - група
Вікова група	- Діти - Молодь - Особи зрілого віку
Стать	- Чоловіки - жінки
Соціальний статус	- Інваліди - Безробітні - Пенсіонери
Типові проблеми:	
- проблеми зі здоров'ям	Люди з обмеженими функціональними можливостями, ВІЛ-інфіковані; особи, які мають психологічні труднощі
- відхилення у поведінці (девіації)	Особи, схильні до правопорушень; люди, які мають різні види хімічної залежності; люди з суїцидальними намірами
- працевлаштування	Безробітні; особи, які повернулися з місць позбавлення волі

- відсутність батьківської турботи	Діти, позбавлені батьківського піклування (біологічні та соціальні сироти)
- насилля	Особи, які стали жертвами фізичного, психічного та сексуального насильства
- сімейні стосунки	Члени неблагополучних сімей
Ступінь добровільності	Клієнти, які приходять за власною ініціативою; Клієнти, яких приводять рідні чи направляють працівники соціальних служб

На думку В. І. Курбатова, всіх клієнтів можна класифікувати як представників *трьох великих груп*: першу групу становлять представники соціально незахищених верств населення (інваліди, сироти, безробітні), другу – маргінали, а третю – особи, що мають різні відхилення в поведінці.

5. Форми роботи з дітьми та людьми з особливостями психофізичного розвитку

Соціальна модель інвалідності трактує допомогу людям з особливими потребами як головне завдання сьогодення. Її основною метою виступає налагодження тісного взаємозв'язку людей з особливими потребами із соціумом, а не будь-яке відсторонення їх від навколишнього середовища. Суть цієї позиції полягає в тому, що ставлення соціального оточення до людей з інвалідністю розглядається одним із важливих чинників вирішення їхніх труднощів.

Сучасна державна політика щодо соціального захисту людей з інвалідністю спрямована на створення умов для їхньої інтеграції до активного соціального життя, забезпечення матеріального стану, здійснення взаємодії державних органів, громадських організацій, соціальних служб.

Соціальні служби – це підприємства, установи, організації незалежно від форм власності і господарювання, а також громадяни, що надають соціальні послуги особам, що перебувають

у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги

Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ) є основною службою, яка співпрацює з людьми з особливими потребами та є спеціальним закладом, що надає соціальні послуги сім'ям, дітям та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги.

Основною метою діяльності соціальних служб є: надання юридичних, психологічних, соціально-економічних, соціально-педагогічних, медичних, інформаційних послуг.

Центр має право утворювати спеціалізовані соціальні служби (формування), що в подальшому мають право співпрацювати з людьми з особливими потребами та надавати соціальні послуги, яких вони потребують.

До спеціалізованих соціальних служб, які створюються при ЦСССДМ, належать:

- служба соціальної підтримки сімей, що надає послуги сім'ям з дітьми, що опинились у складних життєвих обставинах і не в змозі подолати їх власними засобами та можливостями у зв'язку з інвалідністю батьків чи дітей, тощо;
- мобільний консультаційний пункт соціальної роботи, що створюється для надання соціально-профілактичних заходів;
- школа волонтерів, основним завданням якої є надання освітніх послуг волонтерам для реалізації соціальних послуг;
- центр соціально-психологічної допомоги;
- центр соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями;
- служба «Телефон довіри», тощо

Соціально-педагогічна діяльність спеціалізованих соціальних служб має інтегративний характер. До її структури входять соціальна, педагогічна і психологічна складові. Вони у свою чергу забезпечують певний напрямок діяльності з людьми з особливими потребами, а саме:

- діагностичний,
- проектувальний,
- профілактичний,

- консультаційний,
- корекційний,
- реабілітаційний.

До важливих напрямів діяльності слід також віднести здійснення соціального та соціально-педагогічного супроводу особи з особливостями психофізичного розвитку.

Характеризуючи роботу спеціалізованих служб з людьми з особливими потребами І.М. Богданова виділяє такі її напрями:

- вивчення соціально-психологічного стану людей з особливими потребами;
- проведення соціально-педагогічних досліджень особливостей соціалізації людей з особливими потребами з різними видами захворювань;
- побутова реабілітація людей з особливими потребами;
- здійснення психолого-педагогічної корекційної роботи;
- організація консультпунктів для сім'ї де є людина з особливими потребами;
- розвиток потенційних творчих можливостей людей з особливими потребами;
- формування якостей особистісної самодіяльності;
- організація культурно-дозвілєвої діяльності людей з особливими потребами через реалізацію програм діяльності спеціалізованих соціальних служб;
- координація роботи з різними соціальними інституціями, що опікуються проблемами людей з особливими потребами.

Особливість соціально-педагогічної роботи, що реалізується на базі спеціалізованих соціальних служб, в тому, що вона організовується на індивідуальному рівні роботи при обов'язковому вивченні особливих потреб дитини, молоді чи дорослої людини з інвалідністю, а також, вивченням рівня життєдіяльності, психофізичних якостей та рівня їхнього розвитку.

До основних функцій соціально-педагогічної діяльності, які реалізують працівники спеціалізованих соціальних служб, відносяться: комунікативна, організаційна, прогностична,

охоронно-захисна, попереджувально-профілактична, корекційно-реабілітаційна, соціально-терапевтична.

Працівники соціальних служб забезпечують надання психологічної, педагогічної, соціальної допомоги людям з особливими потребами та їхнім сім'ям. Для кращої реалізації різних видів соціальної підтримки соціальними працівниками здійснюється: соціально-педагогічний та психологічний супровід, соціально-педагогічна і фізична реабілітація, проводяться різноманітні культурні заходи тощо.

Тема 12.

Відомчі психологічні служби

План

1. Система психологічного забезпечення діяльності Державної служби України з надзвичайних ситуацій.
2. Організація психологічної служби в Збройних силах та Національній гвардії України.
3. Система психологічного забезпечення діяльності персоналу Державної прикордонної служби України.
4. Служба психологічного забезпечення діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ.

Література

1.Ірхін Ю.Б. Організація та здійснення психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України : навч. посібн. К. : РВЦ НАВСУ, Київський юридичний інститут, 2005. 164 с.

2.Когут Я.М. Професійна психологічна підготовка працівників ОВС : конспект лекцій. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2006. 184 с.

3.Корольчук М.С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах : навч. посібн. для студентів вищих навчальних закладів. К. :Ніка-Центр, 2006. 580 с.

4.Легка Л.М., Семенча Л.Г. Організація діяльності психологічних служб : навч. посіб. Львів: Новий світ – 2000, 2017. 370 с.

5.Наказ МВС України від 31.08.2017 № 747 «Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1390-17/page>

6.Положення про Психологічну службу Збройних Сил України від 04.12.2014 № 317. URL: <https://dovidnykmpz.info/psycho/nakaz-heneral-noho-shtabu-zbro-nykh-sy-7/>.

7.Приходько Ю.О. Практична психологія: введення у професію: навч. посіб. К.: Каравела, 2012. 247 с.

8.Психологічна служба : підруч. / наук ред В.Г.Панок , А.Г.Обухівська, В.Д.Острова та ін. К.: Ніка-Центр, 2016. 362 с.

9.Психологічне вивчення особового складу Збройних Сил України : методичний посібник / О.М. Кокун, Н.А. Агаєв, І.О. Пішко, Н.С. Лозінська, Л.В. Корня. Київ : ФОП Маслаков, 2019. 288 с.

1. Система психологічного забезпечення діяльності Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

Психологічне забезпечення важлива складова державної політики у сфері цивільного захисту. Психологи відіграють провідну роль у забезпеченні надійності персоналу – здійснюють професійно-психологічний відбір на службу (навчання), психологічне супроводження службової діяльності, вивчення соціально-психологічного клімату в підрозділах, заходи первинної психопрофілактики тощо, а також залучаються до ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій. Успішність психологічного забезпечення залежить від ефективної взаємодії з усіма службами ДСНС України, насамперед, з підрозділами кадрового забезпечення, блоком реагування на надзвичайні ситуації та цивільного захисту.

Психологічна служба включає психологів територіальних органів управління, спеціальних регіональних центрів швидкого реагування, підрозділів центрального підпорядкування та навчальних закладів системи ДСНС України і функціонує відповідно до вимог Кодексу цивільного захисту України, Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій, наказів МНС України від 23.02.2004 № 89 «Про затвердження Інструкції з організації психологічного забезпечення

службової діяльності аварійно-рятувальних служб», від 03.12.2003 № 466 «Про затвердження Інструкції про порядок поглибленого обстеження кандидатів на керівні посади територіальних органів управління МНС України та Методичних рекомендацій з вивчення соціально-психологічного клімату в колективах апаратів і підрозділів МНС України», від 10.04.2003 № 103 «Про затвердження Положення про кабінет психологічного розвантаження особового складу державної пожежної охорони», від 27.02.2008 р. «Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій» від 31.08.2017 № 747

Основними завданнями психологічної служби ДСНС:

- організація та проведення роботи із психологічного забезпечення діяльності персоналу органів і підрозділів цивільного захисту;
- психологічний захист населення у разі загрози і виникнення надзвичайних ситуацій.

Психологічне забезпечення службової діяльності здійснюється посадовими особами психологічної служби (психологами).

Психологічне забезпечення спрямовується на осіб рядового і начальницького складу, рятувальників та працівників, кандидатів на проходження служби цивільного захисту, роботу (для рятувальників) та навчання у вищих та професійно-технічних навчальних закладах сфери управління ДСНС, а також постраждалих унаслідок надзвичайних ситуацій.

Основними складовими психологічного забезпечення є:

- 1) професійно-психологічний відбір кандидатів на службу цивільного захисту, роботу (для рятувальників) до органів і підрозділів цивільного захисту, навчання до НЗ ДСНС;
- 2) психологічна підготовка осіб рядового і начальницького складу;
- 3) психологічний супровід осіб рядового і начальницького складу, рятувальників під час виконання завдань за призначенням;
- 4) вивчення соціально-психологічного клімату (СПК) у колективах органів і підрозділів цивільного захисту;

5) здійснення заходів психопрофілактики, надання психологічної допомоги, проведення заходів психологічного відновлення осіб рядового і начальницького складу, рятувальників та працівників;

б) надання безоплатної екстреної психологічної допомоги постраждалим унаслідок надзвичайних ситуацій.

Психологічне забезпечення діяльності персоналу ДСНС України здійснюється в повсякденних умовах та в умовах надзвичайної ситуації.

У повсякденних умовах психологічне забезпечення діяльності персоналу включає професійну орієнтацію, професійно-психологічний відбір на службу та навчання, психологічне супроводження молодих фахівців, визначення можливості кваліфікаційного росту (просування по службі), підтримання оптимального рівня морально-психологічного клімату в колективах та забезпечення психологічної готовності до виконання завдань за призначенням (індивідуальна та групова робота).

В умовах надзвичайної ситуації – прогнозування виникнення відстрочених стресових реакцій та надання рекомендацій щодо оптимального режиму роботи та своєчасне надання психологічної допомоги як постраждалим, так і працівникам ДСНС.

Організаційно-методичне керівництво, координацію та контроль психологічного забезпечення в органах і підрозділах цивільного захисту здійснює Центр психологічного забезпечення підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту ОРСЦЗ (створено наказом ДСНС України від 15.03.2013 № 85 «Про затвердження та введення в дію штату Управління забезпечення Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту ДСНС України») через директора Департаменту персоналу ДСНС України. Комплектування вакантних посад здійснюється особами з фаховою вищою (психологічною) освітою після попереднього погодження.

Чисельність психологів в органах та підрозділах цивільного захисту пропорційно залежить від допустимих норм службового навантаження:

– психологічна підготовка, психологічний супровід виконання завдань за призначенням, вивчення соціально-психологічного клімату в колективах – не більше 400 осіб штатної

чисельності особового складу, рятувальників та працівників у мирний час та не більше 300 – в особливий період, окрім формувань центрального підпорядкування – незалежно від штатної чисельності;

- професійно-психологічний відбір – не більше 20 осіб на день;

- психологічне відновлення – не більше 15 осіб на день.

Профільні вищі навчальні заклади системи ДСНС України (Національний університет цивільного захисту України, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності) з 2005 року здійснюють підготовку фахівців-психологів.

Завданнями Центру психологічного забезпечення підрозділів ОРСЦЗ є:

- розроблення документів з питань психологічного забезпечення діяльності персоналу ДСНС України та захисту населення;

- організація професійної орієнтації і професійно-психологічного відбору кандидатів на службу (навчання) до органів і підрозділів ДСНС України;

- організація психологічного супроводження службової діяльності персоналу органів і підрозділів цивільного захисту та психолого-педагогічне супроводження навчально-виховного процесу у навчальних закладах ДСНС;

- організація вивчення морально-психологічного клімату персоналу ДСНС та надання консультативної допомоги керівникам усіх рівнів щодо ефективних методів психологічного впливу на підлеглих;

- організація та координація психопрофілактичної роботи з персоналом ДСНС України;

- забезпечення належного рівня психологічної підготовки персоналу до службової діяльності;

- участь у перевірках органів і підрозділів цивільного захисту з питань організації та проведення психологічного забезпечення;

- організація та надання екстреної психологічної допомоги постраждалому внаслідок надзвичайних ситуацій населенню та персоналу ДСНС України;

- організація і проведення навчання населення щодо поведінки та дій у разі загрози чи виникнення надзвичайної ситуації (розробка навчально-методичних посібників, проведення семінарів, тренінгів, лекцій тощо);

- аналіз й узагальнення стану психологічного забезпечення службової діяльності органів і підрозділів цивільного захисту та передового досвіду.

Кодексом цивільного захисту України (ст. 38) та Положенням про Державну службу України з надзвичайних ситуацій (п. 15) серед завдань і основних заходів у сфері цивільного захисту визначено *психологічний захист населення*. Заходи психологічного захисту населення спрямовані на зменшення та нейтралізацію негативних психічних станів і реакцій серед населення у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій і включають:

- планування діяльності, пов'язаної з психологічним захистом;

- своєчасне застосування ліцензованих та дозволених до застосування в Україні інформаційних, психопрофілактичних і психокорекційних методів впливу на особистість;

- виявлення за допомогою психологічних методів чинників, що сприяють виникненню соціально-психологічної напруженості в колективах і територіях;

- застосування сучасних психологічних технологій для нейтралізації негативного впливу чинників надзвичайних ситуацій на населення;

- здійснення інших заходів психологічного захисту залежно від ситуації, що склалася.

Досвід роботи під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій показав, що при надзвичайних ситуаціях регіонального та державного рівня штатної чисельності практичних психологів територіальних органів та підрозділів недостатньо для ефективного забезпечення надання екстреної психологічної допомоги як рятувальникам, так і населенню. Найбільш дієвим є залучення фахівців-психологів суміжних галузей (освіта, медицина) і формування на їх основі позаштатних мобільних груп екстреної психологічної допомоги.

На відміну від класичних алгоритмів надання психологічної допомоги, коли людина звертається до психолога, психологи ДСНС України працюють на випередження і надають допомогу навіть якщо постраждалий вважає, що вона йому не потрібна. При цьому психологи проводять моніторинг психоемоційного стану потерпілих, намагаються зменшити або нейтралізувати інтенсивність прояву негативних реакцій, надають психологічну підтримку та інформаційно-консультативну допомогу постраждалим.

Працівниками психологічної служби здійснюється координація заходів з психологічної адаптації вимушених переселенців із залученням представників органів місцевого самоврядування, громадських (волонтерських) організацій та волонтерів.

Починаючи з 2014 року, налагоджено співпрацю з представниками державних органів виконавчої влади (Міністерство освіти і науки України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство соціальної політики України, Міністерство оборони України, Міністерство внутрішніх справ України та Національної гвардії України), міжнародними (ООН, ЮНІСЕФ, НАТО, ОБСЄ, представництво Міжнародного медичного корпусу в Україні, Товариство Червоного Хреста України) та громадськими (волонтерськими) організаціями (ГО «Українська асоціація фахівців з подолання наслідків психотравмуючих подій», «Восток-SOS», «Свідомі люди» тощо).

Основними напрямками покращення роботи психологічної служби ДСНС України є:

- удосконалення нормативно-правової бази діяльності психологічної служби;
- створення системи організаційних і науково-методичних стандартів діяльності фахівців психологічної служби;
- забезпечення комплексного вирішення проблем профілактики і діагностики наслідків професійного стресу, емоційного вигорання та психологічної реабілітації персоналу ДСНС України;
- підвищення якості та оперативності надання екстреної психологічної допомоги постраждалим у надзвичайних ситуаціях

із застосуванням інноваційних методів та інформаційних технологій.

На даний час відпрацьовуються пропозиції до Кодексу цивільного захисту України з питань психологічного забезпечення та психологічної реабілітації, розробляється поновлена Інструкція з організації психологічного забезпечення службової діяльності органів та підрозділів цивільного захисту.

2. Організація психологічної служби в Збройних силах та Національній гвардії України.

Психологічна служба Збройних Сил України *створена з метою* вдосконалення організації психологічного забезпечення у Збройних Силах України, своєчасного надання психологічної допомоги та психологічної реабілітації, відновлення морально-психологічного стану військовослужбовців, в першу чергу тих, які отримали бойові психічні травми, формування та підтримання на відповідному рівні психологічної стійкості до психотравмуючих чинників сучасного бою, психологічної готовності військовослужбовців до повсякденної та бойової діяльності

Психологічна служба ЗСУ – це сукупність структурних підрозділів та окремих посад в органах військового управління, військових частинах, установах та військових навчальних закладах, що входять до єдиної субординативної системи, основу якої складають фахівці у галузі практичної (прикладної) психології, які виконують завдання щодо організації психологічного забезпечення.

Психологічне забезпечення є складовою морально-психологічного забезпечення і є системою узгоджених, цілеспрямованих заходів, які ґрунтуються на досягненнях сучасної психологічної науки і проводяться в інтересах підготовки та застосування військ (сил), формування, підтримання та відновлення психологічної стійкості, психологічної готовності особового складу, збереження психічного здоров'я військовослужбовців, членів їх сімей, цивільного персоналу, резервістів Збройних Сил України.

Психологічне забезпечення організовується Психологічною службою відповідно до чинного законодавства України, наказів і директив Міністерства оборони України, Генерального штабу

Збройних Сил України, методичних рекомендацій та вказівок начальника Головного управління по роботі з особовим складом Збройних Сил України.

Головною метою діяльності Психологічної служби ЗСУ є формування та підтримання на відповідному рівні психологічної стійкості і психологічної готовності військовослужбовців до повсякденної та бойової діяльності.

Основні напрямки діяльності та завдання Психологічної служби ЗСУ

До основних напрямків діяльності Психологічної служби належать:

- *психологічна діагностика* – передбачає вивчення та узагальнення особистісних і соціально-психологічних характеристик особового складу, спрямованих на визначення індивідуально-психологічних особливостей поведінки та наявності у військовослужбовців професійно-важливих психологічних якостей, виявлення серед військовослужбовців осіб групи «посиленої психологічної уваги» відповідно до завдань, що вирішуються;

- *психологічна прогностика* – передбачає оцінку перспектив розвитку особистості, прогнозування можливої індивідуальної і групової поведінки військовослужбовців на підставі виявлених особистісних, характерологічних якостей, наявного соціально-психологічного клімату та складності завдань за призначенням;

- *психологічна профілактика* – передбачає виявлення, усунення та запобігання особистісним і груповим негативним психологічним явищам, які виникають в процесі проходження військової служби та виконання бойових завдань, надання психологічної допомоги особовому складу;

- *психологічне консультування* – передбачає спрямоване на самопізнання і саморозвиток військовослужбовців формування у них здатності знаходити більше варіантів поведінки, понять, думок, почуттів, вчинків, розширення ступенів свободи вирішення життєвих та службових завдань; надання рекомендацій командирам (начальникам) щодо роботи з підрозділами (малими групами) та окремими військовослужбовцями, запобігання негативним явищам та

формування позитивного соціально-психологічного клімату серед особового складу;

- *психологічна корекція* – передбачає організований психологічний вплив на військовослужбовців, які мають відхилення від соціальної або психічної норми, з метою усунення несприятливих психічних утворень та формування у них якостей, необхідних для військової служби;

- *психологічна реабілітація* – передбачає відновлення втрачених (порушених) психічних функцій, відновлення (корекцію) самооцінки і соціального статусу військовослужбовців із психічними розладами, бойовими травмами і каліцтвами;

- *психологічний відбір та розстановка кадрів* – передбачає розробку професіограм на кожную військову спеціальність, оптимізацію системи проведення професійного психологічного відбору на споріднену групу військових професій; проведення необхідних заходів професійного психологічного відбору; надання висновку про професійну придатність кожного військовослужбовця (до навчання, перепідготовки тощо); комплектування військових підрозділів (крім вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів);

- *просвітницько-пропагандистський* – передбачає формування та розвиток професійно важливих психологічних знань, умінь та навичок військовослужбовців з метою забезпечення їх психологічної готовності до виконання бойових завдань, оптимальної працездатності та психологічної стійкості до негативного впливу психогенних чинників бойових дій; навчання керівного складу формам і методам психолого-педагогічного впливу на підлеглих в інтересах виконання визначених завдань, підвищення загальної психологічної культури військовослужбовців;

- *дослідницький напрям* – передбачає сприяння у проведенні наукових досліджень у галузі психології та впровадження їх результатів у практичну діяльність;

- *психологічна експертиза* – передбачає оцінку відповідності (адекватності) методичних підходів поставленим завданням психологічного забезпечення.

Основними завданнями Психологічної служби ЗСУ є психологічне забезпечення виконання завдань за призначенням військами (силами) та психологічне супроводження військово-професійної діяльності персоналу Збройних Сил України, які включають:

- моніторинг, аналіз, оцінку та прогнозування розвитку чинників, що впливають на ефективність діяльності особового складу під час виконання завдань за призначенням; підтримання та розвиток психологічної стійкості особового складу, налаштування на безумовне виконання завдань за різних умов обстановки; надання психологічної допомоги військовослужбовцям, які її потребують, внаслідок дії психотравмуючих чинників військово-професійної діяльності; організацію професійно-психологічного відбору особового складу, оцінку психологічної придатності окремих військовослужбовців, екіпажів (розрахунків) до виконання завдань за призначенням (крім вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів);

- організацію та керівництво системою психологічної підготовки особового складу з урахуванням особливостей професійної діяльності за видами (родами) військ, здійснення її методичного забезпечення;

- апробацію та впровадження тренінгових технологій щодо формування та розвитку у військовослужбовців відповідних професійно важливих психологічних якостей, необхідних для виконання завдань за призначенням;

- психологічну допомогу особовому складу під час ведення бойових (навчально-бойових) дій та повсякденної діяльності (психодіагностика як система використання методів виявлення та вимірювання ступеня психотравмованості військовослужбовців; психологічне консультування, психопрофілактика, психокорекція; психічна реабілітація як система медико-психологічних і соціальних заходів, спрямованих на поновлення, корекцію та компенсацію психотравматичних ефектів, створення позитивних мотиваційних настроїв до виконання бойових (навчально-бойових) завдань); вивчення соціально-психологічного клімату у військових колективах з метою визначення основних чинників, що впливають на діяльність особового складу та надання консультативної

допомоги та пропозицій до управлінських рішень керівникам усіх рівнів; індивідуальну та групову консультативну роботу з членами сімей військовослужбовців;

- навчання командирів та офіцерів по роботі з особовим складом формам та методам психологічного вивчення особистості та основним прийомам психолого-педагогічної корекції;

- здійснення організаційних та методичних заходів щодо посилення впливу психологічного забезпечення на досягнення позитивних результатів службової діяльності; надання методичної допомоги командирам (начальникам) усіх рівнів щодо створення ефективної системи забезпечення психологічної надійності та психологічної стійкості особового складу; організацію психологічної реабілітації особового складу;

- психологічний аналіз причин та умов виникнення психологічних травм у військовослужбовців, підготовку пропозицій та методичних рекомендацій щодо їх запобігання та усунення;

- проведення психопрофілактичної роботи, спрямованої на зміцнення та відновлення відповідного позитивного психічного стану військовослужбовців та працівників Збройних Сил України, запобігання виникненню дезадаптації;

- організацію взаємодії з відповідними службами інших силових структур України, фахівцями Міністерства освіти та науки України та громадських організацій професійної спрямованості з питань надання психологічної допомоги та реабілітації громадян, координацію їх діяльності у Збройних Силах;

- поліпшення кадрового потенціалу підрозділів та військових частин шляхом організації професійної орієнтації кандидатів для проходження військової служби і навчання у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України, їх професійно-психологічного відбору на підставі результатів вивчення комплексу знань, умінь, особистих якостей, необхідних для професійної діяльності;

- формування та підтримку стійкої мотивації особового складу до виконання завдань за призначенням;

- розробку критеріїв діагностики (оцінки) психологічної готовності особового складу до виконання завдань за призначенням;

- організацію моніторингу та прогнозування соціально-психологічних процесів у військах (силах), підготовку пропозицій щодо їх оптимізації; організацію проведення у військах (силах) психологічних, соціально-психологічних та військово-соціологічних досліджень;

- виявлення чинників, що призводять до виникнення соціально-психологічних проблем у службово-бойовій діяльності військовослужбовців;

- організацію проведення наукових досліджень з проблем психологічного забезпечення.

Обов'язки та права посадових (службових) осіб Психологічної служби ЗСУ

Фахівці психологічної служби ЗСУ **зобов'язані:**

- знати вимоги чинного законодавства, яке регулює діяльність Збройних Сил України, а також володіти необхідними для виконання професійних обов'язків знаннями з психології, психодіагностики, психологічного консультування та психопрофілактики, методи активного навчання, соціально-психологічного тренінгу, сучасні методи психологічної підготовки, корекції та розвитку особистості;

- вивчати особовий склад, який прибув до військової частини, складати його психологічну характеристику та надавати рекомендації командирам (начальникам) щодо організації роботи з ним;

- здійснювати заходи щодо соціально-психологічної реабілітації (адаптації) військовослужбовців до умов військової служби та нейтралізації негативного впливу перебування в бойових умовах на особистість;

- вивчати малі групи військовослужбовців, їх структуру, групові процеси та їх вплив на морально-психологічний клімат в середовищі (у підрозділі), розробляти рекомендації щодо його покращення;

- виявляти осіб з підвищеною психологічною напруженістю, схильних до проявів внутрішньої і зовнішньої агресії, вести їх

облік, вивчати психологічні особливості військовослужбовців, які впливають на обстановку у військовій частині, підрозділі;

- спільно з командирами (начальниками) організовувати заходи психологічної підготовки особового складу;

- надавати командуванню з'єднань (військових частин) рекомендації щодо організації індивідуальної роботи з особовим складом, профілактики міжособистісних і міжгрупових конфліктів серед них;

- проводити заняття щодо підвищення психолого-педагогічної компетентності персоналу, сприяти створенню позитивної морально-психологічної атмосфери та обстановки взаємної довіри і взаємопорозуміння між начальниками та підлеглими;

- здійснювати контроль за виконанням рекомендацій, які були запропоновані за результатами психологічного вивчення особового складу;

- регулярно аналізувати та узагальнювати отримані результати з основних напрямків діяльності і надавати інформацію відповідним керівникам військових органів управління;

- підтримувати постійну взаємодію з професійним середовищем психологів шляхом участі в наукових, науково-методичних, науково-практичних та практичних конференціях і семінарах, постійно вдосконалювати свій професійний рівень, відслідковувати інноваційні психологічні технології та впроваджувати їх у практичну діяльність;

- дотримуватися етичних норм та принципів професійної діяльності, проводити психологічну роботу дотримуючись принципу конфіденційності в роботі, з метою недопущення моральної та психологічної шкоди суб'єкту психологічного дослідження.

Для виконання покладених на Психологічну службу завдань посадові (службові) особи Психологічної служби **мають право:**

- визначати для використання у своїй професійній діяльності психологічні методи тестування та оцінки індивідуальних і соціально-психологічних особливостей особового складу, методики та процедури впливу за умови, що вони відповідають вимогам

надійності, валідності та пройшли достатню апробацію у межах сучасної психологічної науки і є безпечними для психічного здоров'я особистості;

- використовувати соціологічні методи: опитування (інтерв'ю, анкетування, експертне опитування), аналіз документів (у тому числі контент-аналіз), спостереження, експеримент для вивчення морально-психологічного стану особового складу та соціальних процесів (обстановки) у військових колективах;

- використовувати в службовій діяльності всю доступну інформацію, що характеризує особистість та поведінку особового складу;

- прогнозувати можливі соціально-психологічні наслідки впливу умов бойової обстановки (військово-професійної діяльності) та інформувати про них безпосередньо керівний склад;

- за погодженням з командуванням організовувати взаємодію з питань, які належать до компетенції Психологічної служби, з іншими установами, організаціями, навчальними та науковими закладами;

- здійснювати заходи щодо профілактики психотравмуючих станів та запобігання професійній деформації особового складу, який виконує завдання за призначенням;

- у випадках, обумовлених професійною доцільністю, з дозволу керівництва виконувати функціональні обов'язки у цивільному одязі.

Структура Психологічної служби ЗСУ

Психологічна служба складається з таких основних ланок: підрозділи та посади психологічної служби органів військового управління; офіцери (психологи) та психологи працівники Збройних Сил України у військових частинах, установах та військових навчальних закладах.

Керівництво Психологічною службою здійснює Головне управління по роботі з особовим складом Збройних Сил України.

На посади керівників підрозділів Психологічної служби (виду Збройних Сил України, оперативного (повітряного) командування, армійського корпусу) призначаються військовослужбовці, які мають вищу освіту не нижче оперативно-тактичного рівня за

спеціальностями «військово-соціальне управління» та «психологія», «психофізіологія», «виховна та соціально-психологічна робота у підрозділах (на кораблях) за видами ЗС України», мають досвід військової служби на посадах, які пов'язані з організацією та проведенням психологічного забезпечення діяльності військ (сил).

Комплектування посад Психологічної служби (виду Збройних Сил України, оперативного (повітряного) командування, армійського корпусу) проводиться з числа осіб, які мають вищу освіту за спеціальностями «військово-соціальне управління», «психологія», «психофізіологія», «виховна та соціально-психологічна робота у підрозділах (на кораблях) за видами ЗС України».

Психологічне забезпечення в Національній гвардії України – комплекс психодіагностичних, психоформуєчих, психопрофілактичних і психокорекційних заходів, спрямованих на вивчення, формування та розвиток в особового складу Національної гвардії України (далі – НГУ) професійно важливих психічних якостей, підтримання та відновлення оптимальних психічних станів, необхідних для успішного виконання службово-бойових завдань, збереження високого рівня психологічної безпеки та психологічного стану, запобігання виникненню професійної деформації.

Система психологічного забезпечення в НГУ складається з таких елементів:

- суб'єкти психологічного забезпечення;
- об'єкти психологічного забезпечення;
- напрямки психологічного забезпечення.

Суб'єктами психологічного забезпечення в НГУ є підрозділи психологічної служби (відділ, відділення, служби) та посадові особи, які входять до їх складу (психологи).

Об'єктами психологічного забезпечення в НГУ є військовослужбовці та працівники (особовий склад), резервісти НГУ, члени їх сімей, а також кандидати для проходження військової служби (навчання) та служби у військовому резерві НГУ.

Напрямами психологічного забезпечення визначаються:

- професійно-психологічний відбір;
- професійно-психологічна підготовка;

- психологічний супровід виконання службово-бойових завдань;
- вивчення соціально-психологічного клімату у військових колективах, психологічна оцінка надзвичайних подій;
- психопрофілактика, психологічна допомога та реабілітація, професійна підтримка психологів.

Основними завданнями психологічного забезпечення НГУ є:

- організація та проведення професійно-психологічного відбору кандидатів для проходження військової служби в НГУ, для участі в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки в складі національного персоналу або національного контингенту, навчання у вищих військових навчальних закладах (навчальних військових частинах (центрах)), військовослужбовців перед призначенням на вищі посади;

- надання допомоги командирам (начальникам) військових частин з питань створення ефективної системи підтримання психологічної готовності, стійкості та надійності особового складу для виконання службово-бойових завдань;

- організація та проведення професійно-психологічної підготовки особового складу з урахуванням специфіки та умов виконання завдань служби;

- упровадження новітніх психологічних і психотренінгових технологій, зокрема за напрямками службово-бойової діяльності, у тому числі із застосуванням комп'ютерної техніки (автоматизованих психодіагностичних комплексів, поліграфів, приладів зворотного біологічного зв'язку), для вивчення, оцінки і прогнозування професійної діяльності особового складу;

- проведення соціометричних та соціально-психологічних досліджень військових колективів, вивчення та моніторинг соціально-психологічного клімату у військових колективах, рейтингу і стилю керівництва посадових осіб та надання рекомендацій командирам (начальникам) щодо формування необхідного рівня їх сприйнятливості, згуртування колективу, створення обстановки високої вимогливості і взаємодопомоги;

- здійснення психологічного аналізу причин та умов травматизму, суїцидів (спроб суїцидів), загибелі особового складу НГУ та підготовка рекомендацій щодо їх попередження;
- проведення психопрофілактичної роботи, спрямованої на збереження, зміцнення і відновлення психологічної безпеки та психологічного здоров'я особового складу, попередження виникнення соціально-психологічної та особистісної дезадаптації;
- виконання комплексу заходів психологічної допомоги, підтримки та реабілітації військовослужбовців, які постраждали внаслідок дії службово-бойових стрес-факторів, перебували в екстремальних (бойових) умовах, застосовували зброю на ураження;
- науково-дослідницьке та методичне супроводження виконання основних завдань підрозділами психологічної служби.

Організаційна структура та основні завдання психологічної служби НГУ

До підрозділів психологічної служби НГУ належать:

- відділ психологічного забезпечення Головного управління НГУ;
- відділення (групи) психологічного забезпечення, психологи військових частин НГУ;
- науково-дослідна лабораторія психологічного супроводження службово-бойової діяльності НГУ науково-дослідного центру Національної академії НГУ.

Керівництво відділом психологічного забезпечення Головного управління НГУ здійснює начальник, який підпорядковується заступникові командувача Національної гвардії України (по роботі з особовим складом).

Відділення (групу) психологічного забезпечення, психологічну службу військової частини НГУ очолює начальник, який підпорядковується заступникові командира (начальника) військової частини по роботі з особовим складом, а з питань психологічного забезпечення – начальникові відділу психологічного забезпечення Головного управління НГУ.

На посади керівників підрозділів психологічної служби НГУ призначаються фахівці, які мають вищу освіту та відповідають кваліфікаційним вимогам:

начальник відділу психологічного забезпечення Головного управління НГУ – освітній ступінь магістра, спеціалізація - психологія, загальний стаж на посадах психологічної служби - не менше трьох років;

начальник відділення (групи) психологічного забезпечення, психологічної служби військової частини – освітній ступінь магістра, спеціалізація – психологія, загальний стаж на посадах психологічної служби – не менше двох років.

на посади психологів призначаються особи, які мають вищу освіту за спеціалізацією «психологія», за поданням командирів (начальників) військових частин після обов'язкового погодження кандидатури з начальником відділу психологічного забезпечення Головного управління НГУ.

Свою діяльність підрозділи психологічної служби НГУ організовують на підставі планів психологічного забезпечення службово-бойової діяльності військової частини на рік.

Службові документи, рекомендації та висновки психологів, які містять інформацію про результати професійно-психологічного відбору, кількісний склад, причини зарахування особового складу до групи посиленої психологічної уваги та роботи, що здійснюється з цією категорією, вивчення соціально-психологічного клімату у військових колективах, індивідуально-психологічних особливостей особового складу, є інформацією з обмеженим доступом та мають гриф «Для службового користування».

Залучення психологів до інших видів діяльності, що не пов'язані з їх обов'язками, забороняється.

Професійне втручання в роботу психолога можливе лише з боку психолога психологічної служби НГУ вищого рівня, наділеного відповідними повноваженнями.

Командири (начальники) військових частин створюють психологам відповідні умови для збереження інформації з обмеженим доступом, матеріально-технічного забезпечення психологічної служби.

Для здійснення професійної діяльності психологам виділяються окремі робочі кабінети, персональна електронно-обчислювальна техніка, аудіо- та відеотехніка, засоби зв'язку та організаційна техніка, програмне забезпечення, допоміжні технічні засоби згідно з нормами належності.

3. Система психологічного забезпечення діяльності персоналу Державної прикордонної служби України.

У 2003 році наказом Державного комітету у справах охорони державного кордону України №340 «Про затвердження Концепції психологічного забезпечення діяльності Прикордонних військ України та Положення про психологічну службу Прикордонних військ України» було створено психологічну службу прикордонного відомства.

Необхідність створення психологічної служби обґрунтовувалась потребою розгортання системи вивчення та аналізу соціально-психологічних чинників, які впливають на ефективність оперативно-службової діяльності персоналу, стан дисципліни та правопорядку; створення системи моніторингу психологічного стану персоналу; надання прикордонникам та членам їх сімей психологічної допомоги; проведення заходів психологічної просвіти військовослужбовців; здійснення психологічного забезпечення управлінської діяльності керівного складу органів та підрозділів; психологічного забезпечення усього циклу кадрової роботи тощо.

Психологічне забезпечення діяльності особового складу Державної прикордонної служби України – це система узгоджених, цілеспрямованих заходів, які ґрунтуються на досягненнях сучасної психологічної науки і провадяться для забезпечення ефективної оперативно-службової і повсякденної діяльності особового складу, його психологічної готовності до виконання завдань за призначенням, збереження психічного здоров'я військовослужбовців, та членів їх сімей.

Психологічне забезпечення діяльності персоналу Державної прикордонної служби України має такі складові:

- психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності персоналу, що включає в себе моніторинг психологічного стану особового складу, соціально-психологічного клімату в колективах

підрозділів, психологічну профілактику негативних станів та ненормативної поведінки персоналу, що виникають внаслідок виконання службових завдань та дій зовнішніх факторів та умов служби, здійснення психокорекційних заходів;

- психологічне забезпечення діяльності з підтримання правопорядку та дисципліни, включає в себе визначення соціально-психологічних та індивідуально-психологічних передумов порушень дисциплінарних норм, застосування відповідних профілактичних заходів, профілактику та попередження професійних деформацій персоналу, психокорекцію девіантної поведінки;

- психологічне забезпечення кадрової роботи, включає в себе здійснення професійного психологічного відбору персоналу, психологічний моніторинг посадових осіб кадрового резерву, надання відповідних рекомендацій, проведення професіографічної роботи;

- психологічне забезпечення соціальної роботи з військовослужбовцями, працівниками та членами їх сімей включає проведення консультування вказаних осіб, поширення психологічних знань серед прикордонників та членів їх сімей, забезпечення збереження психічного здоров'я громадян.

Для реалізації вказаних завдань у прикордонному відомстві була створена відповідна **структура**, що складається з наступних підрозділів та посадових осіб:

- відділ психологічного забезпечення управління по роботі з персоналом Департаменту по роботі з особовим складом Адміністрації Державної прикордонної служби України;

- офіцери-психологи регіональних управлінь Державної прикордонної служби України;

- офіцери-психологи управлінь прикордонних загонів, загонів морської охорони, центрів підготовки молодших спеціалістів, органів забезпечення;

- відділ психологічного забезпечення та професійно-психологічного відбору Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького, психологи навчальних факультетів;

- регіональні кабінети професійно-психологічного відбору.

Психологічне забезпечення діяльності персоналу, в межах компетенції, здійснюється посадовими особами керівного складу органів охорони державного кордону, органів морської охорони та забезпечення усіх рівнів, штабами, органами по роботі з особовим складом, кадровими та стройовими органами, фахівцями медичної служби.

Комплектування посад психологів у органах Державної прикордонної служби України здійснюється за рахунок отримання офіцерів-випускників вищих навчальних закладів України, призначення на посади цивільних працівників, а також шляхом додаткової фахової підготовки діючих офіцерів.

Психологічною службою прикордонного відомства встановлено тісні професійні контакти з провідними державними психологічними установами, зокрема:

- Українським науково-методичним центром практичної психології та соціальної роботи НАПН України;
- Інститутом психології ім. Г. С. Костюка НАПН України;
- профільними кафедрами Академії внутрішніх справ України;
- Кафедрою психофізіології Української військово-медичної академії;
- Регіональними центрами соціальної допомоги сім'ям та молоді, та іншими.

Співпраця з провідними державними установами психологічної спрямованості дозволяє оперативно здійснювати методичну експертизу та ліцензування діяльності психологів відомства, проводити заходи удосконалення професійної підготовки психологів.

4. Служба психологічного забезпечення діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ.

Сучасна організаційна модель психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ України ґрунтується на здобутках сучасної юридичної психології у сукупності з позитивним досвідом розвитку прикладної психології в інших силових структурах.

Штатні посади психологів органів внутрішніх справ станом на 1990 рік існували лише в системі виконання покарань. Навіть,

існувало Положення про психологічну службу в органах виконання покарань. На психологів, зокрема, покладалося вирішення соціальних завдань та створення програм ресоціалізації і адаптації для наглядових органів.

З 1994 року в історії розвитку системи професійної психології правоохоронних структур розпочався новий етап, який виявився в безпрецедентному створенні окремого напрямку діяльності – служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ України.

При розробці нових концептуальних засад створення відомчої психологічної служби в системі МВС України було взято за основу позитивний досвід становлення й функціонування аналогічних служб у системі Міністерства освіти і науки України, міністерств внутрішніх справ Болгарії та Росії. Саме на цьому ґрунті сьогодні й будується організаційно-штатна та функціональна структура Служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ України.

У 1997 році була затверджена Концепція психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ України, якою передбачалося створити систему сукупної узгодженої діяльності спеціальних підрозділів психологічного забезпечення, науково-дослідних установ, навчальних закладів, практичних органів та внутрішніх військ, спрямовану на підвищення ефективності їх оперативно-службової діяльності та боєздатності шляхом цілеспрямованого застосування науково обґрунтованих форм, методів і засобів професійної психології.

З метою практичного здійснення цієї роботи на місцях наказом МВС України від 28.06.97 № 423 було затверджено Положення про службу психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ України, організована система підготовки практичних психологів у вищих навчальних закладах МВС та розгорнута науково-дослідна робота з питань психологічного забезпечення.

У відповідності до Положення про службу психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України від 28.07.2004р. № 842 психологічне забезпечення визначається як система організаційних та психологічних заходів,

спрямованих на вдосконалення роботи з персоналом та підвищення ефективності оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України.

Положення регулює питання організації служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України, завдання, функції та основні методи здійснення зазначеного виду діяльності, повноваження психологів та порядок виконання покладених на них функцій.

Психологічне забезпечення здійснюють працівники служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України (працівники служби психологічного забезпечення).

До *структурних підрозділів* служби психологічного забезпечення належать:

- Центр практичної психології при МВС України (далі – ЦПП при МВС України), на який покладено функції управління та координації діяльності всіх підрозділів служби психологічного забезпечення;

- центри практичної психології при головних управліннях МВС України в АР Крим, місті Києві та Київській області, управліннях МВС України в областях, місті Севастополі та на транспорті;

- окремі посади практичних психологів у міських, районних, лінійних органах, стройових та спеціальних підрозділах внутрішніх справ;

- підрозділи психологічного забезпечення та окремі посади психологів Державної служби охорони при МВС України;

- підрозділи психологічного забезпечення внутрішніх військ МВС України (зараз – Нацгвардія);

- підрозділи психологічного забезпечення навчальних закладів МВС України.

Структурні підрозділи служби психологічного забезпечення МВС України при штатній чисельності від двох до чотирьох посад психологів формуються у відділення психологічного забезпечення, а при штатній чисельності від п'яти і більше посад психологів відділення за погодженням з ВПЗ УСГПР ДКЗ МВС України

мають бути перетворені в відділ (відділення, сектор) психологічного забезпечення.

Чисельність фахівців структурних підрозділів психологічного забезпечення пропорційно залежить від загальної чисельності особового складу органів внутрішніх справ України та встановлюється нормативними актами МВС України відповідно до рекомендованих норм навантаження.

Очолює службу психологічного забезпечення начальник Центру практичної психології при МВС України, який здійснює загальне керівництво і координацію діяльності підрозділів служби психологічного забезпечення, призначається на посаду і звільняється з посади наказом заступника Міністра внутрішніх справ України за поданням начальника Департаменту роботи з персоналом МВС України, якому безпосередньо підпорядковується. Інші працівники ЦПП при МВС України призначаються на посади та звільняються з посад у встановленому порядку.

На посади працівників служби психологічного забезпечення призначаються фахівці, які мають вищу психологічну освіту відповідно до затверджених МВС України кваліфікаційних вимог.

Практичні психологи міських, районних, лінійних органів, стройових, спеціальних підрозділів внутрішніх справ безпосередньо підпорядковуються заступникам начальників органів, підрозділів по роботі з персоналом, а в питаннях організації професійної діяльності перебувають у прямому підпорядкуванні начальників центрів практичної психології при ГУМВС, УМВС і керуються нормативно-правовими актами МВС України, що стосуються організації діяльності служби психологічного забезпечення.

Психологи підрозділів Державної служби охорони при МВС України безпосередньо підпорядковуються керівникам центрів практичної психології при ГУМВС (УМВС), а в питаннях організації професійної діяльності перебувають у прямому підпорядкуванні керівника структурного підрозділу служби психологічного забезпечення Департаменту Державної служби охорони при МВС України.

Свою роботу служба психологічного забезпечення організовує на підставі перспективних і поточних планів з урахуванням

науково-методичних рекомендацій, передового досвіду та відповідно до вимог нормативно-правових актів.

Серед численних завдань, які притаманні усім психологічним службам цивілізованого світу, психологічна служба системи МВС України в силу владних повноважень, виконує ще й специфічні **завдання**, серед яких найбільш типовими і основними є наступні:

- надання допомоги керівникам усіх рівнів з питань зміцнення дисципліни й законності в органах внутрішніх справ, створення ефективної системи забезпечення психологічної та психофізіологічної надійності персоналу;

- здійснення професійної орієнтації і професійно-психологічного відбору кандидатів на службу в органи внутрішніх справ України та навчання в навчальних закладах МВС України з метою визначення їх психологічної готовності до правоохоронної діяльності в органах внутрішніх справ;

- здійснення психологічного вивчення працівників, які переміщуються на іншу посаду в системі МВС України, з метою визначення їх психологічних характеристик та прогнозування психологічної готовності до виконання ними певних оперативно-службових завдань;

- психологічна підготовка працівників органів внутрішніх справ до виконання своїх функціональних обов'язків як у повсякденних, так і в екстремальних умовах;

- проведення психопрофілактичної роботи з персоналом органів та підрозділів внутрішніх справ;

- здійснення заходів щодо оптимізації соціально-психологічного клімату в колективах;

- психологічне консультування керівників а також працівників органів внутрішніх справ та членів їх сімей;

- психологічне супроводження оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ;

- упровадження досягнень сучасної психології в процес розкриття та розслідування злочинів;

- надання психологічної допомоги працівникам органів внутрішніх справ під час охорони громадського порядку та при забезпеченні переговорної діяльності;

- розробка та впровадження новітніх психологічних технологій в оперативно-службову діяльність, у тому числі із застосуванням комп'ютерної поліграфної техніки;
- психолого-педагогічний супровід навчально-виховного процесу в навчальних закладах МВС України;
- здійснення психологічної підготовки працівників органів внутрішніх справ України;
- надання психологічної допомоги особам, що були прийняті на службу, в адаптації до умов оперативно-службової діяльності;
- упровадження тренінгових технологій формування в працівників органів внутрішніх справ відповідних професійно важливих психологічних якостей, психологічної стійкості, навичок безпечної поведінки, уміння розв'язувати свої психологічні проблеми та управляти конфліктними ситуаціями з урахуванням особливостей несення служби та категорій працівників органів і підрозділів внутрішніх справ;
- виявлення за допомогою психологічних та соціологічних методів чинників, що сприяють виникненню соціально-психологічних проблем в оперативно-службовій діяльності органів внутрішніх справ.

У залежності від поставлених завдань, умов служби та нагальних потреб вирізняють такі групи основних функцій служби психологічного забезпечення.

1. За напрямом організації та проведення професійної орієнтації і професійно-психологічного відбору:

- здійснення психологічного діагностування, вивчення особистісних, інтелектуальних якостей кандидатів на службу в органах внутрішніх справ (у тому числі до складу спеціальних підрозділів), навчання в навчальних закладах МВС України, працівників, що висуваються на керівні посади або переміщуються на інші посади в системі МВС України;
- підготовка висновків щодо наявності необхідних професійно важливих якостей, ступеня інтелектуально-мотиваційної, психологічної готовності та придатності кандидатів до служби, навчання в навчальних закладах МВС України, працівників, що висуваються на керівні посади або переміщуються на інші посади в системі МВС України, а також

щодо здатності виконання ними оперативно-службових завдань у різних умовах службової діяльності;

- розробка професіограм на ґрунті вивчення особливостей професійної діяльності працівників з метою вдосконалення методів і критеріїв професійно-психологічного відбору кандидатів, прогнозування їх здатності до навчання та виконання оперативно-службових завдань.

2. За напрямом здійснення психопрофілактичної роботи та психологічного супроводу служби:

- проведення психодіагностики з метою виявлення у працівників станів емоційно-психологічної напруженості, перевтоми, інших негативних психологічних станів;

- організація та проведення психопрофілактичної роботи з працівниками. Здійснення корекції психологічної напруженості, перевтоми та інших негативних психологічних станів, організація та забезпечення роботи кабінетів психологічної корекції та регуляції;

- здійснення індивідуально-психологічного консультування керівників органів і підрозділів внутрішніх справ, працівників органів внутрішніх справ та членів їх сімей під час розв'язання їх психологічних та сімейних проблем, а також надання психологічної допомоги молодим працівникам в процесі їх адаптації до умов службової діяльності;

- участь у службових розслідуваннях надзвичайних подій, пов'язаних із загибеллю та самоушкодженнями працівників, у тому числі із самогубствами;

- надання психологічної допомоги працівникам після їх перебування в екстремальних ситуаціях, пов'язаних із виконанням оперативно-службових завдань, застосуванням вогнепальної зброї і спецзасобів, отриманням значних психогенних навантажень, зниженням працездатності тощо;

- у разі застосування працівниками вогнепальної зброї на ураження, а також після їх перебування в екстремальних ситуаціях, пов'язаних із загибеллю людей, або в разі виявлення у працівника негативного психоемоційного чи психофізіологічного стану за результатами психологічної експрес-діагностики працівники служби психологічного забезпечення мають право

тимчасово (терміном до 3 діб) усувати працівників від виконання службових обов'язків для надання невідкладної психологічної допомоги та здійснення заходів первинної психопрофілактики з подальшим вирішенням питання про їх допуск до самостійного несення служби;

- обґрунтоване рішення про усунення працівників від виконання ними службових обов'язків оформляється психологом у письмовому вигляді та надається керівництву органу, підрозділу внутрішніх справ з обов'язковим ознайомленням даних працівників під особистий підпис;

- аналіз причин і умов психологічного травматизму, тілесних ушкоджень чи загибелі працівників під час виконання ними службових обов'язків та поза службою, підготовка методичних рекомендацій щодо їх попередження;

- вивчення соціально-психологічного клімату в колективах, надання рекомендацій щодо його поліпшення, а також профілактика та вирішення конфліктних ситуацій;

- надання рекомендацій з питань раціонального розподілу кадрів у колективах з урахуванням індивідуально-психологічних характеристик працівників, їх психологічної сумісності з метою ефективного виконання ними оперативно-службових завдань, зміцнення дисципліни і законності;

- участь у роботі атестаційних комісій, формуванні резерву кадрів на висунення, проведенні психологічного вивчення працівників під час їх переміщення на керівні посади або зарахуванні на службу у нову поліцію;

- вивчення психологічної сумісності працівників та їх готовності до спільної професійної діяльності в складі спеціальних загонів, груп, нарядів, екіпажів тощо. Надання рекомендацій щодо комплектування цих загонів, груп, нарядів, екіпажів;

- розробка рекомендацій з питань застосування в роботі з працівниками методів соціально-психологічного, індивідуально-психологічного та реабілітаційного характеру для керівників органів і підрозділів внутрішніх справ та співробітників апарату роботи з персоналом;

- сприяння оптимізації соціально-психологічного клімату в органах і підрозділах внутрішніх справ, надання психологічної

допомоги керівництву в процесі розробки та виконання управлінських рішень, спрямованих на підвищення ефективності діяльності та зміцнення дисципліни;

- участь у службових розслідуваннях надзвичайних подій, порушень працівниками дисципліни і законності;

- надання консультативної та практичної допомоги працівникам в питаннях взаємодії з різними верствами населення, а також представниками засобів масової інформації.

3. За напрямком психологічного супроводження оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України:

- консультування працівників з психологічних аспектів оперативно-службової діяльності;

- психологічне забезпечення переговорів зі злочинцями шляхом надання консультативної допомоги працівникам оперативних служб або прийняття безпосередньої участі в їх проведенні;

- складання психологічних портретів осіб, які підозрюються в скоєнні злочинів;

- проведення психологічних експертиз та поліграфних досліджень;

- вивчення потреб органів внутрішніх справ в психологічних технологіях для різних видів оперативно-службової діяльності, формування замовлень на їх розробку відповідним навчальним закладам і науковим установам та подальше їх упровадження в практику.

4. За напрямком психолого-педагогічного супроводу навчально-виховного процесу в навчальних закладах МВС України, здійснення психологічної підготовки та впровадження новітніх психологічних технологій:

- проведення занять у системі службової підготовки працівників з психологічної тематики, що спрямовані на розвиток професійно значущих якостей особистості, підвищення психологічної стійкості під час виконання оперативно-службових завдань, особистої дисциплінованості, культури спілкування та чуйного ставлення до громадян;

- консультування керівників з питань застосування психологічних технологій у роботі з кадрами, прогнозування

психологічного стану працівників органів внутрішніх справ та організації діяльності колективів в екстремальних умовах;

– організація заходів щодо формування у працівників психологічної готовності до професійної діяльності в екстремальних ситуаціях, відповідального ставлення до дотримання правил безпеки в службовій діяльності, передбачливості;

– участь у підборі наставників та надання їм рекомендацій щодо оптимальної адаптації молодих працівників органів та підрозділів внутрішніх справ до умов службової діяльності відповідно до їх індивідуальних особливостей, психологічний супровід цього процесу, у разі необхідності, надання індивідуальної психокорекційної допомоги, аналіз та узагальнення результатів адаптації до умов служби, розроблення пропозицій та рекомендацій;

– запровадження тренінгових психологічних технологій підготовки працівників до умов службової діяльності.

Окремим напрямом роботи із психологічного забезпечення службової діяльності є вивчення й поліпшення соціально-психологічного клімату в колективах органів внутрішніх справ та навчальних закладів. При вивченні стану справ на місцях встановлено, що керівники підрозділів і служб не тільки підтримують, але й самі наголошують на необхідності активізації роботи психологів за цим напрямком психологічного забезпечення, зокрема, в розкритті та розслідуванні злочинів.

Тема 13.

Психологічна служба промислових підприємств та організацій малого бізнесу

План

1. Специфіка змісту діяльності, завдань та функцій психологічної служби на підприємстві.
2. Характеристика досвіду роботи психологічної служби підприємства.
3. Психологічна служба організацій малого бізнесу.

Література

1. Верко С.С. Психолог в організації: «за» і «проти» *Актуальні проблеми психології: Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія*. К., 2002, Т.4. С. 207-211.
2. Данчева О.В., Швалб Ю.М. Практична психологія в економіці та бізнесі: навчальний посібник. К.:Лібра, 1998. 270 с.
3. Дуткевич Т.В., Савицька О.В. Практична психологія: Вступ до спеціальності: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2019. 256 с.
4. Іванова О. В. Психологія: вступ до спеціальності. К. : Центр учбової літератури, 2013. 183 с.
5. Легка Л.М., Семенча Л.Г. Організація діяльності психологічних служб : навч. посіб. Львів: Новий світ – 2000, 2017. 370 с.
6. Психологічна служба : підруч. / наук ред В.Г. Панок, А.Г. Обухівська, В.Д. Острова та ін. К.: Ніка-Центр, 2016. 362 с.
7. Сидоренко І. С. Актуальні напрямки роботи психолога в організаціях малого бізнесу *Актуальні проблеми психології: Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія*. К., 2002, Т.4. С. 211-213.

1. Специфіка змісту діяльності, завдань та функцій психологічної служби на підприємстві.

Потребу у кваліфікованій психологічній допомозі відчують представники всіх професій та всіх вікових категорій. Психологічні служби або посади практичного психолога з'являються в різних сферах соціальної практики (освіта, промисловість, Збройні сили, поліція, пенітенціарна система, політика, торгівля, реклама, спорт тощо).

Психологічна служба на підприємстві – особливий підрозділ в структурі організації, основна функція якого полягає в підвищенні ефективності виробництва за допомогою проведення психологічних заходів з персоналом. Спрямованість її роботи буде залежати від тих завдань і потреб, які висуває перед нею організація.

У роботі психолога в організації є кілька основних положень, які відрізняють фахівців цієї галузі і характеризують їх діяльність як особливу і специфічну діяльність суб'єктів праці. О. А. Конопкін

зазначає, що одними з основних завдань психолога є оптимізація діяльності людини і її поведінки в цілому, встановлення причин відхилень у його діяльності і невдач, а також знаходження шляхів їх подолання.

Е. Клімов, розглядаючи область докладання зусиль психолога у забезпеченні трудової практики, *виділяє кілька основних положень, що відрізняють діяльність психолога:*

а) прагнення не тільки полегшити працю людини, але і зробити його ефективним, надійним, безпечним, творчим, що приносить задоволення від його процесу і результату (особистого й суспільного);

б) пристосування не тільки праці до людини, а й людину до праці;

в) відображення значних індивідуальних особливостей, відмінностей, властивих кожній людині і проявляються опосередковано у праці, значною мінливості стану психіки, особливо під впливом факторів праці.

Незважаючи на те, що основні види та напрямки діяльності практичного психолога є загальними, все ж таки спостерігається специфікація завдань та методів його роботи в різних сферах.

Сьогодні діяльність психологічної служби підприємства чи організації ґрунтується на фундаментальних та експериментальних розробках в практичній психології економіки і бізнесу. Її основні **завдання**

– соціально-психологічне навчання людей для роботи у нових економічних умовах;

– створення найбільш ефективної структури управління підприємством, навчання доцільним прийомам діяльності управлінців;

– стратегія розвитку соціального партнерства або розв'язання різного роду конфліктних ситуацій та розробка заходів щодо попередження непорозумінь у майбутньому;

– застосування психологічних механізмів актуалізації потреб людини за допомогою реклами.

Вони стосуються, насамперед, роботи з персоналом організацій у таких напрямках: психолого-просвітницька діяльність; діагностика діяльності організації; експертиза;

розробка і здійснення впливів на окремих працівників та колектив у цілому; консультування з питань управління, з міжособистісних та особистісних проблем працівників; створення інформаційного забезпечення (розробка документів, методичного забезпечення заходів, які проводить психолог). Вагому роль психолог відіграє і в організації та проведенні рекламних заходів установи.

Психологи, які працюють в організаціях здійснюють кілька **основних видів** діяльності: психодіагностика, психокорекція, організаційне проектування та ін.

І. Б. Грішпун виділяє три основні сфери діяльності практичного психолога: психодіагностичну діяльність, психопрофілактику, психокорекцію.

Психодіагностика виконує контролюючу задачу за психологічним станом співробітників підприємства і його впливом на успішність їх трудової діяльності. Психодіагностика стає провідною діяльністю для психологів, які працюють в підборі та оцінки персоналу організації.

Основною функціональною спрямованістю *психопрофілактики* є запобігання можливих негативних станів у працівників організації.

Психокорекція спрямована на зміну негативних психологічних ситуацій, таких як рішення міжособистісних конфліктів, надання допомоги для виходу зі стану перевтоми і т.п.

Поряд з психодіагностикою, психопрофілактикою і психокорекцією виділяють ще три сфери діяльності практичного психолога: психологічне консультування, психологічне просвітництво і психорозвивальна робота.

Психологічне просвітництво спрямоване на підвищення і розвиток психологічної культури співробітників організації.

Просвітницька та розвивальна діяльність тісно пов'язані і добре доповнюють одна одну. Однак якщо основне завдання *просвітницької роботи* – передати певні психологічні знання, необхідні співробітникам для ефективної діяльності, то *розвиваючі психологічні програми* покликані навчити певним навичкам, прийомам, провідним до збільшення продуктивності діяльності, а також сприяти кращому усвідомленню людиною себе у певній професійному середовищі.

Основними функціями цієї галузі практичної психології є:

- психологічне забезпечення процесів управління, рекламної діяльності, ведення переговорів;
- створення умов комунікаційних процесів (обміну інформації) на ринку товарів та послуг;
- вивчення психологічних аспектів приватизації та постприватизації;
- розробка проблем охорони і наукової організації праці;
- аналіз трудової діяльності;
- участь у розробці та реалізації стратегії розвитку підприємства та його кадрової політики.

Системний підхід до побудови діяльності психологічної служби повинен охопити всі сфери життєдіяльності працівника: як сферу професійної діяльності, так і сферу, не пов'язану з трудовою діяльністю.

Завдання та функції психологічної служби підприємства зумовляють її роботу в двох основних **напрямах**:

- сприяння розв'язанню проблем, які безпосередньо пов'язані з виробничою діяльністю: вдосконалення структури, форм і методів управління; стабілізація кадрів; оптимізація соціально-психологічного клімату в колективі (профорієнтація і профвідбір, атестація працівників і оптимізація робочих місць, забезпечення навчання різних категорій працюючих);
- допомога працюючим на підприємстві робітникам у розв'язанні проблем, які прямо не пов'язані з їхньою трудовою діяльністю (сімейні проблеми, включаючи взаємини батьків і дітей; організація дозвілля; підвищення рівня психічного здоров'я, оптимізація психофізіологічного стану тощо).

Порядок розв'язання тих чи інших проблем, які виникають на підприємстві, визначається конкретними його потребами, залежать від організаційних та матеріально-технічних умов, чисельності співробітників у штаті служби та її місця у структурі підприємства тощо.

Психологічна служба *промислового підприємства* повинна функціонувати **на трьох рівнях**:

- на рівні основного колективу вона повинна розв'язувати проблеми, які стосуються функціонування колективу

промислового підприємства в цілому: побудова і реалізація планів соціального розвитку колективу, стабілізація кадрів, удосконалення структури та методів управління;

– на рівні вторинного і первинного колективу розв'язуються такі проблеми: дослідження і оптимізація соціально-психологічного клімату; питання, пов'язані з новими формами організації праці в умовах динамічної економічної системи;

– на рівні окремої особистості розв'язуються задачі, пов'язані з організацією робочого місця, з оптимізацією психофізіологічного стану, з різноманітними психологічними проблемами окремих працівників в колективі.

Діяльність психолога на всіх цих рівнях може здійснюватися у вигляді індивідуального або управлінського консультування, психокорекції та психодіагностики, психологічної просвіти, яка може реалізовуватися у вигляді навчання та розробки рекомендацій. Таке навчання спрямовується на підвищення психологічної компетентності керівників різних рівнів і проводиться у формі лекцій, бесід, групової дискусії, ділових ігор, соціально-психологічного тренінгу тощо.

2. Характеристика досвіду роботи психологічної служби підприємства.

Найперші психологічні служби з'явилися на промислових підприємствах у 60-70 роках ХХ століття у межах новоствореної системи наукової організації праці, їх виникнення було пов'язане з певним рівнем розвитку прикладних досліджень у галузі соціології, соціальної психології, педагогічної психології, психології праці та інженерної психології.

Разом з тим сама діяльність психологічних служб на підприємствах висувала свої вимоги до академічної психології і формулювала певні запити на фундаментальні і прикладні дослідження.

Метою діяльності перших психологічних служб на підприємствах було підвищення ефективності праці робітників.

Досягнення цієї мети передбачало вирішення завдань підвищення працездатності та зниження втомлюваності шляхом

застосування психологічних факторів: змісту роботи, кольорового вирішення інтер'єру, трансляції музики тощо.

Психолог в організації – явище в нашій країні дуже молоде.

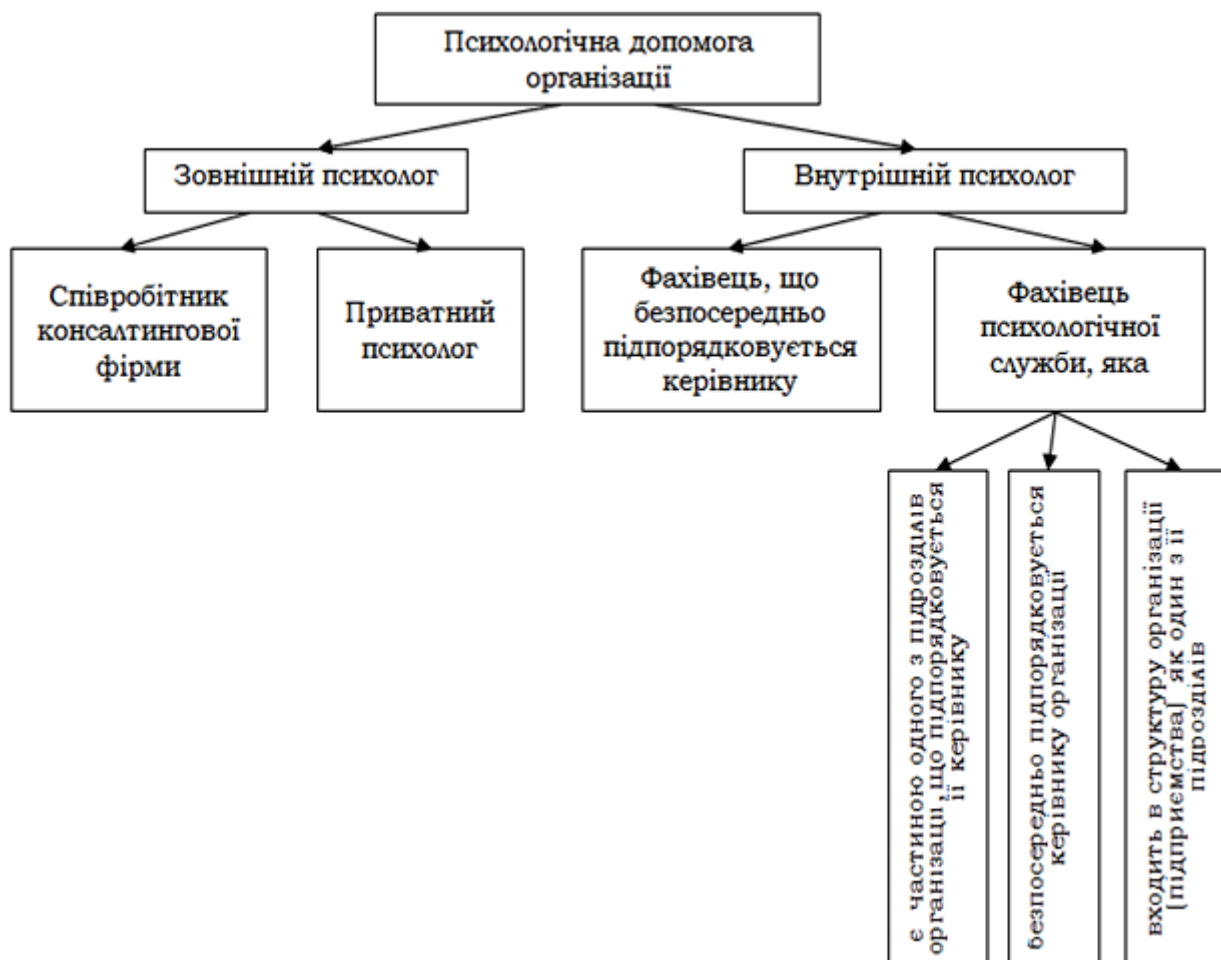
Психологи забезпечували надання особливого виду послуг клієнтам цих організацій: психологічне консультування, психокоррекцію, психотерапію, супровід. Пізніше у психологів з'явилося завдання участі в процесі управління і розвитку організації. Вони стали порадиниками-експертами в питаннях прийому на роботу та навчання персоналу, виконуючи запити керівництва організації. Наступним етапом стала поява функції психологічної допомоги працівникам різного рангу у вирішенні особистісних проблем та врегулювання міжособистісних відносин всередині організації. Поступово психолог-консультант став невід'ємною частиною організаційної структури у всіх ланках її діяльності, забезпечуючи три найважливіші напрямки: особистісний, міжособистісний і системний. З'явилася спеціальність організаційний консультант, професійна позиція якого «включає в себе не тільки систему використовуваних знань про природу особистості людини і утворених людьми організацій. Насамперед це певне ставлення до людей і соціальних організацій».

Для поліпшення психологічної обстановки в організації можуть використовуватися два варіанти отримання її персоналом, у тому числі керівним складом, психологічної допомоги.

Перший – це запрошення зовнішнього психолога, який або є співробітником консалтингової фірми, або приватним практикуючим фахівцем. В останньому випадку для укладення договору з організацією він повинен мати реєстрацію як індивідуальний підприємець. Тоді психолог сам обговорює з керівництвом організації ті завдання, які стоять перед організацією, і обумовлює ті функції, які він береться здійснити для їх вирішення. Всі права і повноваження, результати, ризики та можливості визначаються безпосередньо з психологом, і він сам несе відповідальність за процес і підсумкові результати надання допомоги організації. Якщо ж психолог є співробітником консалтингової служби, то договір про його обов'язки, права та функції здійснюється між керівництвом служби та організацій-замовника. У цьому випадку відповідальність за результати роботи

психолога перед замовником несе консалтингова служба, якою він сам представляє звіти – як проміжні, так і підсумкові. Значним плюсом запрошення зовнішнього психолога є те, що він не включений в структуру і відносини між співробітниками і підрозділами організації, і тому може працювати в позиції незалежного експерта. Очевидною перевагою зовнішнього психолога є можливість самотійного, незалежного бачення ситуації. Природний мінус його діяльності полягає в тому, що він має менше довіри з боку співробітників чинності сприйняття його як «чужого».

Другий варіант – це включення психолога в штатний розклад організації. Можливості внутрішнього психолога обмежуються тим, що він сам є частиною системи відносин організації. Тому головним і провідним чинником в його роботі буде відповідність тієї структурної ролі, яка забезпечує йому приналежність до організації і лояльність керівництва та колег. З цього виникає обмеженість ступенів свободи діяльності психолога всередині своєї організації, яка залежить від його місця в її ієрархії

Діяльність практичних психологів з підвищення ефективності праці передбачає

кілька напрямків (схема Б.Б.Ігелейсен - Желазовського):

- пристосування техніки до психічних властивостей людини (конструювання промислової техніки з врахуванням психічних особливостей робітника та оптимальним їх використанням). Ці проблеми розв'язуються інженерною психологією;

- пристосування технологічних процесів до психічних особливостей людини (проектування комплексів операцій, підвищення змістовності трудової діяльності, зниження монотонності праці, оптимізація темпу роботи, раціоналізація режиму праці і відпочинку);

- пристосування людини до вимог техніки і професійної діяльності (вирішуються проблеми психологічного профвідбору і професійного навчання робітників);

- пристосування людини до людини в умовах підприємства (це комплекс проблем, які пов'язані з міжособистісними відносинами по горизонталі та вертикалі, розв'язанням яких займається соціальна психологія).

Тривалий час психологічні служби підприємств існували без єдиного і обов'язкового *Положення про психологічну службу*, яке б чітко визначало мету її діяльності, завдання, методи тощо. Існувала гостра потреба у розробці загальних принципів побудови її діяльності, моделі діяльності служби, яка б акумулювала в собі досягнутий актуальний рівень фундаментальних досліджень і прикладних розробок, реальні можливості методичного забезпечення, кваліфікацію практичних психологів.

З метою створення Положення про психологічну службу підприємства вивчалися аспекти діяльності психологічних служб промислових підприємств у 1983-1985 рр.

У ході такого дослідження було виявлено основні **форми організації** діяльності психологів на підприємстві:

- психологічні бюро, лабораторії, відділи, підрозділи в кадровій службі, у відділі НОП тощо;

- спеціалізовані психологічні служби окремих підприємств або в системі психологічних служб галузі.

Форма організації психологічної служби визначала і коло проблем, які вона вирішувала. Спостерігалася **динаміка в**

розвитку діяльності служби від виконання окремих робіт, які визначалися керівництвом підприємства (підрозділу), до самостійної ініціації діяльності з розв'язання широкого кола проблем.

Як правило, в процесі діяльності практичних психологів окремих підприємств формувалися і закріплювалися в нормативній документації узагальнені уявлення про цілі, завдання, форми їх діяльності тощо. Це приводило до того, що серед психологів-практиків не було єдності у визначенні цілей і задач психологічних служб, у формах і методах роботи.

Останніми роками приходить розуміння, що будь-якій фірмі чи підприємству, незалежно від сфери їх діяльності, кількості задіяних працівників тощо, потрібен професіонал з психологічною підготовкою у сфері роботи з людьми.

Психолог в організації, на думку М.Ю. Шейніса, будує свою діяльність на основі однієї з трьох **моделей**.

Перша модель ґрунтується на ідеї, що психолог повинен здійснювати науково-методичне забезпечення кадрової і виховної роботи, тому він стає творцем та реалізатором всієї кадрової роботи організації.

Друга модель вбачає сенс діяльності практичного психолога у наданні психотерапевтичної допомоги співробітникам, які мають різноманітні психологічні труднощі. На жаль, сьогодні мало організацій, які безпосередньо опікуються проблемами працівників, тому більшість підприємств не зацікавлені у діяльності практичного психолога за цією моделлю. Виняток хіба що складають армія, міліція, СБУ, диспетчерські служби тощо, де якість та ефективність діяльності співробітників визначається їх психічним станом.

Третя модель ґрунтується на ідеї, що сутність діяльності практичного психолога (служби) полягає у психологічному супроводі трудової діяльності працівників. Психологічний супровід здійснюється у межах системи управління персоналом і спрямований на створення соціально-психологічних умов для успішної професійної діяльності й особистісного зростання працівників. Причому, такий супровід повинен здійснюватися переважно через керівника підприємства традиційними формами управлінського і виховного впливу. Керівник у цьому випадку

повинен бути партнером психолога у розробці та реалізації стратегії супроводу кожного підлеглого. Психолог виступає своєрідним «інструментом налаштування» процесу управління на конкретних працівників. Ця модель є найсучаснішою і найбільше відповідає вимогам сучасного підприємства чи організації.

3. Психологічна служба організацій малого бізнесу.

Специфіка організацій малого бізнесу полягає в обмеженій кількості персоналу. В цих установах відсутня система відділів, які є на промислових підприємствах: збуту і постачання, маркетингу і реклами, фінансового і кадрового.

Працівники, як правило, поєднують кілька різномірних функцій і працюють єдиною командою.

Практичний психолог у такій організації, як зазначає І.С.Сидоренко, здійснює свою роботу в кількох напрямках

Рис. Об'єкти діяльності психолога на малому підприємстві

Робота проводиться в усіх напрямках одночасно, інакше буде порушена цілісність функціонування організації.

У роботі з керівництвом практичний психолог розв'язує такі задачі:

- розробка найефективнішої структури організації;
- забезпечення розвитку організації та безболісний перехід з етапу на етап; прогнозування напрямків подальшого розвитку організації;
- діагностика, виявлення і профілактика «слабких місць» в організації;
- формування стилю діяльності та іміджу організації.

У роботі з персоналом практичний психолог забезпечує:

- формування кадрової політики;
- підбір персоналу (врахування необхідності виконання ним широкого кола функцій);

- раціональне використання кадрів;
- формування навичок роботи в команді;
- мотивацію персоналу;
- оцінку і атестацію співробітників, участь у розробці схем оплати праці співробітників з урахуванням їх індивідуальних особливостей;
- розробку і проведення тренінгів з персоналом;
- організацію неформального спілкування.

З партнерами і клієнтами практичний психолог здійснює:

- формування довгострокових відносин між малими підприємствами та партнерами і клієнтами;
- допомогу в пошуку нових партнерів (організація презентацій, акцій, участь у виставках);
- зміцнення зв'язків з постійними клієнтами;
- створення психологічних портретів клієнтів;
- диференціацію груп клієнтів для створення найбільш ефективної реклами, розрахованої на кожну цільову аудиторію.

При взаємодії **малого підприємства із засобами масової інформації** практичний психолог:

- контактує з пресою для висвітлення у різних виданнях інформації про організацію;
- організовує та психологічно забезпечує участь керівників у телевізійних програмах;
- веде переговори про надання знижок на розміщення реклами.

З метою організації рекламної кампанії практичний психолог:

- розробляє стратегію;
- висуває креативні ідеї з приводу змісту і форми реклами;
- проводить психологічну експертизу реклами; маркетингові дослідження;
- вирішує питання спонсорства, участі у масових та благодійних заходах.

Практичний психолог малого підприємства виступає також як **аналітик діяльності конкурентів**:

- виявляє їх переваги і недоліки;
- аналізує рекламу конкурентів, розмежовуючи її на успішну і невдачу.

Такий широкий спектр задач висуває складну систему вимог до знань, умінь та навичок практичного психолога. Практичний психолог повинен:

- мати відмінні знання з психології, зокрема таких її розділів, як соціальна психологія, психологія управління, організаційна психологія, психологія праці, профвідбір, психодіагностика, мотивація поведінки, психологія реклами, конфліктологія, психологія спілкування, психотерапія, психологія сприймання, психологічна експертиза, психологія торгівлі, методологія експериментальних досліджень; а також з менеджменту, маркетингу, соціології;

- володіти навичками ефективного спілкування, психодіагностики та психологічної просвіти;

- відзначатися системою професійно важливих психічних якостей та властивостей (аналітичне і нешаблонне мислення, здатність до саморозвитку та креативність, комунікабельність та організованість).

Таким чином, діяльність практичного психолога на промислових підприємствах та в організаціях має свою історію, є достатньо розвинутою і спирається на основні методологічні засади діяльності практичного психолога, які визначені прикладною психологією.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

щодо організації практичних занять з навчальної дисципліни

«Організація діяльності психологічної служби» є обов'язковим компонентом освітньо-професійної програми «Психологія» для здобувачів початкового (короткий цикл) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія. Знання курсу дає можливість майбутнім фахівцям ефективно організовувати діяльність психолога у різних сферах суспільної практики, підвищувати її продуктивність.

Мета курсу полягає у формуванні систематизованих знань про організацію діяльності психологічних служб, про законодавчо-правові та нормативні основи діяльності практичного психолога у різних сферах суспільної практики; сприянні становленню професійної компетентності майбутніх практичних психологів через оволодіння знаннями щодо узагальненої характеристики професії практичного психолога, вимог до його особистості, напрямків та видів діяльності практичного психолога.

Завдання курсу:

- ознайомити здобувачів вищої освіти із основними положеннями діяльності психологічної служби;
- окреслити структуру та зміст діяльності національної психологічної служби;
- ознайомити здобувачів із нормативно-правовою базою психологічної служби;
- розкрити специфіку організації психологічної служби в різних сферах діяльності практичного психолога.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувачі набувають загальні (ЗК) та фахові (ФК) **компетентності**:

ЗК 1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК 2. Знання та розуміння предметної галузі та розуміння професійної діяльності.

ФК 5. Здатність розуміти сучасний стан та тенденції розвитку психологічної служби в Україні та за кордоном; знати організаційно-методичні, правові та етичні засади діяльності психологів.

ФК 8. Здатність розуміти сутність, форми та методи проведення просвітницьких, інформаційно-консультативних та роз'яснювальних заходів для створення безпечного психологічного середовища

ФК 9. Наявність знання про організацію та надання психологічної допомоги (індивідуальної та групової), в тому числі особам з ООП.

Очікувані результати навчання:

ПРН 9. Розуміти специфіку діяльності психолога в різних сферах суспільної практики та бути здатним до організації діяльності психологічної служби.

ПРН 11. Демонструвати базові навички креативного, критичного мислення у дослідженнях й професійному спілкуванні та практичні навички вирішення конфліктних ситуацій.

В процесі вивчення дисципліни у здобувачів формуються навички Soft skills – комунікабельність, вміння виступати перед аудиторією, вміння приймати рішення, розвиток соціальних навичок та емоційного сприйняття.

Методичні рекомендації до практичних занять з курсу «Організація діяльності психологічної служби» містять завдання, які передбачені програмою навчальної дисципліни. Плани практичних пропонуються до кожної теми, однак проводяться вони в залежності від кількості годин у робочій програмі.

Задачі, які ставлять перед собою методичні вказівки до практичних занять з курсу «Організація діяльності психологічної служби»:

а) сприяти практичній допомозі в теоретичному опануванні змістом дисципліни;

б) сформувати навички використання отриманих знань у професійній діяльності;

в) мотивувати здобувачів до активної роботи на практичних заняттях

Методичні вказівки укладено у вигляді окремих завдань для підготовки до практичного заняття: теоретичних завдань та завдань для самостійної роботи, що включають питання для самостійного вивчення та колективного обговорення, словникової

роботи; та повідомлень за обраною темою, що складає зміст індивідуальної роботи студентів.

Практичне заняття – це навчальне заняття, на якому викладач організовує детальний аналіз/вивчення здобувачами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни; закріплюються теоретичні знання; формуються вміння і навички практичного застосування отриманих знань; активізується пізнавальну діяльність здобувачів. Оцінки, отримані здобувачем за практичні заняття, враховуються при виставленні підсумкової оцінки з даної навчальної дисципліни.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ **«Організація діяльності психологічної служби»**

Змістовий модуль 1. Теоретичні основи, соціальні та правові умови розвитку психологічної служби

Тема 1. Практична психологія та психологічна служба

Практична психологія – вид психологічної допомоги населенню. Специфіка і взаємозв'язок наукової, практичної та побутової психології. Структура і завдання практичної психології. Психологічна служба як соціальне явище. Нормативно-правова база психологічної служби.

Тема 2. Психологічна служба: історія розвитку

Виникнення і розвиток психологічних служб. Заборона прикладної психології в СРСР. Теоретичні передумови розвитку практичної психології в Україні в другій половині ХХ століття. Етапи становлення і розвитку психологічної служби в Україні. Національна система соціальних і психологічних служб України.

Тема 3. Особистість практичного психолога та його професійне зростання

Критерії професійної придатності практичного психолога. Уміння практичного психолога. Кваліфікаційні вимоги до особистості практичного психолога. Професійне становлення особистості практичного психолога. Професійне зростання фахівця психологічної служби. Етичний кодекс та основні етичні принципи роботи психолога. Обов'язки, права та відповідальність практичного психолога.

Тема 4. Напрямки діяльності практичного психолога

Взаємозв'язок видів та напрямів діяльності практичного психолога. Просвітницько-пропагандистська робота практичного психолога. Профілактична робота практичного психолога. Специфіка, мета і завдання, принципи та умови психологічного консультування. Психодіагностична робота практичного психолога. Поняття психокорекції, її мета та завдання.

Змістовий модуль II. Особливості організації психологічної служби в різних сферах діяльності

Тема 5. Основи організації психологічної служби в системі освіти

Взаємозв'язок педагогіки та психології в діяльності психологічної служби. Загальне положення про психологічну службу в системі освіти України. Основні завдання, мета та види діяльності психологічної служби системи освіти. Базові принципи організації психологічної служби в системі освіти. Організація діяльності психолога в умовах дистанційного навчання. Структура та управління психологічної служби системи освіти.

Тема 6. Організаційно-методичне забезпечення діяльності практичного психолога в системі освіти.

Організаційні засади діяльності психолога в освітньому закладі. Положення про кабінет практичного психолога в закладах освіти. Матеріали та документація практичного психолога. Вимоги до планування та звітності практичного психолога. Журнали роботи шкільного психолога.

Тема 7. Зміст та форми роботи психолога дошкільного навчального закладу.

Напрями діяльності психолога дошкільного навчального закладу. Зміст роботи психолога з вихованцями дошкільного навчального закладу. Робота психолога з педагогічним колективом. Зміст та форми роботи психолога з батьками. Типові проблеми в розвитку дітей дошкільного віку.

Тема 8. Особливості діяльності психолога в загальноосвітніх навчальних закладах.

Історія розвитку шкільної психологічної служби (ШПС). Роль ШПС у вирішенні проблем школи. Цілі та завдання психологічної служби початкової школи. Особливості функціонування психологічної служби у різних ланках загальноосвітньої школи. Діяльність психологічної служби системи освіти в умовах військової агресії.

Тема 9. Психологічна служба у закладах вищої освіти.

Мета та завдання психологічної служби закладу вищої освіти. Основні функції психологічної служби ЗВО. Напрями діяльності психологічної служби у закладі вищої освіти. Структура психологічної служби ЗВО. Права та обов'язки психологічної служби ЗВО. Завчена безпорадність як чинник розвитку пасивності студентів у процесі професійної підготовки.

Тема 10. Діяльність психолога в закладах освіти різного спрямування та спеціальних службах.

Специфіка психологічної служби позашкільного закладу. Особливості діяльності психолога в закладах інтернатного типу. Психолого-медико-педагогічні консультації (ПМПК). Організація роботи практичного психолога з дітьми з особливими освітніми потребами (ООП).

Тема 11. Психологічна служба в соціальній сфері.

Специфіка організації психологічної служби в центрах соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді, реабілітаційних центрах, соціально-психологічних консультаціях. Напрями діяльності, форми та методи діяльності. Співпраця практичного психолога й соціального педагога. Клієнти психологічної служби. Форми роботи з дітьми та людьми з особливостями психофізичного розвитку

Тема 12. Відомчі психологічні служби

Система психологічного забезпечення діяльності Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Організація психологічної служби в Збройних силах та Національній гвардії України. Система психологічного забезпечення діяльності персоналу Державної прикордонної служби України. Служба психологічного забезпечення діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ.

Тема 13. Психологічна служба промислових підприємств та організацій малого бізнесу

Специфіка змісту діяльності, завдань та функцій психологічної служби на підприємстві. Характеристика досвіду роботи психологічної служби підприємства. Психологічна служба організацій малого бізнесу.

ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
1	Практична психологія та психологічна служба	2	2
2	Психологічна служба: історія розвитку	2	
3	Особистість практичного психолога та його професійне зростання	4	
4	Напрями діяльності практичного психолога	2	
5	Основи організації психологічної служби в системі освіти	2	2
6	Організаційно-методичне забезпечення діяльності практичного психолога в системі освіти.	2	
7	Зміст та форми роботи психолога дошкільного навчального закладу.	2	
8	Особливості діяльності психолога в загальноосвітніх навчальних закладах.	2	2
9	Психологічна служба у закладах вищої освіти.	2	
10	Діяльність психолога в закладах освіти різного спрямування та спеціальних службах.	2	
11	Психологічна служба в соціальній сфері.	2	2
12	Відомчі психологічні служби	4	
13	Психологічна служба промислових підприємств та організацій малого бізнесу	2	
	Разом	30	8

ПІДГОТОВКА ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Підготовка теоретичних питань до практичних занять передбачає опрацювання питань теми практичного заняття. Ці питання могли як розглядати під час лекції, так і виноситися на самостійне опрацювання.

Алгоритм підготовки.

– Визначте питання для підготовки (Ви маєте розглянути усі питання, зазначені у плані практичного заняття).

– Візьміть у бібліотеці університету (читальному залі або на кафедрі) джерела, зазначені у списку основної літератури до заняття. При підборі літератури Ви можете користуватися бібліотечними каталогами (алфавітним, предметним або систематичним).

– Визначте розділи (теми або параграфи), у яких розкрито питання практичного заняття.

– Прочитайте ці розділи. Складіть план (простий або складний) відповіді на кожне питання.

– Визначте основні поняття, які Ви повинні засвоїти.

– Проаналізуйте, як опрацьований матеріал пов'язаний з іншими питаннями теми.

– Для кращого засвоєння та запам'ятовування матеріалу складіть короткий конспект, схеми, таблиці або графіки по прочитаному матеріалу.

– Визначте проблеми в опрацьованому матеріалі, які Ви недостатньо зрозуміли. З цими питаннями Ви можете звернутися на консультації до викладача.

– Перевірте, як Ви засвоїли опрацьоване питання. Ви можете це зробити, відповівши на тестові питання до теми або розв'язавши практичні завдання.

ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичне заняття №1

Тема: Практична психологія та психологічна служба

План

1. Практична психологія – вид психологічної допомоги населенню.
2. Специфіка і взаємозв'язок наукової, практичної та побутової психології.
3. Структура і завдання практичної психології.
4. Психологічна служба як соціальне явище.
5. Нормативно-правова база психологічної служби.

Питання для самостійного опрацювання

1. Феномен психологічної практики
2. Соціальні технології як методична основа діяльності психологічної служби.

Питання для самоконтролю

1. Що зумовило виокремлення психології у самостійну галузь?
2. Дайте визначення практичної психології.
3. Що розуміють під визначенням «побутова психологія»?
4. Визначте спільне і відмінне практичної, наукової та побутової психології?
5. Який основний принцип виділення структурних компонентів практичної психології?
6. Назвіть складові у структурі практичної психології.
7. Дайте визначення психологічної служби.
8. Яка мета її діяльності психологічної служби України?

Література

Основна

1. Бочелюк В. І., Зарицька В. В. Психологія: вступ до спеціальності: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2007. 286 с.
2. Дуткевич Т.В., Савицька О.В. Практична психологія: Вступ до спеціальності: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2019. 256 с.
3. Легка Л.М., Семенча Л.Г. Організація діяльності

психологічних служб : навч. посіб. Львів: Новий світ – 2000, 2017. 370 с.

4. Митник О. Я. Організація психологічної служби. Київ : Слово, 2017. 122 с.

5. Основи практичної психології : підручник для ВНЗ / за ред. Панок В., Титаренко Г., Чепелева Н. та ін. К. : Либідь, 2006. 536 с.

6. Приходько Ю.О. Практична психологія: введення у професію: навч. посіб. К.: Каравела, 2012. 247 с.

7. Психологічна служба : підруч. / наук ред В.Г.Панок , А.Г.Обухівська, В.Д.Острова та ін. К.: Ніка-Центр, 2016. 362 с.
URL: https://lib.iitta.gov.ua/705662/1/ps_sluzhba.pdf

Додаткова

1.Збірник нормативно-правових документів психологічної служби освіти України / упоряд. В. Г. Панок, І.І. Цушко. К.: Ніка-Центр, 2004. 340 с.

2.Збірник нормативно-правових документів психологічної служби та ПМПК системи освіти України / Упоряд. Панок В.Г., Цушко І.І., Обухівська А.Г. – К.: Шк. світ. 2008. 256 с.

3.Панок В. Г. Українська практична психологія: визначення, структура і завдання. *Практична психологія і соціальна робота*, 1998. №1. С.5-9.

Практичне заняття 2.

Тема: Психологічна служба: історія розвитку

План

- 1.Виникнення і розвиток психологічних служб.
- 2.Заборона прикладної психології в СРСР.
- 3.Теоретичні передумови розвитку практичної психології в Україні в другій половині ХХ століття.
- 4.Етапи становлення і розвитку психологічної служби в Україні.
- 5.Національна система соціальних і психологічних служб України.

Питання для самостійного опрацювання

1. Організація психологічної служби в країнах Європи.
2. Організація психологічної служби системи освіти в США

Питання для самоконтролю

1. Який напрям прикладної психології в радянському союзі у 1920-30-х роках досліджував конкретну людину у її трудовій діяльності? Дайте коротку характеристику цього напрямку.

2. Назвіть етапи становлення і розвитку психологічної служби в Україні. Охарактеризуйте один з них.

3. В якому році в Україні було створено психологічну службу системи освіти, яку подію можна вважати початковою у становленні психологічної служби системи освіти?

4. Назвіть 5 основних (на вашу думку) завдань Національної системи соціально-психологічної служби.

5. Чим пояснювалися санкції та критика проти педології в 30-х роках в СРСР.

6. Чим визначний 1945 рік для розвитку психологічної науки і практики в Україні?

Література

Основна

1. Бочелюк В. І., Зарицька В. В. Психологія: вступ до спеціальності: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2007. 286 с.

2. Дуткевич Т.В., Савицька О.В. Практична психологія: Вступ до спеціальності: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2019. 256 с.

3. Легка Л.М., Семенча Л.Г. Організація діяльності психологічних служб : навч. посіб. Львів: Новий світ – 2000, 2017. 370 с.

4. Митник О. Я. Організація психологічної служби. Київ : Слово, 2017. 122 с.

5. Основи практичної психології : підручник для ВНЗ / за ред. Панок В., Титаренко Т., Чепелева Н. та ін. К. : Либідь, 2006. 536 с.

6. Приходько Ю.О. Практична психологія: введення у професію: навч. посіб. К.: Каравела, 2012. 247 с.

7. Психологічна служба : підруч. / наук ред В.Г.Панок , А.Г.Обухівська, В.Д.Острова та ін. К.: Ніка-Центр, 2016. 362 с.

Додаткова

1. Організація психологічної служби в школі / уклад. Л.В. Туріщева. Х.: Вид. група «Основа», 2012. 112 с.

2.Панок В. Г. Концепція національної соціально-психологічної служби . *Педагогіка і психологія*, 1994. № 2. С. 3-10.

Практичне заняття №3, 4

Тема: Особистість практичного психолога та його професійне зростанням (4 год)

План

- 1.Критерії професійної придатності практичного психолога.
- 2.Уміння практичного психолога.
- 3.Кваліфікаційні вимоги до особистості практичного психолога.
- 4.Професійне становлення особистості практичного психолога.
- 5.Професійне зростання фахівця психологічної служби.
- 6.Етичний кодекс та основні етичні принципи роботи психолога.
- 7.Обов'язки, права та відповідальність практичного психолога.

Питання для самостійного опрацювання

1. Професійний відбір як запорука успіху підготовки практичного психолога
2. Комунікативна та мовленнєва компетентності психолога

Питання для самоконтролю

1. Сформулюйте критерії придатності до професійної діяльності практичного психолога.
2. Назвіть основні групи умінь практичного психолога, охарактеризуйте одну з цих груп.
3. Які риси та якості мають бути обов'язковою складовою особистості практичного психолога?
4. Чому спілкування вважають ядром професійної діяльності практичного психолога?
5. Назвіть, які якості повинен виявляти практичний психолог у процесі спілкування. Охарактеризуйте три з них на вибір.
6. Назвіть складові моделі особистості практичного психолога. Охарактеризуйте дві складових.
7. Етичний кодекс психолога – це Розкрийте роль етичного кодексу психолога
8. Назвіть розділи Етичного кодексу психолога. Розкрийте зміст одного з них.

9. Назвіть загальні принципи на яких ґрунтується діяльність практичного психолога.
10. Дайте коротку характеристику етапів особистісної підготовки практичного психолога.

Література

Основна

1. Бочелюк В. І., Зарицька В. В. Психологія: вступ до спеціальності: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2007. 286 с.
2. Демчук О.А. Психологічна служба в системі освіти. Умань: Софія, 2008. 144 с.
3. Дуткевич Т.В., Савицька О.В. Практична психологія: Вступ до спеціальності: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2019. 256 с.
4. Іванова О. В. Психологія: вступ до спеціальності. К. : Центр учбової літератури, 2013. 183 с.
5. Приходько Ю.О. Практична психологія: введення у професію: навч. посіб. К.: Каравела, 2012. 247 с.
6. Савчин М.В. Вступ до спеціальності: психолог, практичний психолог. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2007. 397 с

Додаткова

1. Вірна Ж.П. Мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації психолога: монографія. Луцьк: Вежа, 2003. 320 с.
2. Практичний психолог. Енциклопедія освіти / Гол. ред. В.Г. Кремень. К.: Юніком Інтер, 2008. 1040 с

Практичне заняття №5

Тема: Напрями діяльності практичного психолога

План

1. Взаємозв'язок видів та напрямів діяльності практичного психолога.
2. Просвітницько-пропагандистська робота практичного психолога.
3. Профілактична робота практичного психолога.
4. Специфіка, мета і завдання, принципи та умови

психологічного консультування.

5. Психодіагностична робота практичного психолога.
6. Поняття психокорекції, її мета та завдання.

Питання для самостійного опрацювання

Характеристика психотерапії як складової практичної психології

Питання для самоконтролю

1. В чому, на вашу думку, полягає взаємозв'язок видів діяльності практичного психолога?
2. Які зміст, форми та завдання просвітницької роботи практичного психолога?
3. Дайте визначення психопрофілактика. Основна мета та форми психопрофілактичної роботи?
4. В чому полягає сутність психологічного консультування?
5. Назвіть 5 основних (на вашу думку) завдань психологічного консультування.
6. На яких принципах ґрунтується психологічне консультування?
7. Назвіть форми психодіагностики, їх переваги та недоліки
8. Дотримання яких принципів дозволяє підвищити ефективність психодіагностичного обстеження?
9. Дайте визначення психокорекції? Назвіть три основні (на ваш вибір) принципи на яких ґрунтується психокорекційна робота з дітьми
10. Дайте визначення психотерапії, вкажіть її мету та що її відрізняє від консультування.

Література

Основна

- 1.Дуткевич Т.В., Савицька О.В. Практична психологія: Вступ до спеціальності: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2019. 256 с.
- 2.Іванова О. В. Психологія: вступ до спеціальності. К. : Центр учбової літератури, 2013. 183 с.
- 3.Легка Л.М., Семенча Л.Г. Організація діяльності психологічних служб : навч. посіб. Львів: Новий світ – 2000, 2017. 370 с.

4. Митник О. Я. Організація психологічної служби. Київ : Слово, 2017. 122 с.

5. Приходько Ю.О. Практична психологія: введення у професію: навч. посіб. К.: Каравела, 2012. 247 с.

Додаткова

1. Панок В. Г. Українська практична психологія: визначення, структура і завдання. *Практична психологія і соціальна робота*, 1998. №1. С.5-9.

2. Практичний психолог. Енциклопедія освіти / Гол. ред. В.Г. Кремень. К.: Юніком Інтер, 2008. 1040 с.

Практичне заняття №6

Тема: Основи організації психологічної служби в системі освіти

План

1. Взаємозв'язок педагогіки та психології в діяльності психологічної служби.
2. Загальне положення про психологічну службу в системі освіти України.
3. Основні завдання, мета та види діяльності психологічної служби системи освіти.
4. Базові принципи організації психологічної служби в системі освіти.
5. Організація діяльності психолога в умовах дистанційного навчання.
6. Структура та управління психологічної служби системи освіти.

Питання для самостійного опрацювання

Проблема адаптації психолога-початківця в закладі освіти.

Питання для самоконтролю

1. Яку мету діяльності практичного психолога визначено Концепцією середньої загальноосвітньої школи України?

2. Назвіть 5 нормативно-правових документів, які забезпечують діяльність практичного психолога системи освіти.

3. В чому призначення психологічного кабінету практичного

психолога?

4. Які вимоги щодо розміщення кабінету практичного психолога?

5. Назвіть категорії матеріалів та документації психолога та вкажіть, що належить до однієї з них.?

6. Охарактеризуйте право доступу до кожної з категорії матеріалів та документації психолога?

7. Назвіть розділи річного плану практичного психолога освітнього закладу.

8. Які форми та напрями роботи планує психолог закладів освіти?

9. Назвіть, які журнали роботи має вести практичний психолог?

10. Кому підпорядковується психолог освітнього закладу?

Література

Основна

1. Демчук О.А. Психологічна служба в системі освіти. Умань: Софія, 2008. 144 с.

2. Документація психолога. / Упор. Т. Гончаренко. К.: Редакції Загально-педагогічної газети, 2003. 120 с.

3. Дуткевич Т.В., Савицька О.В. Практична психологія: Вступ до спеціальності: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2019. 256 с.

4. Легка Л.М., Семенча Л.Г. Організація діяльності психологічних служб : навч. посіб. Львів: Новий світ – 2000, 2017. 370 с.

5. Митник О. Я. Організація психологічної служби. Київ : Слово, 2017. 122 с.

Додаткова

1. Городнова Н.М. Кабінет психолога в системі освіти. К.: Шк. світ, 2009. 128 с.

2. Збірник нормативно-правових документів психологічної служби освіти України / упоряд. В. Г. Панок, І.І. Цушко. К.: Ніка-Центр, 2004. 340 с.

3. Збірник нормативно-правових документів психологічної служби та ПМПК системи освіти України / Упоряд. Панок В.Г., Цушко І.І., Обухівська А.Г. К.: Шк. світ. 2008. 256 с.

4. Збірник нормативно-правових документів психологічної

служби освіти України / упоряд. В. Г. Панок, І.І. Цушко. К.: Ніка-Центр, 2004. 340 с.

5.Збірник нормативно-правових документів психологічної служби та ПМПК системи освіти України / Упоряд. Панок В.Г., Цушко І.І., Обухівська А.Г. К.: Шк. світ. 2008. 256 с.

6.Положення про психологічну службу системи освіти України. Практична психологія та соціальна робота, 2017. № 2. С. 35-38.

Практичне заняття №7

Тема: Організаційно-методичне забезпечення діяльності практичного психолога в системі освіти

План

- 1.Організаційні засади діяльності психолога в освітньому закладі.
- 2.Положення про кабінет психолога в закладах освіти.
- 3.Матеріали та документація практичного психолога.
- 4.Вимоги до планування та звітності практичного психолога.
- 5.Журнали роботи шкільного психолога.

Питання для самостійного опрацювання

1. Розподіл функцій і повноважень у психологічній службі системи освіти.
2. Посадова інструкція практичного психолога

Питання для самоконтролю

- 1.Що впливає на тривалість робочого тижня та графік роботи практичного психолога ?
- 2.Яку діяльність здійснює практичний психолог закладу/установи освіти? (*назвіть три з них*)
- 3.Назвіть 5 сфер діяльності яким сприяє практичний психолог закладу та/або установи освіти.
- 4.Назвіть 7 основних, на вашу думку, обов'язків працівника психологічної служби освіти.
- 5.Які основні права працівника психологічної служби закладів освіти? (*назвіть 5*)
- 6.Яка мета діяльності психологічної служби закладів освіти визначена Загальним положенням про психологічну службу в системі освіти України?

7. Які принципи діяльності психологічної служби системи освіти?

8. Назвіть напрями діяльності працівників психологічної служби, один з охарактеризуйте.

9. Назвіть базові принципи організації психологічної служби в системі освіти, два з них охарактеризуйте.

10. Назвіть основні складові структури психологічної служби системи освіти в Україні.

Література

Основна

1. Демчук О.А. Психологічна служба в системі освіти. Умань: Софія, 2008. 144 с.

2. Документація психолога. / Упор. Т. Гончаренко. К.: Редакції Загальнопедагогічної газети, 2003. 120 с.

3. Дуткевич Т.В., Савицька О.В. Практична психологія: Вступ до спеціальності: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2019. 256 с.

4. Легка Л.М., Семенча Л.Г. Організація діяльності психологічних служб : навч. посіб. Львів: Новий світ – 2000, 2017. 370 с.

5. Митник О. Я. Організація психологічної служби. Київ : Слово, 2017. 122 с.

Додаткова

1. Городнова Н.М. Кабінет психолога в системі освіти. К.: Шк.. світ, 2009. 128 с.

2. Збірник нормативно-правових документів психологічної служби освіти України / упоряд. В. Г. Панок, І.І. Цушко. К.: Ніка-Центр, 2004. 340 с.

3. Збірник нормативно-правових документів психологічної служби та ПМПК системи освіти України / Упоряд. Панок В.Г., Цушко І.І., Обухівська А.Г. К.: Шк. світ. 2008. 256 с.

4. Збірник нормативно-правових документів психологічної служби освіти України / упоряд. В. Г. Панок, І.І. Цушко. К.: Ніка-Центр, 2004. 340 с.

5. Збірник нормативно-правових документів психологічної служби та ПМПК системи освіти України / Упоряд. Панок В.Г., Цушко І.І., Обухівська А.Г. К.: Шк. світ. 2008. 256 с.

6. Положення про психологічну службу системи освіти України. *Практична психологія та соціальна робота*, 2017. № 2. С. 35-38.

Практичне заняття №8

Тема: Зміст та форми роботи психолога дошкільного навчального закладу

План

1. Напрями діяльності психолога дошкільного навчального закладу.
2. Зміст роботи психолога з вихованцями дошкільного навчального закладу.
3. Робота психолога з педагогічним колективом.
4. Зміст та форми роботи психолога з батьками.
5. Типові проблеми в розвитку дітей дошкільного віку.

Питання для самостійного опрацювання

Співпраця психологічної служби дошкільного закладу з іншими установами та організаціями

Питання для самоконтролю

1. Назвіть 5 напрямів професійної діяльності психолога дошкільного навчального закладу освіти.
2. На що спрямована діагностична робота психолога дошкільного навчального закладу?
3. Назвіть, які функції може здійснювати психолог ДНЗ.
4. Назвіть види та форми роботи практичного психолога у ДНЗ
5. Які основні напрямки роботи психолога з педагогічним колективом навчального закладу?
6. Що передбачає створення психолого-педагогічної карти дошкільника?
7. Які особливості психологічного консультування батьків вихованців дошкільного закладу?
8. Співпраця психологічної служби дошкільного закладу з іншими установами та організаціями.
9. Що таке агресивність та причини її виникнення у дошкільників?
10. Назвіть типові ознаки гіперактивності дошкільника.

Література

Основна

1. Демчук О.А. Психологічна служба в системі освіти. Умань: Софія, 2008. 144 с.
2. Легка Л.М., Семенча Л.Г. Організація діяльності психологічних служб : навч. посіб. Львів: Новий світ – 2000, 2017. 370 с.
3. Приходько Ю.О. Практична психологія: введення у професію: навч. посіб. К.: Каравела, 2012. 247 с.
4. Психологічна служба : підруч. / наук ред В.Г.Панок , А.Г.Обухівська, В.Д.Острова та ін. К.: Ніка-Центр, 2016. 362 с.

Додаткова

1. Марінушкіна О. Є. Порадник практичного психолога. Х.: Вид. група «Основа», 2007. 240 с. (Дошкільний навчальний заклад).
2. Атемасова, О. А. Практична психологія : старший дошк. вік : алгоритми вирішення дитячих проблем. Х. : Ранок, 2010. 174 с.
3. Марінушкіна О.Є. Корекційні програми на допомогу практичному психологу ДНЗ. Х.: Вид.група „Основа“, 2009. 204 с.

Практичне заняття № 9

Тема: Особливості діяльності психолога в загальноосвітніх навчальних закладах

План

1. Історія розвитку шкільної психологічної служби (ШПС).
2. Роль ШПС у вирішенні проблем школи.
3. Цілі та завдання психологічної служби початкової школи.
4. Особливості функціонування психологічної служби у різних ланках загальноосвітньої школи.
5. Діяльність психологічної служби системи освіти в умовах військової агресії.

Питання для самостійного опрацювання

Особливості взаємодії шкільного психолога з педагогічним колективом.

Питання для самоконтролю

1. Яка головна мета шкільної психологічної служби?
2. Визначте специфічні цілі діяльності психолога у початковій

школі (назвіть 5 на ваш вибір).

3. Яка загальна мета психологічної служби в початковій школі?

4. Назвіть найважливіші напрями роботи психолога основної школи з учнями. Охарактеризуйте один з них.

5. В чому проявляється позитивний / негативний / (на ваш вибір) вплив групи на підлітка?

6. Назвіть найважливішими напрямками роботи психолога основної школи з педагогами та адміністрацією закладу освіти, охарактеризуйте два з них.

7. З якими, на вашу думку, типовими проблемами стикається практичний психолог, працюючи з дітьми, що постраждали внаслідок військової агресії?

8. Назвіть форми роботи шкільного психолога з батьками.

9. Які особливості спілкування повинен враховувати психолог, працюючи із педколективом загальноосвітнього навчального закладу?

10. Яке головне завдання шкільного психолога в сімейному консультуванні?

Література

Основна

1. Демчук О.А. Психологічна служба в системі освіти. Умань: Софія, 2008. 144 с.

2. Дуткевич Т.В., Савицька О.В. Практична психологія: Вступ до спеціальності: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2019. 256 с.

3. Легка Л.М., Семенча Л.Г. Організація діяльності психологічних служб : навч. посіб. Львів: Новий світ – 2000, 2017. 370 с.

4. Приходько Ю.О. Практична психологія: введення у професію: навч. посіб. К.: Каравела, 2012. 247 с.

5. Психологічна служба : підруч. / наук ред В.Г.Панок , А.Г.Обухівська, В.Д.Острова та ін. К.: Ніка-Центр, 2016. 362 с

6. Строяновська О. В. Психологічна служба в системі освіти : практикум з навчального курсу для практичних психологів : навч. посібн. К. : Каравела, 2010. 176 с

Додаткова

1. Атемасова О. А. Практична психологія у початковій школі : алгоритм вирішення нетипових дитячих проблем. – Х. : Ранок,

2010. 158 с.

2. Організація психологічної служби в школі / уклад. Л.В. Туріщева. Х.: Вид. група «Основа», 2012. 112 с.

3. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : посіб. для практиків соціальної сфери / Мельник Л.А. та ін. К. : ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. 72 с.

URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/pozashkilna/psychologichna-sluzhba/pos-bnik-shhodo-psixosocz-alno-dopomogi.pdf>

4. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту: навчально-методичний посібник. К.: Агенство «Україна», 2015. 176с.

5. Туріщева, Л. В. Робота шкільного психолога з педагогічним колективом. Х. : Основа, 2009. 110 с.

6. Туріщева, Л. В. Настільна книга шкільного психолога : навч.-метод. посібник для вчителя. Х. : Основа, 2010. 255 с.

Практичне заняття №10

Тема: Психологічна служба у закладах вищої освіти

План

1. Мета та завдання психологічної служби закладу вищої освіти.
2. Основні функції психологічної служби ЗВО.
3. Напрями діяльності психологічної служби у закладі вищої освіти.
4. Структура психологічної служби ЗВО.
5. Права та обов'язки психологічної служби ЗВО.
6. Завчена безпорадність як чинник розвитку пасивності студентів у процесі професійної підготовки.

Питання для самостійного опрацювання

Умови ефективної діяльності психологічної служби ЗВО

Питання для самоконтролю

1. Що розуміють під психологічною службою закладу вищої освіти III-IV рівня акредитації?
2. Яка основна мета діяльності психологічної служби ЗВО та її

основні завдання (назвіть три завдання)?

3. На що спрямована діяльність психологічної служби ЗВО, в чому її покликання?
4. Що має здійснювати психологічна служба ЗВО?
5. Назвіть 5 основних (на вашу думку) напрямів діяльності психологічної служби у закладі вищої освіти.
6. Які обов'язки психолога психологічної служби ЗВО? (назвіть 5)
7. Права психолога ЗВО? (назвіть 5, які для вас є найважливішими).
8. Назвіть основні компоненти структури психологічної служби ЗВО.
9. За що відповідає керівник психологічної служби ЗВО?
10. З якими організаціями та службами співпрацює психологічна служба закладу вищої освіти?

Література

Основна

1. Діяльність психологічної служби у вищій школі : посіб. / Кепканова О. І., Нечипорук Н. М., Демида К. К. : Марич В.М., 2010. 59 с.
2. Панок В.Г. Психологічна служба вищого навчального закладу / В.Г. Панок, В.Д. Острова. К.: «Освіта України», 2010. 229с.
3. Психологічна служба : підруч. / наук ред В.Г.Панок , А.Г.Обухівська, В.Д.Острова та ін. К.: Ніка-Центр, 2016. 362 с.
4. Дудник О.А. Факторна структура емоційно-оцінних характеристик Я-концепції студентів із високим рівнем особистісної безпорадності. Психологічні перспективи. Луцьк, 2019. Вип. 33. С 103–114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppst_2019_33_10

Додаткова

1. Бажутина С. Б., Воронина Г. Г., Буллах И.П. Практическая психология в вузе и школе. Луганск: Янтарь, 2000. 113 с.
2. Панок В. Г. Психологічна служба: навч-метод. посіб.для студентів і викладачів. Кам'янець-Подільський: ТОВ Друкарня Рута, 2012. 328 с.

Практичне заняття №11

Тема: Діяльність психолога в закладах освіти різного спрямування та спеціальних службах

План

1. Специфіка психологічної служби позашкільного закладу.
2. Особливості діяльності психолога в закладах інтернатного типу.
3. Психолого-медико-педагогічні консультації (ПМПК).
4. Організація роботи психолога з дітьми з особливими освітніми потребами (ООП).

Питання для самостійного опрацювання

1. Організаційні та методологічні принципи психологічної допомоги на «Телефоні Довіри».
2. Специфіка роботи практичного психолога у спеціальних закладах для неповнолітніх

Питання для самоконтролю

1. Які основні завдання психологічної служби позашкільного закладу(назвіть 5 на ваш вибір)?
2. Охарактеризуйте три напрямки (на ваш вибір) роботи психологічної служби позашкільного закладу.
3. Назвіть 4 основних (на вашу думку) обов'язків працівника психологічної служби позашкільного закладу.
4. Назвіть функції психолога в закладах інтернатного типу.
- 5 Назвіть типові проблеми вихованців дитячих будинків та інтернатів для всіх вікових груп.
6. В чому полягає зміст діяльності психолого-медико-педагогічних консультацій?
7. Яка структура управління системою психолого-медико-педагогічних консультацій?
8. Яке основне завдання психологічної служби у роботі з дітьми, що мають особливі освітні потреби?
9. У чому полягає зміст психолого-педагогічного супроводження дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання?
10. Назвіть документацію психолога для здійснення психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами.

Література

Основна

- 1 Демчук О.А. Психологічна служба в системі освіти. Умань: Софія, 2008. 144 с.
2. Іванова О. В. Психологія: вступ до спеціальності. К. : Центр учбової літератури, 2013. 183 с.
3. Психологічна служба : підруч. / наук ред В.Г.Панок , А.Г.Обухівська, В.Д.Острова та ін. К.: Ніка-Центр, 2016. 362 с.

Додаткова

- 1.Головко Н. О., Данелян Л. Є., Довгальок І. С., Комар Т. О., Кучеровський О. К. Соціально-психологічна робота з дітьми та молоддю з особливими потребами: метод. рек. / Державна соціальна служба для сім'ї , дітей та молоді. К. : Держсоцслужба, 2005. 108 с.
- 2.Діти з особливими потребами в школі : психолого-педагогічний супровід / авт.-упоряд. О. М. Романова, Л. П. Засенко, О. П. Кириліна [та ін.]. К. : Шк. світ, 2011. 127с.
- 3.Туріщева, Л. В. Увага! Особливі діти : шкільному психологу, класному керівнику. Х.: Основа, 2010. 128 с.

Практичне заняття №12

Тема: Психологічна служба в соціальній сфері

План

1. Специфіка організації психологічної служби в центрах соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді, реабілітаційних центрах, соціально-психологічних консультаціях.
2. Напрями діяльності, форми та методи діяльності.
3. Співпраця практичного психолога й соціального педагога.
4. Клієнти психологічної служби.
5. Форми роботи з дітьми та людьми з особливостями психофізичного розвитку

Питання для самостійного опрацювання

1. Напрямки роботи Центрів соціальних служб для молоді
2. Особливості організації роботи медичного (клінічного) психолога в реабілітаційних центрах.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть напрямки роботи Центрів соціальних служб для молоді, дайте коротку характеристику одного з них.
2. Назвіть категорії дітей Центру соціально-психологічної реабілітації дітей
3. Що розуміють під Центром соціально-психологічної реабілітації дітей, які основними завданнями центру (ти на ваш вибір)?
4. Назвіть спільне та відмінне у роботі психолога та соціального педагога.
5. На які групи можна класифікувати клієнтів соціальної роботи?
6. Назвіть форми роботи Центрів соціальних служб для молоді у профілактиці правопорушень у дитячому і молодіжному середовищі.
7. На що спрямована діяльність центрів соціальної служби для молоді?
8. Дайте визначення соціальних служб та яка їх основна мета?

Література

Основна

1. Дуткевич Т.В., Савицька О.В. Практична психологія: Вступ до спеціальності: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2019. 256 с.
2. Легка Л.М., Семенча Л.Г. Організація діяльності психологічних служб : навч. посіб. Львів: Новий світ – 2000, 2017. 370 с.
3. Психологічна служба : підруч. / наук ред В.Г.Панок, А.Г.Обухівська, В.Д.Острова та ін. К.: Ніка-Центр, 2016. 362 с.

Додаткова

1. Головка Н. О., Данелян Л. Є., Довгалюк І. С., Комар Т. О., Кучеровський О. К. Соціально-психологічна робота з дітьми та молоддю з особливими потребами: метод. рек. / Державна соціальна служба для сім'ї, дітей та молоді. К.: Держсоцслужба, 2005. 108 с.
2. Діти з особливими потребами в школі : психолого-педагогічний супровід / авт.-упоряд. О. М. Романова, Л. П. Засенко, О. П. Кириліна [та ін.]. К.: Шк. світ, 2011. 127с.

3.Збірник нормативно-правових документів психологічної служби освіти України / упоряд. В. Г. Панок, І.І. Цушко. К.: Ніка-Центр, 2004. 340 с.

4.Збірник нормативно-правових документів психологічної служби та ПМПК системи освіти України / Упоряд. Панок В.Г., Цушко І.І., Обухівська А.Г. К.: Шк. світ. 2008. 256 с.

5.Панок В. Г. Психологічна служба: навч-метод. посіб.для студентів і викладачів. Кам'янець-Подільський: ТОВ Друкарня Рута, 2012. 328 с.

6.Світлична Т. В. Розвиток інтегрованих соціальних служб як інноваційної моделі надання соціальних послуг населенню. Державне будівництво. 2009. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2009_1_29

7.Соціальна педагогіка: теорія і технології: підручник / За ред. І.Д. Зверевої К.: Центр навчальної літератури, 2006. 316 с.

Практичне заняття №13, 14

Тема: Відомчі психологічні служби

План

1. Система психологічного забезпечення діяльності.
2. Державної служби України з надзвичайних ситуацій.
3. Організація психологічної служби в Збройних силах.
4. Психологічна служба Національній гвардії України.
5. Система психологічного забезпечення діяльності персоналу Державної прикордонної служби України.
6. Служба психологічного забезпечення діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ.

Питання для самостійного опрацювання

1. Особливості роботи соціально-психологічної служби у в рамках виправної (пенітенціарної) системи
2. Психологічне супроводження професійної діяльності працівників поліції.
3. Специфіка організації психологічної служби в Службі у справах дітей.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть компоненти психологічної служби ДСНС України

2. Які основні завданнями психологічної служби ДСНС?
3. У чому відмінність психологічного забезпечення діяльності персоналу ДСНС України у повсякденних умовах та в умовах надзвичайної ситуації?
4. У чому полягає особливість алгоритму надання психологічної допомоги психологами ДСНС?
5. Назвіть основні напрямки діяльності психологічної служби ЗСУ, охарактеризуйте два (на ваш вибір).
6. Охарактеризуйте три (на ваш вибір) завдання психологічної служби ЗСУ.
7. Що розуміють під поняттям «Психологічне забезпечення Національній гвардії України»?
8. Кого призначають на посади психологів психологічної служби НГУ?
9. Які специфічні завдання виконує психологічна служба системи МВС України в силу владних повноважень? (назвіть 7 з них)
10. Дайте характеристику однієї групи основних функцій служби психологічного забезпечення органів і підрозділів внутрішніх справ.

Література

Основна

1. Легка Л.М., Семенча Л.Г. Організація діяльності психологічних служб : навч. посіб. Львів: Новий світ – 2000, 2017. 370 с.
2. Наказ МВС України від 31.08.2017 № 747 «Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1390-17/page>
3. Положення про Психологічну службу Збройних Сил України від 04.12.2014 № 317. URL: <https://dovidnykmpz.info/psycho/nakaz-heneral-noho-shtabu-zbro-nykh-sy-7/>.
4. Приходько Ю.О. Практична психологія: введення у професію: навч. посіб. К.: Каравела, 2012. 247 с.
5. Психологічна служба : підруч. / наук ред В.Г.Панок , А.Г.Обухівська, В.Д.Острова та ін. К.: Ніка-Центр, 2016. 362 с.

6. Психологічне вивчення особового складу Збройних Сил України : методичний посібник / О.М. Кокун, Н.А. Агаєв, І.О. Пішко, Н.С. Лозінська, Л.В. Корня. Київ : ФОП Маслаков, 2019. 288 с.

Додаткова

1.Ірхін Ю.Б. Організація та здійснення психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України : навч. посібн. К. : РВЦ НАВСУ, Київський юридичний інститут, 2005. 164 с.

2.Когут Я.М. Професійна психологічна підготовка працівників ОВС : конспект лекцій. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2006. 184 с.

3.Корольчук М.С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах : навч. посібн. для студентів вищих навчальних закладів. К. :Ніка-Центр, 2006. 580 с.

Практичне заняття №15

Тема: Психологічна служба промислових підприємств та організацій малого бізнесу

План

1. Специфіка змісту діяльності, завдань та функцій психологічної служби на підприємстві.
2. Характеристика досвіду роботи психологічної служби підприємства.
3. Психологічна служба організацій малого бізнесу.

Питання для самостійного опрацювання

1. Форми роботи з клієнтами психологічної служби підприємства.
2. Вимоги до спеціалістів психологічної служби підприємства.

Питання для самоконтролю

1. Що розуміють під психологічною службою на підприємстві?
2. Які характерні ознаки діяльності психолога на підприємстві виділив Е. Клімов?
3. Назвіть завдання психологічної служби підприємства?
4. Які напрями діяльності психолога з персоналом організацій?

5. Назвіть рівні функціонування психологічної служби промислового підприємства?
6. Для поліпшення психологічної обстановки в організації можуть використовуватися два варіанти отримання психологічної допомоги, охарактеризуйте їх.
7. Назвіть основні форми організації діяльності психологів на підприємстві.
8. Психолог в організації, на думку М.Ю Шейніса, будує свою діяльність на основі однієї з трьох моделей, назвіть їх та охарактеризуйте одну з них.
9. Назвіть об'єкти діяльності психолога на малому підприємстві.
10. Яку діяльність здійснює практичний психолог організацій малого бізнесу з партнерами і клієнтами?

Література

Основна

1. Дуткевич Т.В., Савицька О.В. Практична психологія: Вступ до спеціальності: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2019. 256 с.
2. Іванова О. В. Психологія: вступ до спеціальності. К. : Центр учбової літератури, 2013. 183 с.
3. Легка Л.М., Семенча Л.Г. Організація діяльності психологічних служб : навч. посіб. Львів: Новий світ – 2000, 2017. 370 с.
4. Психологічна служба : підруч. / наук ред В.Г.Панок , А.Г.Обухівська, В.Д.Острова та ін. К.: Ніка-Центр, 2016. 362 с.

Додаткова

1. Данчева О.В., Швалб Ю.М. Практична психологія в економіці та бізнесі: навчальний посібник. К.:Лібра, 1998. 270 с.
2. Верко С.С. Психолог в організації: «за» і «проти» *Актуальні проблеми психології: Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія.* К., 2002, Т.4. С. 207-211.
3. Сидоренко І.С. Актуальні напрямки роботи психолога в організаціях малого бізнесу *Актуальні проблеми психології: Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія.* К., 2002, Т.4. С. 211-213.

Критерії оцінювання відповіді на занятті

Характеристика відповіді здобувача	К-сть балів
Здобувач повно викладає матеріал, дає правильне визначення основних понять; виявляє розуміння матеріалу, може обґрунтувати свої міркування, застосувати знання на практиці, навести необхідні приклади не лише з підручника, а й самостійно складені; викладає матеріал послідовно та правильно з погляду норм літературної мови. Висвітлені питання для самостійного опрацювання	5
Здобувач дає відповідь, що задовольняє тим самим вимогам, що й для «5 балів», але допускає 1–2 помилки, які сам виправляє, та 1–2 недоліки в послідовності та мовному оформленні викладеного. Питання для самостійного опрацювання висвітлені частково.	4
Здобувач виявляє знання та розуміння основних положень даної теми, але: викладає матеріал неповно і допускає неточності у визначенні понять чи формулюванні правил; не вміє досить глибоко і доказово обґрунтувати свої міркування та навести свої приклади; викладає матеріал непослідовно і припускається помилок у мовному оформленні викладеного. Питання для самостійного опрацювання висвітлені зі значними помилками.	3
Здобувач виявляє незнання більшої частини питань з аудиторної та самостійної роботи, припускається помилок у формулюванні визначень та правил, що спотворюють їх зміст, безладно та невпевнено викладає матеріал. Недоліки у підготовці, є серйозною перешкодою до успішного оволодіння наступним матеріалом.	2
Здобувачеві складно дати відповідь на питання; відсутність прямої відповіді на поставлене запитання або відповідь, що містить безсистемну, мінімальну інформацію; відсутність логічних зв'язків у відповіді; відсутність знання термінології на тему семінару.	1

ФОРМА КОНТРОЛЮ

Формами контролю знань здобувачів вищої освіти спеціальності 053 Психологія з курсу «Організація діяльності психологічної служби» є – поточний, модульні та підсумковий контроль.

Поточний контроль здійснюється під час проведення практичних занять. Він має на меті перевірку рівня готовності здобувача вищої освіти до виконання конкретної роботи.

Модульний контроль проводить викладач після вивчення програмного матеріалу кожного змістового модуля, на які поділено

навчальний матеріал дисципліни (2 змістових модулів). Форма проведення модульного контролю – тестування.

Підсумковий контроль проводиться з метою оцінювання результатів навчання. Форма підсумкового контролю – залік/екзамен.

Кількість балів, яку здобувач вищої освіти набрати час вивчення дисципліни оголошується на останньому практичному занятті, вона складається з кількості балів набраних на практичних заняттях, при проходженні двох модульних контролів, за виконання індивідуального навчально-дослідного завдання та питань, винесених на самостійне опрацювання. Підсумковий контроль проводиться з метою оцінювання результатів навчання.

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ: національна та ЄКТС

Сума балів за всі види навч. діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
75-81	C		
69-74	D	задовільно	
60-68	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов’язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов’язковим повторним вивченням дисципліни

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ

Самостійна робота здобувача – це форма організації навчального процесу, при якій заплановані завдання виконуються здобувачем вищої освіти під методичним керівництвом викладача, але без безпосередньої участі науково-педагогічного працівника, у вільний від обов'язкових навчальних занять час. Самостійна робота здобувачів займає провідне місце у системі сучасної вищої освіти. З усіх видів навчальної діяльності самостійна робота значною мірою забезпечує формування самостійності як провідної риси особистості здобувача вищої освіти.

Самостійна робота завершує завдання усіх інших видів навчальної діяльності. Адже знання, що не стали об'єктом власної діяльності, не можуть вважатися дійсним надбанням людини. Тому самостійна робота має навчальне, особисте та суспільне значення. Самостійна робота – це багатоаспектне та поліфункціональне явище з двоєдиністю цілей:

- формування самостійності здобувача;
- розвиток здібностей, вмінь, знань та навичок здобувачів.

Завдяки самостійній роботі здобувача відбувається перехід від переважно виконавчої репродуктивної діяльності до пошукового, творчого підходу на всіх етапах навчання у ЗВО.

Відповідно до Положення про організацію освітнього процесу в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини від 9 лютого 2021 року, *головною метою самостійної роботи* є системне і послідовне засвоєння навчального матеріалу в межах програми навчальної дисципліни, формування у здобувачів вищої освіти здатності самостійно здобувати і поглиблювати знання; формування у здобувача вищої освіти самостійності як риси характеру, що відіграє суттєву роль у підготовці та становленні сучасного фахівця.

Зміст самостійної роботи здобувача вищої освіти (денної та заочної форм навчання) визначається освітньо-професійною (освітньо-науковою) програмою, робочою програмою дисципліни, комплексом навчально-методичних матеріалів, завданнями та вказівками викладача, які не виходять за межі навчальної програми. Планування самостійної роботи направлено на

формування логічно вибудованої, прозорої, зрозумілої, доступної і ефективної системи організації самостійної роботи та її оцінки. При цьому необхідно пам'ятати, що самостійна робота здобувачів виконує у навчальному процесі кілька функцій:

- розвиваючу (підвищення культури розумової праці, привчання до творчих видів діяльності, вдосконалення інтелектуальних здібностей здобувачів);
- інформаційно-навчальну (навчальна діяльність на аудиторних заняттях, яка не підкріплена самостійною роботою, стає малорезультативною);
- орієнтуючу і стимулюючу (процесу навчання надається прискорення і мотивація);
- виховну (формується і розвиваються професійні якості фахівця);
- дослідницьку (новий рівень професійно-творчого мислення).

Завдання, які виносяться на самостійне опрацювання, мають сприяти поглибленому вивченню теоретичного матеріалу, закріпленню та узагальненню отриманих знань, формуванню фахових компетентностей, вмінню використовувати набуті знання на практиці.

Серед основних завдань самостійної роботи здобувача вищої освіти можна виокремити:

- систематизація знань, умінь і практичних навичок та поглиблення набутих компетентностей; формування умінь і навичок дослідницької роботи;
- інтеграція наукової, освітньої і виробничої діяльності;
- розвиток мотивації до навчання та поглиблення професійних наукових і практичних інтересів, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей;
- формування умінь планувати та раціонально використовувати вільний від аудиторних занять час, застосовувати інформаційні технології, опрацьовувати джерела інформації для успішного засвоєння освітньої програми.

Самостійна робота здобувача вищої освіти забезпечується системою навчально-методичних засобів, передбачених для вивчення конкретної навчальної дисципліни: підручник, навчальні

та методичні посібники, конспекти лекцій, практикум, педагогічний програмний засіб тощо.

Методичні матеріали для самостійної роботи передбачають можливість проведення самоконтролю з боку здобувача вищої освіти. Самостійну роботу над засвоєнням навчального матеріалу з конкретної дисципліни здобувач вищої освіти може виконувати в бібліотеці, навчальних кабінетах, лабораторіях, комп'ютерних класах, а також у домашніх умовах у час, вільний від обов'язкових для відвідування навчальних занять. У деяких випадках цю роботу проводять відповідно до заздалегідь складеного графіка, що гарантує можливість індивідуального доступу здобувача вищої освіти до потрібних дидактичних засобів. Графік доводять до його відома на початку поточного семестру.

Бібліотека університету забезпечує самостійну роботу здобувача вищої освіти необхідною літературою та інформацією (комплектуює бібліотечний фонд навчальною, методичною, науковою, періодичною, довідковою літературою згідно з навчальними планами і програмами (в тому числі літературою на електронних носіях).

За наявності необхідного методичного забезпечення дисципліну можна вивчати, використовуючи дистанційні технології. Центр дистанційного навчання університету створює умови для самостійної роботи на базі інформаційно-освітнього середовища Moodle.

Навчальний матеріал навчальної дисципліни, передбачений робочим навчальним планом для засвоєння здобувачем вищої освіти у процесі самостійної роботи, виносять на підсумковий контроль поряд з навчальним матеріалом, який опрацьовувався при проведенні навчальних занять.

В основі самостійної роботи здобувачів лежать наступні принципи:

- розвиток творчої діяльності;
- цільове планування;
- особистісно-діяльнісний підхід.

Самостійну роботу можна назвати ефективною тільки в тому випадку, якщо вона організована і реалізується в освітньому процесі як цілісна система на всіх етапах навчання.

Контроль самостійної роботи здобувачів вищої освіти

Окремі питання з тем, що виносяться на самостійне опрацювання необхідно презентувати під час практичного заняття (чи під час індивідуальної консультації з викладачем) у формі:

- усної доповіді (коротке повідомлення 5-7 хвилин);
- презентації;
- есе;
- реферату;
- таблиць, схем;
- тестування;
- статті, тези та інші публікації в науковому або навчальному виданні за результатами виконання самостійної роботи
- співбесід.

Форму виконання завдань самостійної роботи здобувач вищої освіти обирає самостійно. В умовах дистанційного навчання завдання для самостійної роботи прикріплюються окремим документом в інформаційно-освітньому середовищі (Moodle).

Основною формою контролю та оцінювання самостійної роботи здобувачів вищої освіти є поточний, модульні контролю. Поточний контроль здійснюється під час практичних занять, модульний контроль – під час тестування. Питання, винесені на самостійне опрацювання включені до підсумкового контролю.

Бали, одержані здобувачем вищої освіти за виконання різних видів самостійної роботи, проставляються у журналі обліку роботи академгрупи і входять до загальної кількості балів.

Зміст самостійної діяльності здобувачів з дисципліни

Перед виконанням самостійної роботи потрібно ознайомитися зі змістом завдання, підібрати потрібну літературу, визначити усі параметри виконання завдання.

1. Опрацювати питання до теми

Назва теми	Питання для самостійного опрацювання
Тема 1. Практична психологія та психологічна служба.	1. Феномен психологічної практики. 2. Соціальні технології як методична основа діяльності психологічної служби.
Тема 2. Психологічна служба: історія розвитку.	1. Організація психологічної служби в країнах Європи. 2. Організація психологічної служби системи освіти в США.
Тема 3. Особистість практичного психолога та його професійне зростання.	1. Професійний відбір як запорука успіху підготовки практичного психолога 2. Комунікативна та мовленнєва компетентності психолога.
Тема 4. Напрямки діяльності практичного психолога.	1. Характеристика психотерапії як складової практичної психології.
Тема 5. Основи організації психологічної служби в системі освіти.	1. Характеристика психотерапії як складової практичної психології.
Тема 6. Організаційно-методичне забезпечення діяльності практичного психолога в системі освіти.	1. Розподіл функцій і повноважень у психологічній службі системи освіти. 2. Посадова інструкція практичного психолога
Тема 7. Зміст та форми роботи психолога дошкільного навчального закладу.	1. Співпраця психологічної служби дошкільного закладу з іншими установами та організаціями.
Тема 8. Особливості діяльності психолога в загальноосвітніх навчальних закладах.	1. Особливості взаємодії шкільного психолога з педагогічним колективом.
Тема 9. Психологічна служба у закладах вищої освіти.	1. Умови ефективної діяльності психологічної служби ЗВО.
Тема 10. Діяльність психолога в закладах освіти різного спрямування та спеціальних службах.	1. Організаційні та методологічні принципи психологічної допомоги на «Телефоні Довіри». 2. Специфіка роботи практичного психолога у спеціальних закладах для неповнолітніх.

Тема 11. Психологічна служба в соціальній сфері.	1. Напрямки роботи Центрів соціальних служб для молоді 2. Особливості організації роботи медичного (клінічного) психолога в реабілітаційних центрах.
Тема 12. Відомчі психологічні служби.	1. Особливості роботи соціально-психологічної служби у в рамках виправної (пенітенціарної) системи 2. Психологічне супроводження професійної діяльності працівників поліції. 3. Специфіка організації психологічної служби в Службі у справах дітей.
Тема 13. Психологічна служба промислових підприємств та організацій малого бізнесу.	1. Форми роботи з клієнтами психологічної служби підприємства. 2. Вимоги до спеціалістів психологічної служби підприємства.

Рекомендації щодо опрацювання теоретичного матеріалу

При опрацюванні теоретичного матеріалу, винесеного на самостійне опрацювання, *рекомендується*:

1. Зосередитися на тому, що читаєш.
2. Виділити головну думку автора, зрозуміти її, що допоможе виробити власну думку.
3. Виділити основні питання тексту від другорядних.
4. Уявити ясно те, що читаєш.

У процесі роботи над темою тлумачення незнайомих слів, термінів чи висловів слід знаходити у фаховій літературі, термінологічних словниках. Незрозумілі місця, фрази, вирази доречно перечитувати декілька разів, щоб зрозуміти їх зміст.

Після прочитання тексту:

1. Усвідомити прочитане, знайти зв'язок із практикою.
2. Закріпити прочитане у свідомості.
3. Пов'язати нові знання з отриманими раніше (самостійно чи за участі викладача).
4. Перейти до заключного етапу засвоєння і опрацювання – запису нової інформації.

Записи необхідно починати з назви теми та посібника, прізвища автора, року видання та назви видавництва. Якщо це

журнал, то рік і номер видання, заголовки статті. Після чого скласти план, тобто короткий перелік основних питань тексту в логічній послідовності теми.

Складання плану, або тез логічно закінченого за змістом уривка тексту, сприяє кращому його розумінню. План може бути простий або розгорнутий, тобто більш поглиблений, особливо при опрацюванні додаткової літератури за даною темою. Записи необхідно вести розбірливо і чітко. Вони можуть бути короткі або розгорнуті залежно від рівня знань студента, багатства його літературної і професійної лексики, навичок самостійної роботи з книгою.

Для зручності користування записами необхідно залишати поля для заміток і вільні рядки для доповнень. Записи не повинні бути одноманітними. В них необхідно виділяти важливі місця, головні слова, які акцентуються різним шрифтом або різним кольором шрифтів, підкреслюванням, замітками на полях, рамками, стовпчиками тощо. Записи можуть бути у вигляді конспекту, простих або розгорнутих тез, цитат, виписок, систематизованих таблиць, схем.

Критерії оцінювання питань, винесених на самостійне опрацювання

№ п/п	Критерії оцінювання	Кількість балів	Разом
1	Повнота розкриття питання	0,5	1,5
2	Логіка викладення, культура мовлення, впевненість, емоційність та аргументованість	0,5	
3	Аналітичні міркування, уміння робити порівняння, висновки	0,5	

2. Інші види самостійної роботи

1. Зібрати папку «Нормативно-правова база психологічної служби» (на вибір ДНЗ, ЗОШ, позашкільна освіта, інтернат, підприємство, установа, ДСНС України, ЗСУ , Нац.гвардія та інш.) Має бути не менше 7 документів. (основні накази, положення, інформаційні листи тощо). (5 балів)

2. Підготувати реферат на одну із запропонованих тем (обсяг 15-20 аркушів). (10 балів)
3. Підготовка презентації на одну з тем курсу ОДПС. (10-15 балів)
4. Участь в науково-практичній конференції (написати статтю, тези, виступити з доповіддю). (10-15 балів)
5. Написати твір-роздум «Чому я хочу бути практичним психологом» («Мої перші кроки на посаді практичного психолога»). (5 балів). (авторська думка)

Тематика рефератів та вимоги до їх написання

1. Етичні засади професійної діяльності працівника психологічної служби.
2. Завдання і зміст діяльності психологічної служби дошкільного навчального закладу.
3. Завдання та зміст діяльності практичного психолога навчального закладу з сім'єю.
4. Загальні тенденції розвитку психологічної служби освіти в різних країнах світу.
5. Зміст діяльності психолога з підлітками в загальноосвітньому навчальному закладі.
6. Зміст діяльності психологічної служби початкової школи загальноосвітнього навчального закладу.
7. Зміст та форми роботи психолога зі старшокласниками.
8. Історичний нарис розвитку психологічних служб в Україні.
9. Історія розвитку психологічної служби системи освіти.
10. Модель професійного розвитку практичного психолога.
11. Особливості діяльності та перспективи розвитку психологічної служби прикордонного відомства
12. Особливості функціонального становлення та розбудова психологічної служби МВС України на сучасному етапі.
13. Професійна майстерність практичного психолога. Професіоналізм фахівця.
14. Психологічна безпека особистості в екстремальних обставинах та кризових умовах життєдіяльності.
15. Психологічний супровід природного розвитку дошкільника.
16. Психологічні служби системи освіти зарубіжних країн (країна на вибір).

17. Роль і місце прикладної психології в системі психологічного знання.

18. Роль психолога закладу вищої освіти в професійному становленні майбутнього фахівця.

19. Роль психологічних служб у наданні соціально-психологічної допомоги внутрішньо переміщеним особам: міжнародний досвід та імплементація в Україні.

20. Роль та місце психолога в Державній службі України з надзвичайних ситуацій.

21. Система психолого-медико-педагогічних консультацій та її взаємодія з психологічною службою.

22. Соціально-психологічна підтримка внутрішньо переміщених осіб в Україні.

23. Сучасні представники практичної психології в Україні.

24. Характеристика методів прикладної психології. Психологічні технології.

25. Шляхи і способи професійного самовдосконалення практичного психолога.

Вимоги до написання реферату

Реферат – стислий переказ змісту матеріалу, зроблений на основі критичного огляду відповідних джерел інформації (наукових праць, підручників, матеріалів періодичної преси, Інтернет-ресурсів). Реферат є адекватним за змістом переказом первинного тексту, відображає головну інформацію першоджерела, повинен бути інформативним, об'єктивно передавати інформацію, відрізнятися повнотою викладу.

Реферат має певну структуру:

1. Вступ. У вступі обґрунтовується вибір теми, її актуальність, визначається ціль, розкривається проблематика обраної теми (1 сторінка)

2. Основна частина. Вона містить у собі зміст тексту, що реферується, приводяться основні тези, вони аргументуються.

3. Висновок. Робиться загальний висновок по проблемі, заявленій у рефераті.

4. Список використаної літератури (не менш 5 джерел).

Текст набирається на комп'ютері (Times New Roman 14, полуторний інтервал, абзацний відступ має бути однаковим у

всьому тексті і дорівнювати 1,25 см.). Текст реферату викладається державною мовою на стандартних аркушах формату А4. Обсяг роботи – 15-20 ст., сторінки мають бути пронумеровані.

На першому аркуші обов'язково вказати назву реферату, прізвище, ім'я й групу автора.

На другому – план.

На третьому – Вступ.

З четвертої сторінки починається виклад основного тексту. Розділи та підрозділи мають містити заголовки, які належить точно відтворювати у змісті. Заголовки розділів, як правило, розміщують посередині рядка. Назви розділів друкують великими літерами без розділових знаків у кінці, без підкреслень. У тексті обов'язково вказуються посилання на літературу та інші джерела, що використовувалися при підготовці реферату.

На останньому – список використаних джерел, посилання на веб-сайти й інші джерела інформації (література – за абеткою, Інтернет джерела – наприкінці).

Критерії оцінювання рефератів

Кожний реферат оцінюється, виходячи з аналізу сукупності таких критеріїв:

1. Актуальність теми.
2. План реферату має системно розкривати обрану тему.
3. Зміст реферату має передбачати розкриття положень теорії і практики дисципліни.
4. Особистий внесок оцінюється із наявності власних аналітичних висновків та конкретних пропозицій здобувача вищої освіти.
5. Використані джерела, тобто наявність достатньої кількості сучасних нормативних і наукових джерел.

Оцінка виставляється з урахуванням двох параметрів:

- 1) якість написання;
- 2) обсяг виконаного реферату.

9-10 балів – ставиться за реферат, який має обсяг більше 15 друкованих сторінок; проблема, яка в ньому розглядається, розкрита повно, послідовно, логічно, без граматичних та стилістичних помилок; список використаної наукової літератури

нараховує 7-10 джерел, відповідає сучасним правилам оформлення бібліографії.

7-8 балів – реферат, має обсяг 10-15 сторінок; тема реферату викладена досить повно, але є певні недоліки у логіці викладу, містить певні помилки; бібліографічний список нараховує 5-6 джерел, відповідає сучасним вимогам.

5-6 балів – обсяг реферату є недостатнім для розкриття обраної проблеми, і тому проблема розглядається поверхово, наявні граматичні та стилістичні помилки; у бібліографічному списку менше чотирьох наукових джерел і є помилки.

2-4 бали – тема реферату нерозкрита, у бібліографічному списку менше 2 наукових джерел, і він подається не за сучасними правилами.

Вимоги до створення презентацій: структура та зміст.

Презентація передбачає:

- аналіз зібраної інформації;
- виготовлення ілюстративного матеріалу (фотографії, графіки, малюнки, схеми);
- формулювання висновків;

Кожна презентація створюється в кілька етапів:

1. Планування – визначення мети, сценарію та структури презентації.
2. Підготовка вмісту – пошук зображень, потрібних текстів та інших даних.
3. Створення – створення слайдів на комп'ютері.
4. Репетиція – перевірка та редагування готової презентації.

Презентаційні матеріали повинні бути читабельними. Використовувати на всіх слайдах мінімальну кількість знаків однакового шрифту (розмір кегля – не більше трьох на одному слайді). На слайдах розміщувати графічні рисунки, малюнки, фотографії у кількості не більше трьох на одному слайді.

– Стислий виклад матеріалу, максимальна інформативність тексту.

- 20- 25 слайдів (powerpoint).
- Ретельно структурована інформація з акцентом на основні аспекти питання, проблеми, завдання, тощо.
- Наявність коротких та лаконічних заголовків, маркованих та нумерованих списків.
- Важливу інформацію (наприклад, висновки, визначення, правила тощо) треба подавати великим та виділеним шрифтом і розміщувати в лівому верхньому кутку слайда.
- Другорядну інформацію бажано розміщувати внизу слайда.
- Кожному положенню (ідеї) треба відвести окремий абзац.
- Головну ідею треба викласти в першому рядку абзацу.
- Використовуйте табличні форми подання інформації (діаграми, схеми) для ілюстрації найважливіших фактів, що дасть змогу подати матеріал компактно й наочно.
- Графіка має органічно доповнювати текст.
- Пояснення треба розміщувати якнайближче до ілюстрацій, із якими вони мають з'являтися на екрані одночасно.
- Усю текстову інформацію потрібно ретельно перевірити на відсутність орфографічних, граматичних і стилістичних помилок.

Критерії оцінювання презентації

Мета	Презентація має тему, однак багато її частин не має відношення до теми дослідження	Основні частини презентації містять важливі твердження за темою дослідження, але деякі фрагменти не мають відношення до теми	Всі частини презентації містять важливі твердження за темою дослідження	Всі частини презентації пов'язані з метою і предметом дослідження
Ключові положення	В презентації не визначені ключові положення	Презентація має в основі декілька ключових положень, однак вони перевантажені інформацією або позбавлені інформації	Презентація має в основі декілька ключових положень, які не повністю розкривають тему дослідження	Презентація має в основі ключові положення, які повністю розкривають тему дослідження

Структура	Презентація не містить вступу і висновків. Побудова презентації не дає чіткого уявлення про тему дослідження	Презентація має вступ і висновки, однак вони не спонукають замислитись над темою дослідження. Послідовність надання інформації не сприяє повністю розкрити тему дослідження	Презентація починається із вступу, надає інформацію в певному порядку і завершується викладенням важливих моментів дослідження	Презентація починається слайдом, який викликає інтерес до теми дослідження, презентація надає інформацію в логічній послідовності, презентація завершується, змушуючи замислитись над ідеєю і темою дослідження
Висновки	Висновки практично відсутні або є нелогічними	Деякі висновки є нелогічними і необґрунтованими	Результати дослідження узагальнюються з метою формулювання висновків за темою дослідження	Результати дослідження узагальнюються з метою формулювання важливих і значущих висновків за темою дослідження
	0-4 бали	5-8 балів	9-12 балів	13-15 балів

Рекомендована література

1. Атемасова О. А. Практична психологія у початковій школі : алгоритм вирішення нетипових дитячих проблем. – Х. : Ранок, 2010. 158 с.
2. Бажутина С. Б., Воронина Г. Г., Буллах И.П. Практическая психология в вузе и школе. Луганск: Янтарь, 2000. 113 с.
3. Бочелюк В.Й., Зарицька В.В. Психологія: вступ до спеціальності: навч.посіб. К.: Центр учбової літератури, 2007. 286 с.
4. Бочелюк, В.Й. Організаційна психологія на підприємстві: навч. посіб. для студ. спец. 6.030102 - Психологія. Київ : Скіф, 2018. 267 с.
5. Вірна Ж.П. Мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації психолога: монографія. Луцьк: Вежа, 2003. 320 с.
6. Головка Н.О., Данелян Л.Є., Довгальук І.С., Комар Т.О., Кучеровський О.К. Соціально-психологічна робота з дітьми та молоддю з особливими потребами: метод. рек. / Державна соціальна служба для сім'ї , дітей та молоді. К. : Держсоцслужба, 2005. 108 с.
7. Городнова Н.М. Кабінет психолога в системі освіти. К.: Шк.. світ, 2009. 128 с.
8. Демчук О.А. Психологічна служба в системі освіти. Умань: Софія, 2008. 144 с.
9. Діти з особливими потребами в школі : психолого-педагогічний супровід / авт.-упоряд. О. М. Романова, Л. П. Засенко, О. П. Кириліна [та ін.]. К. : Шк. світ, 2011. 127с.
10. Діяльність психологічної служби системи освіти у наданні допомоги постраждалим від збройного конфлікту на Сході України / Мельник А. А., Панок В. Г. 2017. URI:<http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/706194>
11. Діяльність психологічної служби у вищій школі / Кепканова О.І., Нечипорук Н.М., Демида К.К. : Марич В.М., 2010. 59 с.
12. Документація психолога. / Упор. Т.Гончаренко. К.:Редакції загальнопедагогічних газет, 2003. 120 с.
13. Дудник О.А. Організація діяльності психолога в умовах дистанційного навчання. *Психологія: сучасні методики та*

інновації у досвіді діяльності практичного застосування : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. з міжнар. участю. Умань, 2021. С. 50-55. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/handle/123456789/12139>

14. Дуткевич Т.В., Савицька О.В. Практична психологія: Вступ до спеціальності: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2019. 256 с.

15. Збірник нормативно-правових документів психологічної служби освіти України / упоряд. В.Г. Панок, І.І. Цушко. К.: Ніка-Центр, 2004. 340 с.

16. Збірник нормативно-правових документів психологічної служби та ПМПК системи освіти України / Упоряд. Панок В.Г., Цушко І.І., Обухівська А.Г. К.: Шк. світ, 2008. 256 с.

17. Іванова О. В. Психологія: вступ до спеціальності. К. : Центр учбової літератури, 2013. 183 с.

18. Ірхін Ю.Б. Організація та здійснення психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України : навч. посібн. К. : РВЦ НАВСУ, Київський юридичний інститут, 2005. 164 с.

19. Когут Я.М. Професійна психологічна підготовка працівників ОВС : конспект лекцій. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2006. 184 с.

20. Корольчук М.С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах : навч. посібн. для студентів вищих навчальних закладів. К. :Ніка-Центр, 2006. 580 с.

21. Легка Л.М., Семенча Л.Г. Організація діяльності психологічних служб : навч. посіб. Львів: Новий світ – 2000, 2017. 370 с.

22. Лист МОН від 24.07.2019 № 1/9-477 «Про типову документацію працівників психологічної служби у системі освіти України» URL: <https://imzo.gov.ua/2019/07/25/lyst-mon-vid-24-07-2019-1-9-477-pro-typovu-dokumentatsiiu-pratsivnykiv-psykholohichnoi-sluzhby-u-systemi-osvity-ukrainy/>

23. Марінушкіна О.Є. Порадник практичного психолога. Х.: Вид. група «Основа», 2007. 240 с. (Дошкільний навчальний заклад).

24. Митник О.Я. Організація психологічної служби. Київ : Слово, 2017. 122 с.
25. Наказ МОН від 22.05.2018 № 509 «Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України» URL: <https://imzo.gov.ua/2018/05/25/nakaz-mon-vid-21-05-2018-509-pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-psyholohichnu-sluzhbu-u-systemi-osvity-ukrajiny/>
26. Організація психологічної служби в школі / уклад. Л.В.Туріщева. Х.: Вид. група «Основа», 2012. 112 с.
27. Основи практичної психології : підручник для ВНЗ / за ред. Панок В., Титаренко Т., Чепелєва Н. та ін. К. :Либідь, 2006. 536 с.
28. Панок В. Г. Психологічна служба: навч-метод. посіб. для студентів і викладачів. Кам'янець-Подільський: ТОВ Друкарня Рута, 2012. 328 с.
29. Панок В. Г. Українська практична психологія: визначення, структура і завдання. *Практична психологія і соціальна робота*, 1998. №1. С.5-9.
30. Панок В.Г. Психологічна служба вищого навчального закладу / В.Г. Панок, В.Д. Острова. К.: «Освіта України», 2010. 229с.
31. Практичний психолог. Енциклопедія освіти / Гол. ред. В.Г.Кремень. К.: Юніком Інтер, 2008. 1040 с.
32. Приходько Ю.О. Практична психологія: введення у професію: навч. посіб. К.: Каравела, 2012. 247 с.
33. Психологічна служба : підруч. / наук ред В.Г.Панок , А.Г.Обухівська, В.Д.Острова та ін. К.: Ніка-Центр, 2016. 362 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/705662/1/ps_sluzzbba.pdf
34. Психологічне забезпечення у ЗСУ . URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/soczialnij-zaxist-ta-adaptacziya-vijskovosluzhbovcziv/psihologichna-pidgotovka-u-zsu/>
35. Психологічне забезпечення у ЗСУ . URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/soczialnij-zaxist-ta-adaptacziya-vijskovosluzhbovcziv/psihologichna-pidgotovka-u-zsu/>
36. Психологічний супровід інклюзивної освіти / Бісікало Л.Г., Задорожня О.Г., Жук Т.В., та інш. 2017 . URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/709275>

37. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : посіб. для практиків соціальної сфери / Мельник Л.А. та ін. ; за ред. Волинець Л.С. К. : ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. 72 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/pozashkilna/psychologichna-sluzhba/pos-bnik-shhodo-psixosocz-alno-dopomogi.pdf>

38. Савчин М.В. Вступ до спеціальності: психолог, практичний психолог. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2007. 397 с

39. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту: навчально-методичний посібник. К.: Агенство «Україна», 2015. 176с.

40. Строяновська О. В. Психологічна служба в системі освіти : практикум з навчального курсу для практичних психологів : навч. посібн. К. : Каравелла, 2010. 176 с.

41. Beata Krajewska. Nowe zasady pomocy psychologiczno-pedagogicznej. *Nowa Szkoła*. 2011. № 4. S. 14-21.

42. Justyna Bujak. Pomoc psychologiczno-pedagogiczna dla uczniów szkoły podstawowej. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*. 2015. № 10. S. 20-28.

43. Pomoc psychologiczno-pedagogiczna w przedszkolu : przewodnik praktyczny / Diana Rowicka-Łagowska, Monika Jasińska, Warszawa : Wydawnictwo Juka, 2011, sygn.38917

44. Rola i zadania psychologa we współczesnej szkole / pod red. Grażyny Katry i Ewy Sokołowskiej, Warszawa : Wolters Kluwer business, Fraszka Edukacyjna, 2010. URL: https://images.nexto.pl/upload/virtualo/wolters_kluwer/b205dbe9046f387096e5e04b3ec5e42d64ede3b9/free/b205dbe9046f387096e5e04b3ec5e42d64ede3b9.pdf

45. W sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz. U. z 2020 r. poz. 1280) URL: <https://prawo.vulcan.edu.pl/przegdok.asp?qdatprz=akt&qplikid=4384>

Інформаційні ресурси

1. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського
<http://www.nbuv.gov.ua/>
2. Бібліотека Верховної Ради України <http://www.rada.gov.ua>
3. Національна парламентська бібліотека України
<http://www.nplu.org/>
4. Державна науково-технічна бібліотека України
<http://www.gntb.gov.ua/ua/>
5. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О. Сухомлинського <http://naps.gov.ua/ua/structure/institutions/dnpb/>
6. Електронна бібліотека Національної академії педагогічних наук України <http://lib.iitta.gov.ua/>
7. Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи <http://psyua.com.ua/>
8. Верховна Рада України <http://rada.gov.ua>
9. Міністерство освіти і науки України <http://mon.gov.ua/>
10. Інститут психології імені Г.С. Костюка Національної Академії педагогічних наук України <http://inpsy.naps.gov.ua/>
11. Психологія он-лайн (матеріали для психолога)
[http://psychology-online.net /](http://psychology-online.net/)
12. Інститут модернізації змісту освіти. Нормативно-правова база <https://imzo.gov.ua/psychologichnyj-suprovid-ta-sotsialno-pedahohichna-robita/normatyvno-pravova-baza/>
13. Українська освітня платформа Prometheus
<https://prometheus.org.ua/courses-catalog/>
14. Освітній Хаб - EduHub.in.ua <https://eduhub.in.ua>
15. Психологічний журнал Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
<http://psyj.udpu.edu.ua/index>
16. Бібліотека Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини <https://library.udpu.edu.ua/>

Навчальне видання

Дудник Оксана Андріївна

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ

Навчально-методичний посібник

Видавничо-поліграфічний центр «Візаві»

20300, м. Умань вул. Тищика, 18/19

Свідоцтво: серія ДК №2521 від 08.06.2006 р.

Тел.: (04744) 4-64-88, 4-67-77

e-mail: vizavi008@gmail.com